teorija_06@inbox.ru

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. КОРЕЦЬКОГО

На правах рукопису

БОНДАРУК Вадим Олегович

УДК 340.143+378.4 (091)

РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ І ОСВІТИ В ЗАМОЙСЬКІЙ АКАДЕМІЇ (1594–1784 рр.)

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
УСЕНКО Ігор Борисович,
кандидат юридичних наук,
професор,
заслужений юрист України

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. Історіографія проблеми, джерельна база, методологія та поняттєво-термінологічний апарат дослідження
1.1 Історіографія проблеми та джерельна база дослідження 11
1.2 Методологія та поняттєво-термінологічний апарат дослідження 22
Висновки до Розділу 1 38

РОЗДІЛ 2. Замойська академія в освітньо-правовому просторі пізньосередньовічної Європи
2.1 Основні риси правознавства в пізньосередньовічному європейському освітньо-правовому просторі 41
2.2 Передумови виникнення і становлення Замойської академії 67
2.3 Загальна характеристика організації навчального і наукового процесу в Замойській академії 84
Висновки до Розділу 2 101

РОЗДІЛ 3. Характеристика юридичної освіти і науки в Замойській академії та їх значення для розвитку юриспруденції на українських землях
3.1 Розвиток правової освіти, освітніх концепцій та науки 105
3.2 Наукові здобутки професорів права Замойської академії 141
3.3 Значення Замойської академії для розвитку юриспруденції на українських землях 159
Висновки до Розділу 3 172

ВИСНОВКИ 177

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 181

ДОДАТКИ 209

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зміст суспільної трансформації, яку переживає Україна на початку XXI ст., багато в чому залежить від правової культури суспільства, яка виступає інтегральним чинником. Серед різних факторів, які впливають на її формування, особливе значення має правова освіта і наука. Саме правова освіта переважно детермінує поступ до усталення громадянського суспільства та належного функціонування державно-правових механізмів.

Правова освіта на теренах України має давні традиції, а освітньо-наукові здобутки таких освітніх центрів, як Києво-Могилянська та Острозька академія, значно збагачують сучасний науковий дискурс.

Водночас практично поза дослідницькою увагою українських наукових, і зокрема, правових, кіл перебуває Замойська академія, яка успішно функціонувала на етнічних руських (українських) землях упродовж 1594–1784 рр. Вона, за задумом її засновника Я. Замойського, була орієнтована насамперед на вихідців з Львівщини, Холмщини, Белзщини, Волині, Поділля і упродовж 23 років (1636–1659 рр.) була єдиним університетом «на цілій Русі».

Професорами або студентами академії були видатний правознавець, Томаш Дрезнер (Tomasz Drezner), митець і просвітник Шимон Шимонович (Симон Симонід), церковний діяч і письменник-полеміст, ректор Київської братської школи Касіян Сакович, фундатори Києво-Могилянської академії – ректор Києво-Печерської Лаврської школи й Києво-Могилянської колегії Ісайя Трофимович-Козловський; Митрополит Київський, Галицький та всієї Руси Сільвестр Косов; український просвітник, церковний діяч, історик, філософ, ректор Києво-Могилянської академії (1646–1650 рр.) Інокентій Гізель; релігійний та освітній діяч, вчений, філософ, єпископ Мстиславський, Оршанський і Могильовський, ректор Києво-Могилянської колегії (1642–1646 рр.) Йосип Кононович-

Горбацький; чиї імена та творчі здобутки мають непересічне значення для розвитку як загальноєвропейської, так і української правової культури.

Відповідно, поза межами наукового обігу досі залишається значний пласт науково-освітніх знань, без аналізу якого уявлення про формування правового освітнього простору та юридичного середовища на теренах України навряд чи може бути повним.

Аналіз науково-освітнього феномену Замойської академії включно з його правовою складовою в загальноєвропейському контексті, дає можливість по-новому поглянути на розвиток юридичної освіти і науки на українських землях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планової тематики відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, зокрема НДР «Джерела права України: етап формування національних традицій» (номер державної реєстрації 0112U007719).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є з'ясування та узагальнення основних здобутків Замойської академії в розвитку юридичної науки і освіти, визначення її місця в історії вітчизняного правознавства.

Для досягнення цієї мети в дисертації передбачається розв'язання таких основних задач:

визначити стан дослідженності теми дисертації;

з'ясувати наявність і інформативність історичних джерел для здійснення дослідження;

обрати відповідну предмету методологію дослідження;

охарактеризувати європейський пізньосередньовічний освітній простір;

з'ясувати передумови виникнення і становлення Замойської академії та виокремити основні етапи розвитку науково-освітньої діяльності;

виявити і охарактеризувати основні організаційні форми освітньо-наукової діяльності Замойської академії, їхню специфіку та особливості;

узагальнити досвід підготовки правознавців у Замойській академії;

охарактеризувати викладацький і студентський склад факультету права Замойської академії, спробувати з'ясувати долю викладачів-правників та студентів-українців;

визначити внесок у юридичну науку і практику викладачів і вихованців Замойської академії;

з'ясувати значення Замойської академії для розвитку юриспруденції на українських землях.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з розвитком освітньо-наукового процесу в Замойській академії в 1594–1784 рр.

Предметом дослідження є юридична наука і освіта в Замойській академії в 1594–1784 рр.

Методологічну основу дисертаційної роботи складає сукупність філософсько-світоглядних загальнонаукових (логічний, аналізу та синтезу, історичний, хронологічний, ретроспективний, системного аналізу, структурно-системний) та спеціально-наукових (порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-юридичний або догматичний, юридична герменевтика) підходів, принципів та методів дослідження, які комплексно використовуються для докладного опрацювання предмету дослідження.

Основним методологічним підходом до аналізу правової освіти в Замойській академії є цивілізаційний підхід, використання якого дає змогу проаналізувати розвиток юридичної науки і освіти в Замойській академії з урахуванням специфіки пізньосередньовічної європейської правосвідомості, правової культури. Аксіологічний підхід допоміг осмислити ціннісно-орієнтаційну спрямованість правової освіти в Замойській академії, культурологічний – акцентувати увагу на правовій освіті як соціально-культурному феномені, її характеристиці як явища ренесансного гуманізму, антропологічний – з'ясувати роль і значення

людського фактору у функціонуванні академії і, зокрема, відділу права як освітнього середовища, де виховувались і здобували освіту представники понад ста українських родин, чиї долі та фаховий розвиток мали значний вплив на загальний хід правового розвитку на українських землях; діалектичний – охарактеризувати процес розвитку юридичної освіти і науки й становлення та формування юридичного середовища (підготовка докторів права, публічних нотаріусів) з урахуванням закономірностей праводержавних процесів.

Серед засадничих принципів дослідження – загальнонаукові принципи й методи пізнання, насамперед принципи об'єктивності, всебічності, історизму, конкретності, комплексності, які забезпечили достовірність результатів дослідження та дали можливість зрозуміти місце предмету дослідження в історико-правовій реальності.

Основними загальнонауковими методами стали формально-логічний, загально-соціологічний, історичний, герменевтичний, дескриптивний, порівняльний методи. Найсуттєвіше значення серед спеціально-юридичних методів, використаних у дослідженні, має формально-юридичний (догматичний) метод, за допомогою якого встановлювалися ознаки правових явищ, провадився їх опис і класифікація; історико-генетичний та історико-порівняльний методи, які дали змогу реконструювати і проаналізувати історичну обумовленість, структуру та діяльність академії як у вертикальній, так і в горизонтальній площинах; біографічний метод – через звертання до біографій конкретних особистостей – викладачів і випускників академії – вдалося визначити їх роль у суспільно-правовому житті на українських землях.

Застосування всієї означеної сукупності методів та принципів, а також сучасних наукових підходів дало змогу виконати поставлені в дисертації завдання і досягти мети дослідження.

Докладно світоглядні позиції здобувача та методологія дослідження висвітлюються в другому підрозділі першого розділу дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що ця робота є першим історико-правовим дослідженням становлення і розвитку юридичної освіти та науки в Замойській академії (1594–1784 рр.) в контексті європейського та національного освітньо-правового простору. Зокрема:

уперше:

розроблено поняття європейського пізньосередньовічного освітньо-правового простору – двовимірної системи інституцій (освітніх центрів університетського рівня) та уніфікованих фахових знань, що розвивалися в руслі загальноєвропейського інтелектуального руху, на тлі християнських ідей, ідеалів і цінностей, були невід'ємними від всього масиву знань, що надавало йому ознак духовно-інтелектуальної сфери;

обґрунтовано, що відповідно до освітньо-правової концепції Я. Замойського, основними складовими якої були фаховість, патріотизм, відповідальність перед державою, юридична освіта в академії мала пріоритетний характер;

здійснено періодизацію діяльності академії і виокремлено три періоди: перший – становлення і розквіт правових студій (1595−1648 рр.), що пов'язувався з діяльністю Я. Замойського (1542–1605 рр.), Ш. Шимоновича (1558−1629 рр.) як ідеологів освіти в академії та видатного правознавця Т. Дрезнера (1560−1614 рр.), другий – зниження рівня викладання, зумовленого прогалинами у кадровому та забезпеченні та браком фінансування (1648−1745 рр.); третій – сплеск навчання, зумовлений реформою Й. Ласкариса, що тривав до закриття академії (1746−1784 рр.);

встановлено, що протягом всього функціонування академії складовими фахової юридичної підготовки були римське, канонічне та польське право з елементами магдебурзького права, нотаріату, природного права (від 1776 р.), логіки та риторики;

доведена вагома роль викладачів і вихованців Замойської академії у практичній юридичній діяльності: на державних і судових посадах, на канцелярській службі, у створенні й діяльності Києво-Могилянської академії, а також їхня роль у формуванні юридичного середовища на українських землях;

доведено, що Замойська академія як навчальний заклад і просвітницький центр, зорієнтований на вихідців з руських (українських) земель, мала вплив на політико-правові процеси на українських землях, який виявлявся як у діяльності провідних вихованців у владних і освітніх структурах, так і «звичайній» юридичній практиці її випускників, а також заклала європейські підвалини професійної юридичної освіти на українських землях;

уточнено:

характеристику освітньо-правової концепції засновника академії Яна Замойського, його внесок у спрямування правової освіти та її організацію в академії;

зміст доробку професорів права, зокрема Томаша Дрезнера, Вавжинца Жлоби (Wawrzynec Żłoba), Валенти Теппера (Walenty Tepper), що дало можливість, за відсутності відповідних програм, відтворити обсяг і зміст правових дисциплін;

дістали подальшого розвитку:

характеристика основних правових доктрин пізньосередньовічного періоду, якими були римська (світська) та церковна (канонічна) правові доктрини;

характеристика Замойської академії як європейського навчального закладу ренесансного типу;

положення, відповідно до якого характерною особливістю викладу права в академії був компаративістський підхід, за якого координатами для порівняння слугували римська (світська) і церковна (канонічна) правові доктрини.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки, узагальнення і положення дисертаційного дослідження можуть бути використані в подальшому науковому опрацюванні історико-юридичних проблем; у правотворчій діяльності – виробленні норм з метою удосконалення чинного законодавства; підготовці навчально-методичних праць та навчально-виховному процесі, зокрема, з навчальних дисциплін: «Історія держави і права України», «Історія політичних та правових учень», курсів та спецкурсів «Історія юридичної освіти в Україні», «Історія юридичної освіти в Польщі», «Історія Речі Посполитої».

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації були оприлюднені та обговорені на засіданні відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України та на наукових конференціях: VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 4 листопада 2011 р.; матеріали опубліковано); XXVI Міжнародна історико-правова конференція «Держава, право і юридична думка у Балточорноморському регіоні: історія і сучасність» (м. Одеса, 27–29 квітня 2012 р.; матеріали опубліковано); XXVII Міжнародна історико-правова конференція «Історико-правова реальність у глобальному і регіональному вимірах» (м. Євпаторія, 21–23 вересня 2012 р.; матеріали опубліковано); Fifth International Forum «Rule of Law and Human Rights» (Kyiv, 17–19 May 2013; матеріали опубліковано); XXIX Міжнародна історико-правова конференція «Джерела права України, інших країн та міжнародної спільноти: історія та сучасність» (м. Феодосія,19–22 вересня 2013 р.; матеріали опубліковано); Щорічна міжнародна науково-практична конференція «Правовий світогляд: людина і право» (м. Київ, 21 квітня 2014 р.; матеріали опубліковано); XXX Міжнародна історико-правова конференція «Конституція і державотворення: національні традиції та світовий досвід (м. Чернігів, 04–06 липня 2014 р.; матеріали опубліковано); XXXIII Міжнародна історико-

правова конференція «Права людини та основоположні свободи: історія та перспективи розвитку (до 800-річчя Великої хартії Вольностей)» (с. Коблеве, 17–20 вересня 2015 р.; матеріали опубліковано); International Interdisciplinary Scientific Conference «Minority and majority cultural relations on borderlines» (Olsztyn, 17–18 September 2015); XXXIV Міжнародна історико-правова конференція «Релігійний чинник і історії права, держави та юридичної думки» (м. Тисмениця, 26–29 травня 2016 р.; матеріали опубліковано).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації автором викладені в 5 статтях, надрукованих у виданнях, офіційно визначених як фахові з юридичних наук (1 з них – у виданні, внесеному до міжнародної наукометричної бази даних).

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінку, із яких – 180 сторінок основного тексту, список використаних джерел – 28 сторінок (259 найменувань) та 5 додатків – 33 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія проблеми та джерельна база дослідження

Історія юридичної науки та освіти на теренах України є порівняно молодим напрямом наукових досліджень. Проблеми ж середньовічної та ренесансної юридичної науки й освіти на українських землях тривалий час були практично поза увагою правознавців. Хоча очевидно, що багато правових феноменів і явищ беруть свій початок саме в ту добу.

Питання юридичної освіти та науки в Замойській академії у вітчизняній історико-правовій науці досі не досліджувалися, і лише окремі аспекти освіти в її стінах зазнали висвітлення у працях вітчизняних істориків (насамперед ідеться про праці Н. М. Яковенко). Безумовний пріоритет у розробленні проблематики Замойської академії належить польським дослідникам. Загалом ***історіографію*** проблеми за тематичним критерієм умовно можна поділити на такі групи:

– праці, присвячені історії європейської та української ренесансної освіти і науки та загальноісторична література;

– праці, які стосуються проблем європейського правового розвитку загалом та правової освіти і науки в період Ренесансу зокрема;

– праці, які безпосередньо присвячені такому освітньому феномену, як Замойська академія;

– праці, присвячені правовій освіті й науці в Замойській академії та дослідження про видатних випускників і професорів.

З’ясувати основні риси європейської, а разом з тим і української, культурної традиції, в межах якої відбувався розвиток освітніх закладів, у тому числі й Замойської академії, дали змогу праці Л. В. Артемової [8],

А. І. Гелеш [57, с. 212–220], М. Г. Крикуна та Л. О. Зашкільняка [54; 58, с. 701–727], В. Д. Литвинова [77, с. 5; 78], Я. Й. Грицака [44], М. В. Поповича [114], А. Я. Гуревича [46], П. М. Кралюка [68].

Окреме місце займає виклад історії шкільництва в Україні, здійснений М. С. Грушевським [45]. Вельми корисною для характеристики освітньо-наукового процесу в Замойській академії стала монографія І. В. Костенко «Наукова титулатура України в контексті світового досвіду: витоки, розвиток, сучасні правові реалії» [66, с. 26], в якій з урахуванням системних чинників охарактеризовано формування системи наукових ступенів і звань зокрема у період Середньовіччя і Нового часу.

Визначити місце Замойської академії в європейському освітньому просторі допомогли праці А. Ю. Андреєва [5, с. 52–34], Ж. Верже [25, с. 98–106], В. С. Горського [41; 42, с. 24–30], М. С. Суворова [122], Б. Г. Струкова [135], А. К. Банаха [167, с. 9–18] (A. K. Banach), Й. Лукашевича (J. Lukaszewicz) [206, с. 324–369], В. Л. Микитася [86], Г. Д. Антонюк [7, с. 198–206], І. В. Костенко [66, с. 26], присвячені розвитку освітніх закладів, інституціоналізації середньовічних університетів, усталенню середньовічного наукового співтовариства.

Загальні тенденції розвитку права, правових ідей, у контексті яких розвивалася правова освіта в Замойській академії, висвітлено в дослідженнях Т. Г. Андрусяка [6], В. А. Бачиніна [11], Г. Дж. Бермана [12, с. 28], В. П. Горбатенка [87], В. Д. Гончаренка [151], В. С. Макарчука [82], О. М. Мироненка [87], П. П. Музиченка [131, с. 551–556] Н. М. Крестовської [73], В. С. Нерсесянца [95], А. В. Решетніченка [118, с. 10–19], О. Ф. Скакун [128], М. М. Страхова [132], Б. Й. Тищика [140; 141, с. 3–127; 142, с. 119], О. І. Харитонової [146], Є. О. Харитонова [154], О. Н. Ярмиша [115]. Концептуальне значення має визначення сутності зокрема римського права Р. Ієрінгом [55; 56].

Для з’ясування місця і ролі Замойської академії та юридичної освіти в ній важливе значення мають праці, присвячені таким освітнім закладам,

як Краківська, Києво-Могилянська та Острозька академії, Віленський університет, Львівський університет.

Наприклад, це розробки М. Патканьовського (M. Patkaniowski) [214, с. 16], Л. Ерліха (L. Ehrlich) [179, с. 35–48], К. Опалека (K. Opalek) [213, с. 65], присвячені відділу права Ягелонського університету. Розвідки з історії освіти і науки у Києво-Могилянській академії З. І. Хижняк [149, с. 19–20; 150, с. 187], енциклопедичне видання «Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.» [62], дослідження В. М. Нічика [98, с. 51–69; 99]. Особливий інтерес становить дисертаційне дослідження К. А. Губар «Внесок Києво-Могилянської академії та Київської духовної академії у вітчизняну юридичну освіту, науку і практику (1615–1920 рр.)». Становленню й розвитку юридичної освіти у Львівському університеті присвячені праці Б. Й. Тищика [139], В. Кахнича [60].

Щодо дослідження правової освіти Віленського університету корисними були праці Й. Белінського (J. Bieliński) [168] та Я. С. Висоцької [34, с. 9–10].

Аналіз правових доктрин, викладання яких переважно складало зміст правової освіти на теренах Європи, дали змогу здійснити праці І. Й. Бойка [15; 16], М. Ю. Вар'яса [23], В. Д. Вовка [30], А. Е. Вормса [33, с. 738–762], Ю. А. Задорожного [52;53], М. М. Кобилецького [64], Н. А. Колотілової [65], В. Осуховського (W. Osuchowski) [214, с. 122–139], В. Г. Певцова [103], Е. В. Плешкова [108], Й. О. Покровського [110; 111, с. 1–30], С. Д. Абрамович та В. В. Молдована [119], М. Ю. Чікарьової [1], Д. Ю. Полднікова [112], К. Суйки-Желінської (K. Sojka-Zielinska) [235, с. 62]. У контексті даного дослідження важливе методологічне значення мала праця Ф. Савіньї, який у своїй монографії «Історія римського права в середньовіччі» доводить, що римське право не потрібно було відроджувати, оскільки воно діяло в Середньовіччі й у теорії, і на практиці, – йшлося ж про «відродження правознавства» загалом.

Праці, присвячені Замойській академії, з'являються від кінця XVIII ст. Так, одним із перших подав докладні відомості про Замойську академію Й. Лукашевич [207, с. 324–369]. Я. К. Кохановському (J. K. Kochanowski) належить перша узагальнювальна праця, присвячена Замойській академії [194].

Й. А. Вадовський (J. A. Wadowski) дослідив професорський склад академії на підставі журналу, до якого записувалися відомості про професорів «Anacephaleosis professorum Academiae Zamoscensis» [246]. Зазначений журнал є складовою комплексного збірника актів і відомостей щодо академії – «Rituale Legum Academiae Zamoiscensis» [224].

Київський дослідник історії церкви та освіти в Україні К. В. Харлампович присвятив Замойській академії окремий розділ у своїй праці «Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII века, отношеніе ихь кь православнім» [147], чим увів академію в російський академічний дискурс.

Відносно сучасна історіографія Замойської академії, яку подає зокрема Данута Кавалко [191] (Danuta Kawałko), налічує 178 позицій.

Особливе значення для нашого дослідження мають праці Б. Шишки (B. Szyszka) [240; 241], А. Вітусіка (A. Witusik) [250, с. 110–117; 251; 252, с. 26–34], В. Вітковського (W. Witkowski) [203, с. 3–14] та М. Куриловича (M. Kurykowicz), Г. Войтиської (H. Wojtyska) [253, с. 43–50], С. Грибовського (S. Grzybowski) [185, с. 14–26], Є. Ковальчика (J. Kowalczyk) [197], С. Мика (S. Myk) [211], А. Петрані (A. Petrani) [218], Б. Сави (B. Sawa), Ф. Смотера (F. Smoter) [230], С. Шташица (S. Staszic) [237], Р. Шуста [239, с. 249–257], М. Л. Клементовського (M. L. Kliementowski), які досліджували ті чи інші питання організації та функціонування академії в контексті чи з огляду на нормативну правову складову.

Замойській академії присвячено ряд енциклопедичних праць загального характеру, зокрема в «Енциклопедії історії України» вміщено відповідну розвідку О. М. Дзюби [51, с. 246].

Окремий масив праць стосується поглядів і діяльності провідних суспільно-просвітницьких діячів Речі Посполитої та фундаторів Замойської академії – Я. Замойського (J. Zamojski) та Ш. Шимоновича (S. Szymonowic), які багато в чому визначили характер цього освітнього закладу. Серед них вирізняються праці С. Лемпіцького (S. Łempicki) [204; 205], В. Собеського (W. Sobieski) [232; 233, с. 89–96].

Особливе місце займають розвідки Г. Ґмітерека (H. Gmiterek), який чи не єдиний з числа дослідників Замойської академії аналізує «українську складову» в даному закладі. Виданий ним «Альбом студентів Замойської академії. 1595–1781» [164] фактично є вихідним пунктом для з'ясування значення правової освіти, продукованої в академії, для розвитку юриспруденції на українських теренах.

Проблеми освіти й науки в Замойській академії ставали темами наукових форумів, за результатами яких були видані збірники праць. Серед них «Замойсько-Волинські музейні записи» [196] («Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne») в чотирьох томах; фундаментальна збірка «Замойська академія та її традиції» [163] («Akademia Zamojska i jej tradycje») за редакцією Богдана Шишки, видана до 400-річчя з дня створення Замойської академії. Різні аспекти діяльності академії розглянуті у виданні «У колі академічного Замостя» [183] («W kręgu akademickiego Zamościa») за редакцією Г. Ґмітерека.

До доробку сучасних українських науковців, які стосуються Замойської академії, належать насамперед праці Н. М. Яковенко [157; 158, с. 575–591], П. М. Кралюка [69; 70], Р. Шуста [239, с. 249–257], колективна монографія «Академічні й доакадемічні образи української історіографії» [4], де на противагу іншим подібним працям, які ігнорують

існування академії, зазначено, що Замойська академія – перший вищий навчальний заклад «для Русі».

Розвиток правової освіти й науки в Замойській академії досі розглядали виключно польські вчені. Серед них слід назвати насамперед В. Вітковського [248, с. 49–66; 249, с. 39–44], М. Дияковську (M. Dyjakowska) [178], М. Куриловича [199; 201, с. 135–148], К. Буковську (K. Bukowska) [170].

Огляд викладання місцевого права було здійснено А. Вітусіком, теології – Х. Войтиською, римського права – М. Куриловичем. Особливе місце посідає ґрунтовна розвідка М. Дияковської «Римське право в Замойській академії в XVIII столітті» [178]. Зокрема, В. Вітковський, присвятивши свою працю історії нотаріату в Польщі «Нотаріат в Польщі XVI–XVIII століть» [249, с. 39–44], розглянув розвиток публічного нотаріату у зв'язку з підготовкою публічних нотаріусів у Замойській академії.

Важливе значення для дослідження мають загальнотеоретичні напрацювання, на підставі яких було визначено методологічне підґрунтя та теоретичні засади проведеного дослідження. Серед них праці В. В. Адаурова [3, с. 49–76], В. Д. Бабкіна [9, с. 103–115], Х. Бехруза [13, с. 240–248; 14, с. 167–172], В. М. Братасюка [21, с. 16], С. Д. Гусарєва [47], М. А. Дамірлі [48], В. Є. Кириченка [63, с. 48–56], Н. М. Крестовської [72, с. 52–56; 74], Л. Г. Матвєєвої [73], І. В. Музики [91, с. 120–124; 92, с. 115–188; 93, с. 12–19], В. С. Нерсесянца [95], Н. М. Оніщенко [137], Ю. Н. Оборотова [100], М. М. Страхова [133, с. 36–39; 134, с. 99–110], О. Ф. Скакун [127, с. 19–28; 129], О.Д. Тихомирова [138, с. 34–37], І. Б. Усенка [145, с. 44–65], О. Н. Ярмиша [160, с. 161–170, с. 175–185].

Разом з тим ідеться про формування поняттєво-термінологічного апарату дисертації, визначення підходів і методів дослідження.

Окреме місце посідають праці І. Б. Усенка, присвячені, зокрема, історії академічної правничої науки та юридичній біографістиці, які

активно застосовувались при характеристиці викладацького і студентського складу академії, та Л. В. Міхневич, праця якої, присвячена комплексному дослідженню й узагальненню досвіду становлення юридичної науки та освіти в Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства [90], стала взірцем для подібних досліджень.

Загалом дослідники визнають, попри певні негаразди, важливу роль Замойської академії для розвитку освітньо-правового простору на теренах річпосполитського юридичного середовища. Водночас існує і скептичне крило, найяскравішим представником якого є Я. Кохановський, який зазначає, що в певні кризові періоди освітній процес в академії проводився неналежним чином [194].

Найоптимальнішою видається позиція, за якою варто брати до уваги як основні здобутки, так і недоліки її функціонування.

Джерельну базу дисертаційного дослідження становлять архівні справи та опубліковані матеріали, що стосуються Замойської академії, доля яких упродовж століть була досить складною.

Так, основний масив джерел містився в бібліотеці Замойської ординації (Biblioteka Ordynacji Zamojskiej/Bibliotheca Ordinationis Zamoscianae), яка була заснована між 1811 та 1814 роками нащадком Яна Замойського, ординатом Станіславом Замойським (Stanisław Zamoyski), а на початку XIX ст. переміщена до Блакитного палацу у Варшаві (Pałac Błękitnym (Zamoyskich) w Warszawie). У ній були об’єднані колекції замкової (палацової) бібліотеки міста Замость (до якої після закриття Замойської академії було переміщено більшу частину її матеріалів) та бібліотеки нащадків Яна Замойського – Олександра, Андрія і Станіслава.

Перед початком Другої світової війни в її фондах налічувалось понад 120 тисяч різного роду джерел. У часи воєнного лихоліття більша частина праць була знищена пожежами у 1939 та 1944 роках. Вцілілу частину у 1944 році було евакуйовано в Ґьорбіч (Görbitsch) – теперішнє прикордонне

містечко на заході Польщі (тоді Німеччина), звідки згодом, за три транші: у 1945, 1947 та в 1958 роках було повернуто до Польщі та включено до колекцій Національної бібліотеки (Biblioteka Narodowa) й Центрального архіву історичних документів (Archiwum Główny Akt Dawnych). Нині йдеться більш ніж про 850 одиниць зберігання.

При інвентаризації рукописів до середини XVI ст. в колекціях Національної бібліотеки Йержи Каліщуком (Jerzy Kaliszuk) та Славоміром Шилером (Sławomir Szyller) [188, с. 296] була змінена уніфікована до цього сигнатура посилань BOZ (Biblioteka Ordynacji Zamojskiej), що стало ускладнювальним фактором для відшукання матеріалів.

Варто зазначити, що збережені першоджерела (або їх копії, збагачені поточними документами), які стосуються функціонування самої академії як цілісного явища, є обмеженими в доступі та малоінформативними для дослідження правової складової. До таких можна віднести так звані ректорські книги/збірки/записники «Acta rectoralia» [162], «Acta Praecipua Academia Zamoscensis» [161], «Album studiosorum secundum» [165] (записи з 1659 по 1759 рр.), «Album Studiosorum tertium» [166] (записи з 1759 по 1780 рр.), до яких не систематично вписувалися імена та прізвища ректорів і студентів, імовірно, саме ці джерела лягли в основу альбому студентів, опрацюваного зазначеним вище дослідником Г. Ґмітереком. Збіркою (протоколом) організаційного характеру з фінансових та адміністративних питань академії є «Visitatio Academiae Zamoscensis» [244], яка написана на основі ревізії академії, проведеної тодішнім інспектором шкіл від імені Святійшого Престолу, Й. Ласкарисом у березні 1746 року.

Окремим джерелом є скарбникова книга «Regestrum Quaestoriale Academiae Zamoscensis» [221], у якій містяться записи від 1664 по 1711 рік, та «Copia legum veterum, quae solent appellari Privilegium Vetus Academiae Zamoscensis, cum vero ongxnalicollatumata» [175] (після 1682 р.) – збірка прав, приписів, привілеїв академії, професорських і ректорських звітів. Також цікавим джерелом є статут Замойського дорадчого органу – колегії

при єпископі (капітули) «Statuta capituli insignis collegiate» [238], оскільки значна кількість професорів академії була пов'язана з її діяльністю.

Такі строкаті джерела призводять до значної кількості розбіжностей щодо висвітлення у спеціальній літературі тих чи інших питань, пов'язаних з академією. Як зазначає Я. Кохановський, до зазначеного вище «Rituale Legum Academiae Zamoiscensis» (друга половина XVII ст.), копія якого опрацьована Й. Вадовським і Й. Лукашевичем, заносився не весь, а лише «актуальний» матеріал [194]. Це, з одного боку, дає уявлення про перебіг діяльності академії, з іншого – не сприяє його достатній формалізації, створюючи ситуацію накладання один на одного різного роду актів, як-то привілеїв, приписів ректора, рішення професорських зборів тощо.

Також були опрацьовані й використані бібліотечні каталоги та бібліографічні бази даних Бібліотеки Народової (Biblioteka Narodowa), зокрема бібліографія польських книжок та бібліографія статей з польських часописів (Bibliografie książek polskich), бібліографія артикулів з польських часописів центрального Народного універсального каталогу (Bibliografia artykuyw z czasopism polskich Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT), літературна польська бібліографія (Polska Bibliografia Literacka), бібліографія Люблінщини (Bibliografia Lubelszczyzny), бібліографія Замойщини (Bibliografia Zamojszczyzny) та відповідні фонди Ягелонської бібліотеки (Biblioteka Jagiellońska).

Джерелом нашого дослідження слугував і Польський бібліографічний словник (Polski Słownik Biograficzny), який видається в Кракові від 1935 року, має зручний електронний інтерфейс [219] і містить 46 посилань на осіб, пов'язаних із Замойською академією.

Зауважимо, що більшість документів нормативного характеру зберігається в копіях, значна частина яких опублікована (так, одна з копій академічного статуту зберігається у фондах Інституту рідкісної книги НБУВ).

Серед них цікавими для дослідження є джерела (частково представлені в додатках), які утворюють організаційно-установчі підвалини функціонування академії, а саме: Булла папи Клемента VIII від 29 жовтня 1594 р. про заснування академії та надання їй привілею надання докторського ступеню і ступеня нотаріуса публічного (Додаток А); Статут (Privilegium vetus) Замойської академії 1594 року, укладений професорами та затверджений Я. Замойським (Додаток Б); Засновницький (фундаційний) акт академії від 05 липня 1600 р. (Додаток В); Статут за редакцією ректора Шимона Пєхоцького (Szymon Piechocki) 1611 року; Булла папи Павла V від 06 червня 1617 р. про заснування теологічного факультету; Булла папи Іннокентія X (Innocentego X) від 26 вересня 1648 р. про надання академії права проведення докторських промоцій з теології; привілей короля Михайла Корибута, за яким Замойська академія отримала всі привілеї університетів, а її професори – шляхетські права 1669 року; Декрет реформи біскупа Єржи Ласкариса 1746 року; Статут Замойської академії 1760 року [242].

Викликають також інтерес доступні праці докторських тез, викладів лекцій, книжок та щоденників професорів і студентів Замойської академії. Першим до цього списку варто долучити фундаментальну працю засновника академії Яна Замойського (Jana Zamoyskiego) «De Senatu Romano libri duo (1608)» [254], оскільки як на загальнопольському рівні, так і на рівні академії вона слугувала джерелом у курсах права стародавнього світу, а професори академії неодноразово посилались на неї.

Визначальними для дослідження програми викладання права, за відсутності спеціальних документів щодо змісту навчльного процесу, за винятком лаконічних приписів установчих актів, є праці доктора обох прав, професора Томаша Дрезнера «Юридичний процес Королівства Польського» («Processus iudiciarius Regni Poloniae») (Замость, 1601 р.); «Аналогія Польських законів з Римськими» («Similium iuris Poloni cum iure Romano centuria una») (Париж, 1602 р.) та «Право Польщі у IV книгах»

(«Institutionum iuris Regli Poloniae libri IV») (Zamość, 1613) і записи з його викладів лекцій, присвячених Цицерону [255], застосуванню Інституцій Юстиніана в польському праві [181], записаних Томашем Замойським, і загальних скриптів його лекцій [228].

Крім того, вагомим джерелом для нашого дослідження слугує скрипт з викладів професора Вавжинца Жлоби, присвячений загальному праву [187], виклади та тези докторських дебатів з права авторства Анджея Габрієля Косткєвича (Andrzej Gabriel Kostkiewicz), присвячені роздумам про цивільні правовідносини [177] (містяться в Осолінемській бібліотеці у Вроцлаві (Bibliotece Ossolineum we Wrocławiu). У бібліотеці ім. Лопацінського в Любліні (Biblioteka im. H. Łopacińskiego w Lublinie) доступні тези Ігната Ремішевського (Ignac Remiszewski) «Судові пропозиції, взяті з державного права» («Propositiones Juridicae ex jure Regni desumptae») (1778 р.) [223] та «Судові пропозиції, взяті з канонічного та державного права» («Propositiones ex jurę canonico et civili desumptae») (1779 р.) [222].

До цінних джерел належать твори замойських професорів з римського права. Зарахувати до їх числа можна докторську доповідь професора Валенти Теппера [247], в якій увага автора присвячена як польському, так і австрійському правовому порядку.

Цікавий архівний документ являє собою щоденник професора Замойської академії Базилія Рудоміча [225] (Bazyli Rudomicz).

Комплексними джерелами щодо діяльності академії і докторських промоцій, творчості замойських професорів є «Збір матеріалів з історії Замойської академії» [258] та «Каталог Замойської академії» [171]. Зокрема останній налічує біля 150 позицій і дає уявлення про забезпечення як навчальними матеріалами, так і літературою, яка була доступна викладачам, студентам і докторам академії.

У бібліотеках та архівних установах України відомостей про Замойську академію вкрай небагато.

Так, у Центральному історичному архіві України, м. Львів згадка про Замойську академію міститься в «Галицькій крайовій табулі» [67] (Galizische Landtafel Tabula Krajowa we Lwowie) 1780–1784 роки, в якій вміщено опис нерухомого майна академії разом з Краківською академією та академією міста Тарнова. Саме ж місто Замостя згадується вже значно пізніше, в контексті діяльності Муніципального суду 2-го округу в місті Замостя [94].

У Центральному державному історичному архіві України, м. Київ існує фонд Замойських, який охоплює період з 1500 до 1762 рік, проте відомостей, які були б цікавими в контексті нашого дослідження, практично немає [153].

У Відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається низка важливих документів, серед яких є примірник Статутів Замойської академії [242], 9 робіт панагіричного характеру, написаних латиною, Анджея Абрека (Abrek Andzej), 5 праць Рудомиша Базилія та праці Александра Жуховського (Alexandro Zychowski), Бітомськи Яна Колумба (Bitomski Jan Columb), Дружбіча Яна (Druzbicz Jan), Чеховіча Яна Хрчичеля (Czechowic Jan Chrzciciel), Дамровського Яна II (Dąbrowski Jan II), Прохнєвича Матіаса (Prohniewicz Matthias) – професорів Замойської академії або осіб, які писали про неї. Хоча більшість цих праць прямо не пов’язані з юриспруденцією, однак сам факт наявності цих рідкісних видань та стародруків у Києві є свідченням існування спільного освітнього простору та пов’язаності Замойської академії з Україною.

1.2 Методологія та поняттєво-термінологічний апарат дослідження

Методологія

Дисертаційне дослідження проводилося на підставі поєднання філософських, загальнонаукових та спеціальнонаукових методів і принципів дослідження. Основним методологічним підходом аналізу правової освіти в Замойській академії в контексті європейського освітньо-правового простору є *цивілізаційний підхід.* Використання цивілізаційного підходу як методологічної основи дослідження еволюції правової освіти в Замойській академії дає змогу уникнути «наштовхування» на загальні питання при вирішення окремих питань [102, с. 62], проаналізувати її з урахуванням специфіки пізньосередньовічної європейської правосвідомості, правової культури, через характеристику правових доктрин та правових традицій, тобто соціокультурних цінностей, які відповідають специфічним умовам життєвого світу конкретного суспільства, мають міжособовий комунікативний характер (перебувають у просторі правової комунікації), коли саме людина є «безосновною основою цінностей» [113, с. 336–337].

Окрім того, застосування цивілізаційного підходу дає змогу оцінити значення Замойської академії як осередку правової освіти на етнічних українських землях для суспільних трансформацій, пов’язаних із формуванням юридичного середовища й утвердженням традицій правового життя. Такий підхід видається виправданим з огляду на той факт, що територія сучасної України завжди була площиною співіснування культурних традицій різних етносів і релігій, а українська історія, за визначенням відомого історика В. В. Адаурова, формувалася як полікультурна площина у складі різних державних організмів, де одночасне існування «свого» і «чужого» є не протиставленням, а необхідною умовою їх взаємного існування та специфічності [2, с. 9–10]

У цьому зв’язку в межах цивілізаційного підходу відповідну програму методологічного забезпечення дослідження задавали і *аксіологічний, культурологічний, антропологічний та діалектичний підходи.*

Так, *аксіологічний підхід* як загальна стратегія дослідження дає можливість з'ясувати якості та властивості праводержавних явищ і процесів, здатних задовольнити потреби окремої особи, певної групи осіб, певного суспільства крізь призму їх відповідності певним цінностям й, зокрема, осмислити ціннісно-орієнтаційну направленість правової освіти в Замойській академії. *Культурологічний* (*соціокультурний*) підхід, який полягає в розгляді права і держави одночасно як соціальних, так і культурних феноменів, що є відтворенням їх соціокультурної природи, акцентує увагу на правовій освіті як соціально-культурному феномені, її характеристиці як явища ренесансного гуманізму. *Антропологічний підхід,* що забезпечує пізнання праводержавних явищ і процесів у їх людино-центристському вимірі, дає можливість охарактеризувати Замойську академію як авторський освітній проект Я. Замойського, як освітнє середовище, де виховувались і здобували освіту представники понад ста українських родин, чиї долі та фаховий розвиток (їх посильне дослідження представлено у роботі) мав значний вплив на загальний хід правового розвитку на українських землях. Водночас такий метод, з його «інноваційними моделями мікропідходів "нового вокалізму"» [28, с. 135], допоміг створити колективну біографію локальної спільноти, якою була Замойська академія, осмислити її як локальний соціокультурний об'єкт на рівні дихотомії глобального і локального, що, на думку дослідників, становить «основоположне питання нашого часу» [81, с. 23–31]. При цьому бралася до уваги запропонована французьким істориком П. Нора концепція «місць пам'яті» – матеріальних речей і нематеріальних явищ, які слугують немов скелетом для уявного конструювання національної ідентичності в історичній ретроспективі [50, с. 18–19]. Це дало додаткові можливості для визначення значення правової освіти в академії для загального правового розвитку на українських землях. Зокрема останній дозволив відтворити ґенезу розвитку правової освіти в Замойській академії.

Діалектичний підхід дав змогу охарактеризувати процес розвитку юридичної освіти і науки й становлення та формування юридичного середовища (підготовка докторів права, публічних нотаріусів) з урахуванням закономірностей праводержавних процесів на теренах Східної Європи, їх особливостей у Речі Посполитій та суперечностей у розвитку польського і українського соціуму як джерела розвитку та трансформації цього процесу. У рамках діалектичного підходу досліджувалися передумови, становлення і розвитку правової освіти в Замойській академії як специфічного феномену, який включає сукупність сутнісних ознак, визначення формування цілей і змісту правової освіти в даному осередку. Відповідно дане правове явище досліджувалося в динаміці та мінливості: визначалися суб'єктивні та об'єктивні фактори при утворенні і функціонуванні Замойської академії, вивчалася залежність рівня викладання того чи іншого предмета від особи й фахового рівня викладача, характеризувалась якість викладацьких курсів залежно від накопиченого матеріалу.

Серед засадничих принципів дослідження – загальнонаукові принципи й методи пізнання, насамперед принципи *об'єктивності, всебічності, історизму, конкретності, комплексності*.

Так, *принцип об'єктивності*, який передбачає примат об'єктивного наукового знання над певними тимчасовими кон'юнктурними інтересами тих або інших класів, соціальних груп чи окремих дослідників, дав можливість розглядати освітньо-правові процеси на теренах Речі Посполитої як складного державно-правового утворення з дотриманням наукових фактів. Принцип об'єктивності означає прагнення до вишукування найбільш достовірної інформації про пізнавані праводержавні явища, зведення до мінімуму суб'єктивних факторів (особистого ставлення, суспільної думки, сформованих традицій). При цьому значна увага в дослідженні приділялася формуванню його джерельної бази, її систематизації та класифікації, встановлення

вірогідності, повноти та ваги інформації, яку містять першоджерела. Адже, як зазначає В. Д. Бабкін, тільки так цей принцип може бути забезпечений [9, с. 10].

Принцип всебічності, основний зміст якого полягає в тому, щоб аналізувати державно-правові явища не самі по собі, а у їх взаємозв'язках і взаємодії з іншими, близькими до них суспільними явищами, вимагає розгляду державно-правових явищ з точки зору не якогось окремо взятого аспекту, а з урахуванням усіх аспектів, що формують їх загальне бачення. Саме тому наука й освіта в Замойській академії розглядалися в їх історичній зумовленості, у зв'язку з політичними та економічними процесами, культурою та суспільним світоглядом. Всебічність проявляється й у застосуванні різноманітних методів дослідження.

Принцип історизму як апріорі притаманний історико-правовому дослідженню потребує розгляду правових явищ у розвитку та історичному взаємозв'язку, і не тільки з точки зору їх сучасності, а й з погляду їх вписаності в загальноісторичний процес. Його використання дає можливість поетапно розглянути еволюцію юридичної науки й освіти в Замойській академії.

Докладного аналізу всіх умов, у яких перебуває об'єкт пізнання, вирізнення головних, суттєвих властивостей, зв'язків і тенденцій його розвитку, вимагає від дослідника *принцип конкретності*, коли досліджуються характерні особливості й ознаки предмета дослідження [137, с. 48], встановлюються значущі для досягнення мети факти. Водночас вірогідні дані можуть бути одержані лише при вивченні й урахуванні всього комплексу доступних матеріалів. А отже, *принцип комплексності* дає змогу дослідити розвиток юридичної науки та освіти не лише з позицій права, а й з позицій інших суспільних наук – історії, філософії, політології, соціології, культурології, правової антропології. Цей принцип допомагає висвітлити основні, найбільш загальні питання,

які стосуються предмета дослідження, зрозуміти його місце в історико-правовій реальності.

Методи дослідження зумовлювалися задекларованими підходами до пізнання даного феномену історико-правової реальності та обиралися відповідно до об'єкта, предмета, мети і завдань дисертаційного дослідження. Основними загальнонауковими методами стали такі.

Формально-логічний – використовувався для формулювання понять «правовий освітній простір», «правова доктрина», систематизації виявленого науково-освітнього правового матеріалу, зокрема установчих документів Замойської академії, програм навчальних курсів і програм іспитів, його класифікації. При цьому застосовувалися логічні закони та правила: сходження від абстрактного до конкретного, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція, моделювання тощо. Це, на нашу думку, забезпечило логічну стрункість і несуперечність викладу основних положень дисертації та висновків, елементів при формулюванні понять, а також виведення з них логічних наслідків.

Загальносоціологічний метод застосовувався при реконструкції історико-правової реальності, частиною якої була Замойська академія і, відповідно, відділення права, через вивчення характерних ознак суспільства, реальних соціальних та державно-правових фактів, сформованих у суспільстві правил, ставлення до освіти й науки та їх взаємовпливи.

За допомогою *методу системного аналізу* здійснювалося комплексне пізнання як середньовічного європейського правового освітнього простору, так і Замойської академії як складного утворення. Так, визначалася структура Замойської академії, яка мала багаторівневий характер, її статус і диференціація. Структурно-функціональний аналіз дав змогу виявити діяльність структурних підрозділів академії та правового відділу, зокрема їх функції й взаємозв'язки.

Історичний метод дав можливість вивчати правову освіту в Замойській академії у часовій та просторовій визначеності в контексті її становлення, розвитку, занепаду. Завдяки цьому методу вдалося більш об'єктивно реконструювати тогочасний освітньо-правовий простір у контексті історичних умов життя тогочасного українського суспільства та його освітніх і наукових запитів, які дали поштовх для розвитку правової освіти в Замойській академії. Його дієвість виявилася при встановленні значення досліджуваного об'єкта для періоду функціонування та сьогодення.

Герменевтичний метод застосовувався в прочитанні й тлумаченні текстів документів, які стосувалися організації правової освіти, програм навчальних курсів та екзаменаційних програм, творів викладачів і випускників академії. При цьому дисертант намагався дати відповідь на запитання, «з якою метою» був написаний той чи інший текст, усвідомити й подолати культурно-часову роз'єднаність між авторами текстів та автором дисертації, базуючись на пізнанні герменевтичного кола.

Застосування *дескриптивного методу* допомогло відобразити вербальний образ досліджуваного об'єкта через спробу «просіювання» інформації, яка не завжди мала правовий характер, крізь «решето юридичного мислення» з метою сформування історико-правового наративу. При цьому компонентами такого методу є: спостереження, вербалізація, узагальнення та класифікація, темпорально-спатіальна прив'язка (встановлення часових і просторових рамок дослідження, часового проміжку або точної дати й місця описуваного предмета чи явища, інтерпретація, тобто виявлення змісту історико-правового факту) [71, с. 111–113]. Водночас здійснювалися спроби його *актуалізації* – посильне залучення дисертанта до культури минулого, з метою адекватного оцінювання тих чи інших соціокультурних явищ.

Порівняльний метод застосовувався в дослідженні насамперед для зіставлення тих осередків правової освіти, які були створені та

функціонували раніше чи одночасно із Замойською академією для встановлення подібностей і відмінностей між ними, визначення особливостей правової освіти в академії. Так, зокрема. було проаналізовано основні моменти організації правової освіти в університетах Падуї, Парижа, Кракова. Варто зазначити, що для історико-правового дослідження є доцільною конкретизація порівняльного методу, а саме виокремлення *історико-порівняльного методу*, використання якого дисертантом виявило спільні властивості організації юридичної наукової й освітньої діяльності академії з моменту її заснування і до її ліквідації з урахуванням всіх перетворень і реформ.

Діяльнісний (праксіологічний) метод, який бере за основу категорію предметної діяльності людини (групи людей, соціуму в цілому), де діяльність – форма правової активності, застосовувався водночас для визначення основних положень освітньої концепції Я. Замойського, фахових здобутків на ниві правової науки і практики професорів та випускників академії.

Інші загальнонаукові методи також знайшли місце в роботі. *Хронологічний метод* допоміг визначити послідовність проведення дослідження та структури викладення матеріалу. Передумови становлення, еволюція правового статусу академії та розвитку юридичної складової науки й освіти досліджувалися у хронологічному порядку.

Статистичний метод (статистичні дані, показники, кількість когось чи чогось тощо) використовувався у процесі порівняльного аналізу причин і наслідків процесу трансформації правової освіти на українських землях Речі Посполитої, а також для вивчення взаємозв’язку між чинниками, що її зумовили. Зокрема, це може бути – кількість юридичних дисциплін, кількість випускників, кількісно-якісні показники освіти тощо.

Суттєве значення має серед спеціально-юридичних методів у дослідженні *формально-юридичний (догматичний) метод*, за допомогою якого встановлювалися ознаки правових явищ, провадився їх опис і

класифікація [117, с. 48–49]. Так, застосування цього методу в роботі дало змогу дослідити організацію юридичної освіти, зміст програм викладання, монографічний і промоційний правовий матеріал тощо.

Також серед спеціальних наукових методів застосовувалися *історико-генетичний* та *історико-порівняльний методи*, які дали змогу реконструювати і проаналізувати історичну обумовленість діяльності та структуру академії як у вертикальній, так і в горизонтальній площині.

З огляду на значний проаналізований документальний масив важливе методологічне значення мав *порівняльно-правовий метод у поєднанні з методом юридичної герменевтики*, який допоміг виявити загальні та специфічні риси правових потреб, праворозуміння, правової освіти, освітньо-правового простору, методології викладання й змісту правових дисциплін досліджуваного періоду.

Порівняльно-правовий та історико-правовий методи, взаємодоповнюючи один одного, допомогли з'ясувати хід розвитку у стінах Замойської академії юридичної освіти в різні періоди її функціонування. Причому основою для порівняння стали як внутрішні організаційні форми і нормативні акти, так і подібні норми й акти інших освітніх центрів, найперше Краківської академії.

Мета дисертаційного дослідження зумовила звертання до *юридичної біографістики* або *біографічного методу* [160, с. 175–185]. Так, при розгляді процесу становлення й розвитку Замойської академії важливим стало звернення до біографії її засновника Яна Замойського. Через вивчення біографій конкретних особистостей – викладачів і випускників академії – вдалося встановити особливості суспільно-правового життя на українських землях.

Поняттєво-термінологічний апарат дослідження як система погоджених та взаємозалежних понять і категорій (позначених словами і словосполученнями), необхідних для теоретичного пізнання об'єкта та предмета даної роботи, формувався в процесі виявлення основних

теоретично значущих фактів і правових явищ і містить як методологічно, так і змістовно важливі компоненти, зміст яких потребує визначення або уточнення. Насамперед, це зумовлено методологічними підходами дослідження та неусталеністю або неоднозначністю (широтою) ряду понять. Це терміни, які характеризують освітній процес; геополітичні терміни; терміни, які характеризують структуру тодішньої юридичної й дотичних до неї наук; терміни, які стосуються Замойської академії. Серед них зокрема такі.

Освіта розглядається як процес (особлива діяльність людини, в ході якої відбувається засвоєння різних змістів), система (соціальна форма організації людської діяльності з передання та засвоєння знань) і результат (індивідуальний та суспільний набуток) [130, с. 18], і стає очевидним, що це складний соціокультурний феномен, який є важливим чинником соціально-політичних змін, фактором політичного оновлення всіх сторін життєдіяльності індивідів та їх оптимального співіснування.

Ягелонський університет (історичні назви Краківська академія, Головна Коронна школа, Краківський університет) (*1634 р.*) – другий після Празького освітній заклад східної Європи. Право викладалося на восьми кафедрах (трьох – канонічного права, п’яти – римського).

Острозька академія (Острозька слов’яно-греко-латинська школа) (*1576–1636 рр.*) – найстаріша українська науково-освітня установа. Заснована у 1576 році князем Костянтином-Василем Острозьким у своєму родовому м. Острозі. У програму навчання Острозької школи були включені предмети «семи вільних мистецтв», головним чином – риторика, діалектика, астрономія, а також філософія і богослов’я, що попри відсутність відповідного правового статусу дозволяло називати острозьку школу академією. Мала великий вплив на розвиток освітянської думки й організацію шкільництва в Україні: за її зразком діяли пізніші братські школи у Львові, Луцьку, Володимирі. Відроджена 1994 року, тепер – Національний університет «Острозька академія» (від 2000 р.).

Віленський університет (Віленська академія) був утворений *1579 року* з єзуїтської колегії польським королем Стефаном Баторієм за погодженням із Папою Григорієм XIII з правами, рівними Краківській академії. Першим її ректором (1570–1584 рр.) був визначний церковний діяч Петро Скарга (1536–1612 рр.). Від 1641 року мав відділ цивільного права і канонічного права, фундатором якого вважається Казимир Сапега. Польський король Владислав IV Ваза підтвердив усі права академії з правом надання ступеня доктора. Із 1773 року згідно з законом про секуляризацію освіти університет став світським закладом.

Києво-Могилянська академія (*1659–1817 рр.*) була утворена Петром Могилою на базі Київської братської школи за зразком єзуїтських навчальних закладів. Статус академія отримала згідно з Гадяцьким трактатом (1658 р.). Відроджена 1991 року як університет «Києво-Могилянська академія». Тепер – Національний університет «Києво-Могилянська академія» (від 2009 р.).

Львівський університет був утворений *1661 року* за привілеєм Яна II Казимира від 20 січня 1661 р., згідно з яким школу при Львівській єзуїтській колегії було перетворено на університет з дозволом на заснування в новоствореному вищому навчальному закладі юридичного факультету («обох прав»). Зі скасуванням ордену єзуїтів у 1773 році припинив діяльність, яка була відновлена 1784 року австрійським цісарем Йосифом II. Юридичний факультет складався з чотирьох кафедр, а саме: кафедри політичних учень та австрійського законодавства, кафедри природного права, права народів та інституцій, кафедри цивільного, пандектного та кримінального права і кафедри канонічного права [61].

Ratio Studiorum – «Офіційний план єзуїтської освіти» (1599 р.), збірник засад і правил для шкільних чиновників і вчителів. Містив настанови щодо викладу богослов’я, філософії, латинської та грецької мов. У 1832 році документ був переглянутий і до зазначених дисциплін додано

порядок вивчення рідних мов студентів, історії, географії, математики та природничих наук.

Ліценціат (лат. *Licentiatu* – допущений) – у середньовічних університетах проміжний ступінь між бакалавром і доктором, який передбачав можливість читати лекції (за рекомендацію університету церквою в особі канцлера єпархії *ліценціату* видавалася відповідна ліцензія).

Ваганти (лат. *vagantes* – мандрівні) – мандрівні клірики та студенти, які переходили з університету в університет. Володіння ними латиною та долученість до культурного коду робила їх частиною духовної еліти середньовічного суспільства.

Скрипт – записи лекцій (конспекти), які робилися, як правило, студентами; іноді редагувалися лектором та могли набувати характеру підручника.

Цивілізація в нашому дослідженні розглядається як простір, культурна зона, сукупність культурних характеристик і феноменів [22, с. 22], як специфічна концентрація світогляду, звичаїв, структур і культури, як матеріальної, так і духовної. Відповідно до такого ракурсу цивілізація визначається як сукупність спільнот, що склалися історично, займають певну територію, характеризуються соціокультурними, економічними, ідеологічними й іншими особливостями та є тією світоглядною основою, яка визначає спосіб життя й мислення, зокрема оцінку індивідуумом явищ навколишньої реальності, і виконує регулятивну функцію стосовно різних видів діяльності, що втілюється в релігійних, морально-етичних і правових приписах та нормах [14, с. 167–172].

Культурний простір – середовище, у якому і завдяки якому виробляється, існує і функціонує система ідей, цінностей, ідеалів, міфів, стереотипів, образів, символів, що впливають на свідомість людей і, таким чином, зумовлюють та визначають напрями поступу соціуму.

Освітній простір – автономний простір культури, який охоплює і структурує світогляд, картину світу, діяльність людини щодо обміну знаннями в тому чи іншому суспільстві; сукупність освітніх закладів, які діють на спільних чи подібних засадах.

Університетський простір – простір, де відбувається становлення цінностей через ідентифікацію, самореалізацію, самовизначення суб'єкта освіти як особистості, як соціального суб'єкта і як професіонала в процесі реалізації освітньої, наукової та культурної функцій університету.

Щодо правового простору, то в ранньосередньовічному періоді правовий простір характеризувався домінуванням християнської парадигми, яка є ціннісно-смисловою основою середньовічної культури, та був побудований за принципами символізму й універсалізму, що випливають із християнських текстових описів. Загалом його можна охарактеризувати як сукупність локальних просторів (правовий простір студента, професора, містянина), які за допомогою латини та римського права робили цей простір спільним загальним явищем.

Про освітньо-правовий простір є підстави говорити з акцентуванням уваги на правовій складовій (правосвідомості, правових знаннях, правовій культурі) освітнього простору. Відтворення освітньо-правового простору того чи іншого суспільства на певному етапі його розвитку передбачає, крім встановлення загальних рис еволюції освіти, визначення шкали суспільних і правових цінностей, окреслення правових уявлень людини і суспільства у відповідний період, способів поширення правових знань.

Конвокаційний сейм (пол. *Sejm konwekcyjny*; від лат. *Convocation* – скликання) – перший із серії сеймів, які проходили після настання періоду безкоролів'я; частина процедури обрання короля в епоху виборної монархії в Речі Посполитій з 1573 до 1791 та з 1792 до 1795 року.

Правова доктрина в дослідженні – результат інтелектуально-вольової та цілеспрямованої діяльності з узагальнення суспільно-правового фактажу й досвіду правознавців; це теоретична, академічна

юриспруденція (філософія права та правова наука), яка походить від інтерпретаційної правової практики та генетично пов'язана з традицією та звичаєм [36, с. 13–19], особливий спосіб осмислення та існування права.

Юриспруденція – правова доктрина та весь обсяг юридичної практики; в дослідженні поняття юриспруденції має максимально розширений зміст як теоретичного, так і практичного знання про право.

Юридична наука або наука права в дослідженні розглядається як вчення про право, які формувалися переважно в освітніх центрах, а не як окрема сфера наукового знання, виокремлення якої в досліджуваний період перебувало на початковій стадії.

Юридичне середовище в дослідженні розглядається у вузькому і широкому значеннях. Так, у локальному значенні під юридичним середовищем розуміють професорське-студентське коло Замойської академії у зв'язку із Замойською ординацією (Замойським трибуналом, замковим судом тощо). Зокрема участь замойських професорів у державно-судових інституціях «Замойської держави» вирізняла цю «державу» серед інших воєводств Речі Посполитої, адже академія, за задумом, Я. Замойського, готуючи правників, включаючи надання ступеня доктора обох прав та ступеня публічного нотаріуса, формувала правниче середовище насамперед у межах Ординації. У широкому значенні – це витворене в результаті освітніх контактів, спільної мови навчання й тією чи іншою мірою уніфікованих навчальних програм коло правників, які належали до однієї інтелектуальної традиції і створювали єдиний європейський правовий простір.

Доктор обох прав – ступінь доктора наук в галузі цивільного (римського) та церковного (канонічного) права епохи Середньовіччя і раннього Нового часу.

Докторська промоція – загальна назва випробувань і перевірок для отримання докторського ступеня. Загальноприйнятою була практика складання університетського екзамену у формі написання письмового

твору на задану тему чи співбесіди щодо написання твору й іспитів з різних дисциплін. Також передбачалося подання докторантом дисертаційних тез та їх публічного захисту.

Нотаріус публічний – особа, уповноважена органами світської, а подекуди і церковної влади виготовляти й засвідчувати юридичні акти, надаючи їм публічної сили. Засвідчував певну юридичну дію, що відбувалася або вже відбулася [210, с. 10–26].

До термінів, безпосередньо пов'язаних із Замойською академією, слід віднести такі:

Олицький колегіум – філія Замойської академії, заснована 1638 року в м. Олиці Волинського воєводства Речі Посполитої (тепер смт. Олиці Ківерцівського району Волинської області).

Бурса Старгінела (bursa Starnigela) – освітній заклад для бідних студентів (відкритий у 1677 р. професором Краківського університету Вавжинцем Старгінелом (Wawrzynec Starginel) під патронатом Замойської академії.

Освітньо-правова концепція Яна Замойського як система поглядів розглядається в двох площинах: у загальнодержавному смислі як підґрунття й основна умова реалізації політико-правової доктрини (упорядкування державно-правового простору Речі Посполитої, що базувалося б на ідеї добропорядності, освіченості та патріотизму її громадян) і в вузькому смислі як моделі організації навчання в спеціально створеному Я. Замойським навчальному закладі [17, с. 112–116].

Замойська ординація – маєтковий комплекс із центром у м. Замостя (Руське воєводство Речі Посполитої, тепер – Люблінське воєводство, Польща), закладений Яном Замойським, який згідно з ухвалою вального сейму від 08 липня 1589 р. отримав особливий правовий статус. Зокрема передбачався спеціальний режим спадкування (т. зв. майорат), спеціальна підсудність та управління.

Замойський трибунал – апеляційний доменіальний суд для міст і сіл цієї ординації [234, с. 275–314].

Замойський колегіат – головний костел Замойської ординації, при якому була капітула (колегія) каноніків (духовенства вищого рангу) як дорадчий орган при біскупі. Тут урочисто вводили на посаду ординатів (очільників ординації), тут вони складали присягу на вірність статуту ординації, тут їх і ховали.

Ну́нцій (від лат. *Nuntius* – «вісник») – постійний дипломатичний представник Папи Римського в державах, з якими Ватикан підтримує офіційні дипломатичні відносини.

Схоластик – учений, послідовник схоластичної філософії. В академії також посадова особа, яка в першому періоді її існування входила до управлінської ради.

Квестор – особа, відповідальна за фінансові справи академії (скарбник).

Синдик – головний представник місцевого самоврядування, урядовець; старшина гільдії, цеху.

Деканат – церковно-адміністративна одиниця, що об’єднувала кілька парафій (очолювалася деканом).

Інфулат – абат або настоятель церкви, який мав право відправляти єпископську відправу й носити митру, навіть якщо не мав єпископського сану. Входив до складу вищого духівництва.

Канонік – священнослужитель кафедрального собору; входив до складу вищого духівництва.

Асесор (лат. *assessor* – засідатель) – засідатель, помічник, лавник, певна службова посада.

Капітул – духовна колегія при католицькому єпископі (дорадчий орган); збори членів чернечого ордену, а також його керівний орган.

Висновки до Розділу 1

Здійснений аналіз історіографії, джерельної бази та поданий термінологічний апарат дослідження дає підстави зробити такі висновки.

Феномен Замойської академії до сьогодні привертав не достатньо уваги дослідників – йому присвячено небагато праць. Комплексне ж історико-правове дослідження організації та змісту правової освіти в Замойській академії в українській науці проводиться вперше, насамперед через виключеність самої академії з вітчизняного освітньо-правового простору. Епізодична увага до цього науково-освітнього феномену обмежується рядом історичних, культурологічних студій (насамперед ідеться про праці Н. М. Яковенко, П. М. Кралюка), які описують даний навчальний заклад у межах українського культурного процесу, хоча домінуючою така дослідницька позиція не стала. Зокрема, у праці Ю. А. Мицика, В. М. Нічика, З. І. Хижняк, присвяченій Петру Могилі, першою вищою школою України, Східної Європи й усього православного світу називається школа, що успадкувала його ім’я [88, с. 197]. Хоча Києво-Могилянська академія, заслуги якої для вітчизняної освіти і значення для православ’я важко недооцінити, утворена була на півстоліття пізніше Замойської академії. Острозька ж академія, хоча й позиціонується як «академія», проте офіційного затвердження та статусу вищого освітнього закладу не мала. Також варто зауважити, що в період з 1636 року (занепад Острозької академії) і до 1659 року (заснування Києво-Могилянської академії) Замойська академія протягом 23 років залишалася єдиним вищим навчальним закладом для широкого загалу вихідців з українських земель.

Значно більший масив становлять дослідження польських науковців, працями яких, власне, і була певною мірою відтворена історія цього навчального закладу, адже висвітлення зазнали питання її створення, організації освіти, кадрового складу вихованців і викладачів. Особливе значення тут мають праці Г. Ґмітерека, який присвятив ряд студій саме

«українській складовій» академії. Водночас правова освіта в її стінах як цілісна система не ставала предметом дослідження і польських учених.

Загалом, історіографію досліджуваної проблеми умовно можна поділити на такі групи: праці, присвячені загалом проблемам освіти і науки даного періоду; праці, які стосуються проблем європейського правового розвитку загалом та правової освіти і науки зокрема; праці, які безпосередньо присвячені такому освітньому феномену, як Замойська академія; праці, присвячені правовій освіті в Замойській академії.

Основну джерельну базу дослідження склали документи й матеріали, у тому числі законодавчі та нормативні акти, що становили правову основу діяльності академії (папські булли, фундаційні документи, статути, які або були опубліковані в тогочасних друкованих виданнях і не зазнали спеціального аналізу, або зберігаються в архівних фондах). Важливим джерелом є і праці випускників та викладачів академії, частина яких, зокрема, зберігається у Відділі стародруків НБУВ, архівах Польші. Серед них на особливу увагу заслуговують скрипти – записи лекцій, які у зв’язку з відсутністю програм навчання в сучасному розумінні дають уявлення про його зміст.

З урахуванням специфіки даного історико-правового дослідження, що стосується середньовічного освітньо-правового феномену, основним методологічним підходом дослідження було обрано цивілізаційний та пов’язані з ним культурологічний, антропологічний підходи, які дають можливість відтворити найвірогіднішу картину віддаленої від нас у часі історико-правової реальності, вагомою складовою якої є правова освіта й наука в Замойській академії. Визначальними при цьому стали загальні принципи наукового пізнання: об’єктивності, всебічності, історизму, комплексності. Важливе місце в методологічній базі дослідження посів діалектичний підхід. Були використані історичний, логічний, системно-структурний, структурно-функціональний, порівняльний, хронологічний, статистичний. Методи аналізу й синтезу, сходження від конкретного до

абстрактного та від абстрактного до конкретного. Також знайшли своє відображення в роботі історико-порівняльний, формально-юридичний (догматичний), порівняльно-правовий та історико-правовий методи. Сукупність цих методів дала змогу детально розглянути розвиток правової освіти й науки в Замойській академії

Застосування зазначених методів і методологічних підходів допомогло сформувати визначений предметом, метою та завданнями дисертації відповідний поняттєво-термінологічний апарат дослідження. Включення до нього ряду історіософських понять зумовлене, зокрема, локалізацією об’єкта дослідження. Будучи на пограниччі історичних українських територій, академія певною мірою унаочнює «щільну інкорпорованість у загальноєвропейську культурну ситуацію всього річпосполитського простору від Дніпра до Одри, який завжди був спільним полем процесу адаптації/відкидання західних ідей і суспільних практик, роблячи українську історію невід’ємною частиною загальноєвропейських процесів. З певними застереженнями можна погодитись, що, за образним виразом В. В. Ададурова, спробувати розділити русько-українську й польську історії – все одно, що розділяти сіамських близнюків, великий ризик «втратити пацієнта»[2, с. 12]. Відповідно, значення і роль академії, її здобутки, і чи не найперше в правовій освіті, видається важливим оцінювати в координатах такої історико-правової реальності.

РОЗДІЛ 2
ЗАМОЙСЬКА АКАДЕМІЯ В ОСВІТНЬО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРІ ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

2.1 Основні риси правознавства в пізньосередньовічному європейському освітньо-правовому просторі

З'ясувати роль і значення Замойської академії неможливо поза європейським освітньо-правовим простором, невід'ємною складовою якого був цей вищий освітній заклад. На становлення Замойської академії вплинув весь хід розвитку суспільної і, зокрема, правової думки, освітніх процесів на континенті за часів Раннього і Пізнього Середньовіччя.

Так, ранньосередньовічний освітній простір характеризувався домінуванням християнської парадигми, яка є ціннісно-смисловою основою середньовічної культури, і був побудований за принципами символізму й універсалізму, що випливають із християнських текстових описів. На думку дослідників, визначальними узагальненими для характеристики середньовічного культурного і, відповідно, освітнього простору є такі ознаки: релігійність як основа світорозуміння і способу життя; геоцентризм; поєднання в людині двох полярних сутностей – богоподібності та гріховності; символічність світогляду; прагнення осягнути «таємні письмена» природи і суспільства; прагнення до універсальності, всеєдності світу; чітка ієрархічність, що пронизує всі сфери земного й небесного життя [20, с. 94].

У перших університетах уособлюються кілька процесів: відновлення освіченості після історичної кризи IX–X ст.; створення і розвиток міст як осередків нового соціального життя, відмінного від традиційного феодалізму; нове місце знання і спеціалізованих культурних практик (на кшталт теології, правознавства, медицини) у тодішньому суспільстві. Як підкреслював С. Пролеєв, середньовічний університет приходить на зміну

монастирській школі як освітній інституції. Сенс його ґенези полягає в емансипації освітнього закладу від влади єпископа, тобто від прямого церковного підпорядкування. Зміст і форми освіти починає визначати не безпосередньо церковна влада, а корпорація освічених людей [116, с. 31–32].

Виникнення університетів засвідчує початок становлення освітнього простору як особливої реальності, в якій, за визначенням Г. Дж. Бермана, «зчеплення різних наукових дисциплін у більші наукові співтовариства, особливо в університетах, члени яких, крім того, що вони поділяють спільні цілі просування знання і виховання молоді, також розуміють, що всі галузі знань стоять на спільному фундаменті» [12, с. 160]. Водночас університетський простір утворюється з численних підрозділів (факультетів), перехід з одного факультету на інший, навчання в різних університетах не тільки дозволяється, а й заохочується. Відповідно, людина в освітньому просторі може займати різні позиції й виконувати різні ролі: студента, магістра, лектора тощо [83, с. 105].

Середньовічні університети, як правило, мали чотири факультети. А саме: вільних мистецтв, медицини, права і теології. Перший був підготовчим. Його завершення давало право вступати на теологічний, медичний або юридичний факультети. Часто студенти паралельно освоювали різні дисципліни, особливо богослов’я та медицину, що разом з використанням єдиного схоластичного методу надавало освіті додаткової широти, долучаючи студента до значної міри уніфікованих знань.

Середній вік вступників був 14–15 років, а мінімальний вік особи для здобуття ступеня магістра, наприклад у Парижі, становив 20 років. Ступінь бакалавра можна було набути через чотири роки навчання, з яких перші два відводилися на слухання лекцій і відвідування диспутів. Упродовж наступних двох років передбачалася безпосередня участь студентів у диспутах під керівництвом магістра, до якого студент прикріплювався на навчання.

Згодом, з початком епохи Відродження, можна простежити зростання політичної ролі університетів та їхніх зв'язків не тільки з церковними, а й із державними інститутами. За визначенням Ж. Ле Гоффа, процес зміцнення університетів був частиною еволюції, що перетворювала великі університети в політичну силу кінця Середніх віків [75, с. 130].

Отже, у Середньовіччі можна виокремити такі особливості навчального процесу, як наскрізність – від школи до вищих ступенів, підпорядкованість його релігійній ідеології та згодом тісний зв'язок з державною ідеологією, відносна нечисленність контингенту, який проходив навчання, відкриті можливості для індивідуального спілкування з «метром» – професором, доктором [84, с. 118]. Значною мірою ці особливості збереглися і в подальші часи.

Найяскравішими зразками суспільного руху до освіти дослідники називають хоча і створені на різних засадах найпопулярніші на теренах Європи університети в Парижі та Болоньї.

Так, Паризький університет утворився як федерація шкіл, у якій магістри, маючи особисту владу над своїми учнями в межах окремої школи, за допомогою порад і вибраних офіційних осіб колективно керували всім studium і притримувалися загальних правил навчання та складання іспитів. Неухильне ж намагання папства впливати на освітні процеси в університеті насамперед з метою захисту і пропаганди ортодоксальної церковної доктрини та підготовки кваліфікованих теологів і проповідників (найвідомішим серед них був автор схоластичного методу П'єр Абеляр (1079–1142 рр.)) сприяло формуванню Паризького університету як моделі так званого викладацького університету.

Проте праматір'ю європейських університетів вважається місто Болонья, чиї освітянські пріоритети яскраво ілюструє заклик від імені уряду міста: «Усі, хто бажає з'явитися в місто для наукових занять, можуть вільно і без остраху прийти. Усі привілеї, імунітети і пільги студентів будуть суворо й неухильно дотримуватися, причому студентам обіцяється,

що вони будуть добре прийняті і з ними доброзичливо поводитимуться» [106, с. 1].

В Італії приватні школи права діяли вже з другої половини XI ст. І хоча історія їх виникнення до кінця невідома, очевидно, що цей процес був зумовлений раннім відродженням міст Північної Італії та писаного права. Успіхи болонських шкіл права були настільки загальновизнаними, що імператор Фридрих І Барбароса у 1155 році взяв болонських студентів під своє особисте покровительство, поширивши на них лише юрисдикцію викладачів або єпископа Болоньї. Об'єднання ж в університет після ряду невдалих спроб відбулося близько 1230–1240 рр. Насамперед це слугувало гарантією взаємодопомоги, захисту студентів від утисків з боку місцевих мешканців і влади. Місто ж надавало студентам необхідні умови для проживання, харчування, отримання кредитів і судового захисту, а також деякі права, якими користувалися громадяни Болоньї. Найдавнішим університетським статутом вважається статут Болонського університету 1252 року, який символізує момент стабілізації університету як суспільного інституту.

Паризький і Болонський університети тривалий час мали потужний викладацький склад, географічно їх вплив поширювався далеко за межі держав, вони були еталонами для більшості нових університетів.

Серед інших відомих університетів – Оксфордський, Кембриджський, Падуанський. Зокрема останній – alma muter Я. Замойського – з 1339 по 1813 роки складався з двох університетів – університету юристів (Universitas Iuristarum), де викладалося цивільне і канонічне право, богослов'я, та університету художників (гуманітаріїв) (Universitas Artistarum), де викладалися астрономія, діалектика, філософія, граматика, медицина і риторика.

Унаслідок активного попиту на університетські знання на кінець XIII ст. університети перетворилися на важливі центри культурного життя Європи, місця, пов'язані з набуттям та поширенням ідей, «центри

справжньої інтелектуальної енергії», підготовки світської і церковної еліти. До 1300 року було створено 18 studia generalia, з них 15 або 16 (з урахуванням університету в Салерно) у цей час діяли. У деяких із них навчалося до кількох тисяч студентів, які представляли різні регіони Європи.

Перший етап становлення університетів закінчився у 1378 році. На цей час університетський статус тих центрів, які були засновані до 1300 року, був визнаний владою, діяло 28 повноцінних університетів, в більшості з яких основним був факультет права. Переважна частина цих університетів були організовані в Південній Європі. Той факт, що початок та інтенсифікація університетського руху пов'язані саме зі студіюванням права (зокрема в Болоньї у XII–XIII ст. одночасно вивчали право до десяти тисяч студентів [12, с. 127]), може свідчити про його суттєву складову в освітньому просторі.

Другий етап становлення (відродження) *університетів* позначений новим сплеском університетського руху. Так, якщо у 1378 році в Європі було 28 (або 31) університетів, то до 1500 року – вже 63 [26, с. 43–46], і отже, можна в основному говорити про завершення формування університетського каркаса європейського освітнього простору, коли, за словами Ж. Верже, відбулося інституціонування університетів як соціального явища, а їх випускники, окрім знань, отримували доступ до «єдиного фонду слів, форм і думок, з якого черпали всі і яким користувалися на рівні» [12, с. 162].

Природним, попри певний консерватизм університетів, виявилося наповнення цього «фонду» гаслами європейського інтелектуального руху, який отримав назву ренесансний гуманізм і став пан'європейським явищем [78, с. 5].

Як зазначає відомий український філософ В. Литвинов, тривалий час вважалося майже правилом хорошого тону протиставляти епоху середніх віків і добу Відродження на користь останньої. Нині домінує

поміркованіша думка, висловлена голландським істориком І. Гейзінгою, що епоха раннього Відродження була водночас «осінню» Середньовіччя, яке неквапно поступалося своїми позиціями. Такий підхід цілком корелюється з «довгим, довгим середньовіччям» Ле Гоффа, ознаки якого спостерігалися у Східній Європі, зокрема й Україні, за висновками деяких дослідників, чи не до XIX ст. [78, с. 5].

У філософсько-теоретичному плані Відродження, або Пізнє Середньовіччя, являло собою «світлий світський вільномислячий і індивідуалістично трансформований античо-середньовічний неоплатонізм, що переживався цілком іманентно-суб'єктивно» і цілком ренесансну думку до художніх, структурно гнучких і повністю чуттєвих побудов у галузі космології та натурфілософії. З другого ж боку, у філософсько-практичному аспекті Ренесанс виявляв себе як гуманізм [78, с. 12].

Конкретним наслідком розвитку ідей ренесансного гуманізму стало повсюдне поширення гуманітарних знань, моди на світську науку та світську освіченість на противагу вченому богослов'ю. «Studia humanittis», авторство якого приписують Колюччо Салютаті (італ. Coluccio Salutati) (1331–1406 рр.) означав насамперед, пізнання не зовнішнього світу, а людського буття, метою чого є нова людина, яка має високу якість – humanitas (здатність до доброчесних вчинків, що виробляється досвідом та освітою) [65, с. 159].

Протягом XVI ст. на європейський освітній процес значно вплинула Реформація, яка за своєю антифеодальною, протобуржуазною сутністю, як зазначає В. Литвинов, тотожна Відродженню, але розгортались вони у різних формах. Зміст поняття «Реформація» включає такі елементи: 1) масовий антифеодальний рух; 2) є рухом передбуржуазним; 3) вона спрямовується проти панівної церковної ієрархії та кліру; 4) здійснює свої секуляризаційні завдання під гаслом боротьби за істинну віру; 5) ідеалізує й намагається відродити первісне християнство; 6) підносить

індивідуально-духовне начало в людині; 7) пов'язана з формуванням націй, національної свідомості та культури; 8) веде до розколу народу за віросповідним принципом [78, с. 10]. За висновком М. Вебера, головним результатом Реформації як такої було насамперед те, що на противагу католицькій точці зору моральне значення мирської професійної праці і релігійного воздання за неї надзвичайно зросло [24, с. 99].

Ідеї гуманізму, у зв'язку з якими формується новий погляд на світ і людину, проникають і в тодішню освіту, яка набирає виразних гуманістичних рис. Ідеї спрямування освіти на формування гармонійної особистості зумовлювали появу в освітніх програмах «реальних знань» таких наук, як математика, астрономія, природознавство, географія, ознайомлення з різними видами людської діяльності.

Перші кроки в розробленні та пропаганді гуманістичних засад європейської освіти пов'язані з іменами Еразма Роттердамського (1466–1536 рр.), Франсуа Рабле (1494–1553 рр.). Французький мислитель-гуманіст Мішель Монтень (1553–1592 рр.) вперше висуває ідею пріоритету морального виховання перед освітою (цю ідею в подальшому підхопив і розвинув відомий учений і педагог XVII ст. Дж. Локк). Адептами ідеї загального громадського виховання стали Томас Мор (1478–1535 рр.), Томазо Кампанелла (1568–1639 рр.). Школа ж під назвою «Будинок радості», створена Вітторіно да Фельтре (1378–1446 рр.), була зразком для створення нових гуманістичних шкіл у різних країнах Європи [148, с. 199].

З Реформацією пов'язують «філологізацію» освіти. Альтернативний напрям католицькій церкві, основи якого розробили і проповідували Ян Гус (Чехія), Мартін Лютер і Томас Мюнцер (Німеччина), Жан Кальвін (Швейцарія), мав базуватися на досконалому вивченні латинської, грецької та давньоєврейської мов з тим, щоб краще вміти, як вони вважали, розкривати фальсифікації Біблії й античної літератури, що їх робили тодішні батьки церкви. Концентрація уваги на вивченні мов, які заведено називати класичними, привела до виникнення так званої класичної освіти.

Початок класичній освіті поклала відкрита в Німеччині у 1528 році гімназія Яна Штурма, де впродовж 10 років вивчали лише латинську і грецьку мови. Згодом класичні гімназії стали типовими навчальними закладами в усій Європі.

Реформаційний рух спонукав католицьку церкву до протидії, одним із засобів якої стало створення Ордену єзуїтів. Його основними знаряддями боротьби були сповідь, проповідь і школа. Єзуїти створили систему свого виховання, що була спрямована на підготовку активних поборників католицької церкви й водночас оптимально поєднувала фізичний, моральний і навчальний фактори. Це робило її привабливою для вихідців із різних соціальних верств.

Розроблена методика навчання, фаховість учителів, поміркована релігійна пропаганда давали можливість випускникам єзуїтських колегіумів та семінарій добре володіти логікою і красномовством. Водночас так прищеплювалася єзуїтська мораль, основою якої були постулати католицької церкви.

Очевидно, що це не сприяло розвитку національних культур і релігій у багатьох країнах [7], але давало необхідну суму універсальних знань, що зробило єзуїтську освіту невіддільною частиною історії багатьох народів світу, у тому числі й українського.

Так, на думку дослідників, на теренах Центральної і Східної Європи розквіт гуманістичної освіти прямо пов’язувався з появою в цьому регіоні єзуїтів у другій половині XVI ст. Польська та Литовська провінції ордену охоплювали також терени сучасної України. Крім єзуїтських колегіумів, у Речі Посполитій починаючи від 1579 року діяла Віленська єзуїтська академія. Попри те, що роль і значення єзуїтської освіти, зокрема на теренах Речі Посполитої, оцінювалися дослідниками по-різному [125, с. 35], її ґрунтовність повсюдно визнавалась, а поміркованi способи навернення у віру приваблювали досить широке коло учнів.

Ще одним видом «гуманістичних шкіл», що суттєво вплинули на культурну ситуацію на теренах Європи, були протестантські гімназії, в яких реалізувалася програма освіченого благочестя (pietas litterata) і робився акцент на філологічно-філософську освіту.

Власне, починаючи з XVI ст. в широкому сенсі можна говорити про двокомпонентну модель європейської освіти, яку складали університети і заклади нового типу (на теренах України ще й братські школи, насамперед Київська та Львівська), де освітній процес мав спільний фундамент – філософську думку греків, іудейсько-християнські етичні цінності та традиції римського права, і був спрямований на виховання «людини активної».

Виконуючи роль ретранслятора знань та ідей, освіта стала важливим, багато в чому вирішальним комунікативним чинником творення Європи «як культурної спільноти», «спільноти духу» [19, с. 163–165].

У руслі зазначених тенденцій проходило і студіювання права, «висока оцінка якого в середньовічній Європі, – як зазначає А. Я. Гуревич, – сформована задовго до того, як у надрах феодалізму дозріли буржуазні відносини, що потребували визначених правових гарантій приватної власності та вільної особистості, така оцінка права зовсім не характерна для інших середньовічних цивілізацій, які не меншою (якщо не більшою) мірою, за європейську, характеризувались традиціоналізмом, нормативністю і пануванням релігії» [46, с. 139].

Саме наявність окремого розділу вищої освіти, що визнається як юридична освіта й має власну літературу і професійні школи чи інші місця навчання та наявність професіоналів (адвокатів, юристів), які спеціально навчаються, Г. Дж. Берман називає однією з основних і стійких характеристик західної традиції права [12, с. 25].

В університетах формувалися правові доктрини як системи панівних у суспільстві уявлень про право, які здатні не лише відображати юридичну дійсність, а й творчо видозмінювати всі складові правової системи

суспільства, одночасно зумовлювати та продукувати освітньо-правові тенденції. Традиційно розвиток політичних і правових ідей в історії Західної Європи ділять на етапи залежно від державно-утворювального чинника [6, с. 61–64].

У контексті даного дослідження особливе значення мають ті правові доктрини, які визначали сутність європейського права. Класичний курс права включав *світську (римську) правову доктрину* та тісно з нею пов'язану *церковну (канонічну) правову доктрину.*

Питання про сутність *світської (римської) правової доктрини*, її роль і значення в процесі становлення європейського права загалом та окремих держав упродовж тривалого часу викликає стійкий дослідницький інтерес. Ці питання не можна оминути і під час дослідження освітньо-правових процесів, зосередившись при цьому на ряді питань, які є визначальними для правової освіти впродовж всього її розвитку, й особливо досліджуваного періоду.

Відправним пунктом наукового або протонаукового опрацювання римського права були Закони XII таблиць. Неясність, неповнота деяких частин зумовили необхідність їх коментування понтифіками. Понтифікальне право мало сакральний характер, оскільки було закрите для непосвячених. «Флавієве цивільне право» (jus Flavianum) ліквідувало монополію жерців у їх коментуванні й дало поштовх до розвитку світського права. Згодом долучилася діяльність народних зборів. Важливе значення мала діяльність преторів. «Преторське право – це те, яке вели претори для сприяння цивільному праву або для його доповнення чи виправлення з метою суспільної користі. Видання преторських едиктів було дієвим способом як тлумачення права, так і його утворення. Серед пізньоримської правничої літератури особливе місце посідають Кодекси імператорів (Codices) – юридичні збірки, які містили правові норми та інструкції імператорів західної та східної частини імперії: Григоріанський кодекс кінця III ст., Кодекс Феодосія (438 р.), Кодекс Юстиніана (529 р.),

які і заклали підвалини європейського права. Звід цивільного права Юстиніана складався з чотирьох частин: Кодекс, Дигести (чи Пандекти), Інституції та Новели. Назву «Corpus Juris civilis», як і назви його частин, дали цьому документу пізніші видавці. У 534 році побачила світ друга редакція Кодексу Юстиніана, яка отримала силу закону. Саме вона до сьогодні є основним джерелом для вивчення римського права [43, с. 96].

На кінець XI – середину XII ст. панівною була школа глосаторів, представники якої приділяли основну увагу тлумаченню самого тексту джерел римського права – Зводу Юстиніана та Дигестів (Болонський, Падуанський, Пізанський, Паризький, Орлеанський університети). Найвідомішими представниками школи глосаторів були Ірнерій (Irnerius,), Булгар (Bulgarus), Рогеріус (Rogerius), Альберікус (Albericus), Басіанус (Basanius), Пілiус (Pilius), Вакаріус (Vakarius), Одофредус (Odofredus), Ацо (Azzo). Основні глоси – результат діяльності всього напряму – були зібрані й видані Акурсіусом (Accursius) у середині XIII ст. «Glossa Ordinaria». Цей збірник глос мав високий авторитет і відігравав у судах роль джерела діючого права.

Проблему співвідношення права й закону, справедливості та позитивного права за наявності суперечностей між ними глосатори вирішували на користь офіційного законодавства, і в цьому сенсі вони були законниками, які стояли біля витоків європейського середньовічного легізму [95, с. 433–444].

Постглосатори (або коментатори) зайняли домінуючі позиції в юриспруденції у XIII–XV ст. Коментуючи самі глоси, вони намагалися логічно розробити таку систему загальних юридичних принципів, категорій і понять, з якої можна дедуктивним способом вивести норми і поняття. Представники школи (серед них Раваніс (Jacobus de Ravanis), Лулій (Raymundus Lullius), Бартолус (Bartolo da Sassoferrato), Балдус (Baldus de Ubaldis)) звертаються до ідей природного права, що трактують як вічне розумне право, що випливає з природи речей. Відповідність

природному праву є глобальним критерієм для визнання тих чи інших норм позитивного права.

Правоположення, які були розвинені та обґрунтовані юристами постглосаторської школи, набули широкого визнання в теоретичній юриспруденції й судовій діяльності. Коментарі постглосаторів мали для суддів значення першоджерела діючого права й виконували правоутворювальну роль [109, с. 198].

З початку XV ст. вплив школи постглосаторів зменшується й виникає так званий гуманістичний напрям у юриспруденції, представники якого зосереджують увагу на вивченні джерел діючого права (особливо римського), посилений процес рецепції якого потребував узгодження його положень з новими умовами суспільно-політичного життя і з нормами місцевого національного права. Починають розвиватися зачатки історичного розуміння і тлумачення права.

Для юристів гуманістичної школи, як зазначає В. С. Нерсесянц, право – це передусім право позитивне, законодавство. Юристи здебільшого були легістами, які виступали проти феодальної роздробленості, за централізацію державної влади, єдине світське законодавство, кодифікацію дійсного позитивного права.

Подібний легізм разом із захистом абсолютної влади королів у творчості багатьох юристів включав у себе всезагальну ідею законності та легізму (ідею всезагальної свободи, рівності всіх перед законом, критику кріпосної залежності як антиправового явища тощо) [95, с. 433].

Водночас зосередження уваги на позитивному праві не супроводжувалося повним запереченням природно-правових ідей, оскільки в позитивне право, що діє, входило і римське право, яке включає дані ідеї. Популярність римського права залишається високою, його продовжують сприймати як «кращу об’єктивну норму природної справедливості» [105, с. 68], а також як особливий чинник суспільного життя. Попри наявне розмежування теорії і догми в прийомах вивчення,

предметом вивчення як юриста-догматика, так і юриста-гуманіста залишалося римське і лише римське право. Подальша діяльність філософів розширила предмет вивчення права.

Основними засадами римського права вважаються відданість ідеї порядку, публічність, індивідуалізм, світськість, раціоналізм, утилітаризм, консерватизм і традиціоналізм [29, с. 56].

«Вимушено» закладена в основу римського права ідея римського права як права народів, яке називають впорядкованим та «окультуреним на римський лад, звичаєвим правом поневолених народів», надавала йому космополітичного характеру, роблячи «придатним» для якнайширшого застосування.

Дослідження й актуалізація відповідних римських правових текстів західноєвропейськими вченими-юристами, починаючи із Середньовіччя, створюють правову доктрину, надаючи їй наднаціонального (загальноєвропейського) характеру, перетворюючи на провідне джерело права [124].

Визначна роль у цих процесах належить Болонському університету, адже започатковані його професорами способи та форми повернення до життя спадку римських юристів, а згодом його систематизація і понятійно-категоріальне наповнення стали еталоном для інших європейських університетів.

Отже, основними чинниками, які сприяли формуванню й утвердженню світської (римської) правової доктрини на теренах Європи, можна назвати: введення до наукового та практичного обігу значного масиву римського правового матеріалу, що супроводжувалося його опрацюванням, систематизацією та адаптацією до пізньосередньовічних суспільних реалій; віднайдення в римському правовому спадку та обґрунтування ідей про справедливе й розумне право як основу існування суспільства і держави; відповідність і сприйняття цієї ідеї етапу утворення європейських монархій; відносно сталі й легкі комунікативні зв’язки між

культурними, державними та освітніми центрами; спільний «дослідницький масив» – «Corpus Juris Civilis», латину як спільну мову, що, з одного боку, зумовлювало уніфікацію правових принципів, правових знань і навичок, з іншого – залишало можливість, залежно насамперед від розміщення alma mater, до певної їх варіативності.

З розвитком на теренах Європи буржуазних відносин римське право, яке пов'язувалося з феодалізмом, вступає в опозицію до природного права, доктрина якого починає активно поширюватися на європейських теренах з XVIII ст., насамперед стаючи основою кодифікаційних процесів.

Водночас в університетських курсах римське, як і канонічне, право залишалося, хоча більша увага приділялася тепер природному праву, крайовому праву та праву народів.

Питання поширення римської правової доктрини на теренах Корони Польської і Речі Посполитої до сьогодні є дискусійними. Тут можна говорити про два рівні засвоєння (незасвоєння) римської правової доктрини: освітній, коли її домінування не оспорювалося (зокрема в Краківському університеті її вивчення передбачалося на п'яти кафедрах), та суспільний і відповідно державний, коли у римській правовій доктрині вбачалася загроза утвердженню шляхетській демократії. Хоча очевидно, що в умовах несистематизованості й некодифікаваності права польського ігнорувати римське право навряд чи було можливим. Відтак римське право «діставалося до Польщі» різними шляхами. За І. Даниловичем, це – підготовка нових законодавчих актів і редагування старих визнаними фахівцями – докторами права, які подібні постанови польського права заміняли постановами права римського; необхідність співвіднесення римських впливів у різні періоди правового розвитку з розвитком польського права; невизначеність поняття допоміжного права: під ним розумілося таке іноземне право, насамперед римське (а подекуди й виключно римське), яке може застосовуватися в судах на рівні з правом

вітчизняним; необхідність розрізнення науки римського права і практичного застосування постанов [176, с. 253–254].

Загалом класична римська юриспруденція в польській романістиці використовувалася як певна система координат, за якою і кодифікатори, і університетські професори розглядають польське право.

Становлення *церковної (канонічної) правової* доктрини як системи уявлень про закони і правила (канони), установлені або визнані Церквою, їх співвідношення із світським правом відбувалося в тісному зв'язку з правом римським.

Так зване нове канонічне право (jus canonicum novum) з'являється у XII–XIII ст. внаслідок григоріанської реформи та боротьби за інвеституру (конфліктів між папським престолом і престолом Священної Римської імперії). Перша з авторитетних компіляцій «Узгодження суперечливих канонів» («Concordantia discordantum canonum») була складена в Болоньї монахом Іоаном Граціаном (Ioannes Gracianus) близько 1140 року. Згодом вона дістала назву «Декрети Граціана» «Decretum Gratiani» або «Звід декретів» («Corpus decretorum») – далі «Декрети». Ця робота була покладена в основу викладання канонічного права в середньовічних університетах. Її назва точно відображала мету Граціана: урегулювати канонічні традиції й неписані закони в інтелектуально послідовну і єдину систему. На думку дослідників, діалектична аргументація «Декретів» і була тим, що зробило працю Граціана найпривабливішою для викладачів канонічного права [108].

Праця Граціана поклала початок так званого класичного періоду канонічного права 1140–1375 років, періоду, коли канонічне право досягло своєї академічної форми і найстійкіших характеристик. «Декрети» дали чудовий засіб вираження для тлумачення в класній кімнаті складності права, оскільки від студентів і викладачів вимагалося досліджувати прийоми, як слід розуміти норми права в різноманітних ситуаціях, і демонструвати, як абстрактні юридичні принципи права могли конкретно

застосовуватися під час вирішення спорів, що безперервно виникають між реальними людьми в реальному світі [108].

«Декрети» швидко стали стандартним підручником у школах, де вивчалося канонічне право. Викладаючи їх, декретисти, так само, як і легісти, коментували їх. Звід численних глос окремими викладачами часто називався «ретельно підготовані глоси» або «лектура» (lectura). Систематизований коментар юридичного тексту, з якого виключена детальна експертиза окремих слів і фраз, називали «summa» [108].

Нові канонічні правові норми видавалися переважно у формі папських листів, більш відомих як декреталії, тому нові правові норми часто називалися декретальним правом, а ті, хто його тлумачив, – декреталістами.

Так виникають дві школи канонічного права – школи декретистів і декреталістів, які створюють науку – каноністику та доктрину церковного (канонічного) права.

Папські декреталії (укази) періодично об’єднувались у збірники (компіляції) за певною системою: 1) судді; 2) суд; 3) клір; 4) шлюб; 5) злочини.

У 1503 році створюється «Звід канонічного права» («Corpus Juris Canonici»), що був надрукований у 1583 році й офіційно визнаний основним джерелом канонічного права Папою Григорієм XIII. До цього збірника були включені чотири основні на той час компіляції: «Декрети Граціана», «Декрети Григорія IX» (1234 р.), «Збірники Боніфація VIII» (1298 р.) і «Збірник Клемента V» (1313 р.). Цей Звід вважається класичним зібранням права католицької церкви. На ньому засновані всі наступні видання канонічного права.

Усі дослідники відзначають надзвичайно тісний зв’язок римського і канонічного права: юристи, які займалися римським правом, при вивченні імператорських конституцій знаходили в них багато матеріалу церковно-правового характеру, який досліджували як складову римського права.

Каноністи ж при вивченні правового становища Церкви в державі стикалися з фактами взаємної рецепції церковних і світських правових норм, коли римське право стало правом церковним навіть у цивільних відносинах та, особливо, у питаннях судової юрисдикції [136, с. 13–14].

Із сучасних позицій предметом вивчення науки канонічного права називають позитивне право Церкви (тобто сукупність норм, заснованих на принципах християнської моралі, що регулюють особливу сферу суспільних правовідносин). Предметом регулювання в канонічному праві є відносини Церкви в її внутрішній та зовнішній сферах, що мають правовий характер, тому канонічне права охоплює суспільні відносини, що утворюють симбіоз церковних і правових відносин [121, с. 41].

Щодо змісту науки канонічного права, то зазвичай його розглядають в об’єктивному та суб’єктивному значеннях. В об’єктивному значенні воно є сукупністю прав усіх церковно-правових норм, якими визначаються права та обов’язки церкви, а також її членів. У суб’єктивному значенні воно є сукупністю прав, які на основі позитивних законів належать Церкві в її справах та внутрішніх і зовнішніх відносинах [155, с. 17–19].

Науковий підхід до вивчення права церкви, зокрема на думку В. Г. Пєвцова, полягає у «…вивченні змісту основних церковних законів у їх основі та історичному розвитку, подання їх у систематичному порядку та взаємозв’язку, відповідності діючих правил меті та особливостям церкви, основним законам її життя, а також – їх практичній застосованості» [103, с. 3].

Характерною ознакою канонічного права є те, що його норми універсальні як у часі, так і територіально. І відповідно їх дія не обмежується національними чи державними кордонами й лише певною мірою залежить від світської влади.

Так, О. М. Волощенко зауважує, що між церковним і канонічним правом існує відмінність і в католицькій, і в православній традиції, але характерною особливістю систем права обох церков є те, що канонічне

право є основою, підґрунтям церковного і разом з тим зберігає свою відмінність у деталях [32, с. 359].

Як зазначалося, визначне місце у становленні церковної (канонічної) правової доктрини займав Болонський університет, як «університет римського і канонічного права». Її підґрунтям була активна правотворча і правозастосовна діяльність Церкви, під юрисдикцію якої, окрім духовних осіб, підпадали і миряни (студенти, знедолені (сироти, вдови, бідні), мандрівники, хрестоносці). Церква претендувала також на предметну юрисдикцію в так званих духовних справах і справах, пов'язаних із ними.

На цій підставі в канонічному праві розвивалися такі галузі права, як сімейне право (на підставі юрисдикції над таїнством шлюбу), спадкове право (на підставі юрисдикції над заповітом), право власності (на підставі юрисдикції над бенефіціями – наприклад, на церковне оподаткування, на обіймання церковних посад), договірне право (на підставі юрисдикції над клятвеними присягами), кримінальне та деліктне право (на підставі юрисдикції над гріхами).

Слід зазначити і зворотний процес: усі світські правові системи – феодальна, манорiальна, торговельна, міська, королівська – пристосовували для себе основні ідеї та прийоми канонічного права. Це пояснюється тим, що канонічне право, як система «regula juris» (коротких юридичних положень) або, грецькою, «kanwu», було розвиненішим і тому доступнішим для використання. Більшість важливих юридичних понять було розроблено саме в канонічному праві. Серед них поняття вини, справедливої ціни, злочину тощо. Приписи канонічного права щодо порядку обрання ієрархів і прийняття колегіальних рішень зробили суттєвий внесок у розвиток інституту виборів і представництва. Загалом же, закріплені в канонічному праві релігійні обряди, норми і доктрини, що відображали погляди християнської церкви на смерть, гріх, покарання, прощення, порятунок тощо, визначили зміст основних інститутів, понять і цінностей світського романо-германського права [143, с. 64].

Щодо правового простору Корони Польської і Речі Посполитої дослідники вказують на деякі особливості розвитку канонічного і пов'язаного з ним церковного права. Так, М. Курилович, говорячи, що співіснування двох систем права – римського і канонічного – в Європі створило виключно сприятливі умови для розвитку науки права, відзначає наявні в Польщі певні преференції для розвитку саме канонічного. Його привілейоване становище «коштом права римського» він пояснює поширеним ставленням до римського права як до права цесарського, що переводило його на «допоміжні позиції» щодо канонічного права [202, с. 36]. Ворожість до цесарського римського права формувалася, як зазначає А. Ветулані, у свідомості інтелектуальних кіл польського суспільства під впливом багатовікового конфлікту між польською державою і цесарством, яскраво змальованого в хроніці польського літописця Вінсента Кадлубека (Wincenty Kadłubek). Свій органічний зв'язок із Заходом, римським християнським світом Польща проявляла через визнання безпосереднього і виключного визнання папства над нею [243, с. 25].

Крім двох класичних правових доктрин, у європейський освітньо-правовий простір входили нотаріальна процедура, риторика, логіка, студіювання яких були складовою фахової підготовки юристів.

Так, сферою перетину канонічного й римського права була сфера *нотаріату*, який, розвиваючись у двох іпостасях – як публічний, так і папський, усталював традицію документування різних суспільних відносин, що позитивно впливало на становлення юридичних конструкцій і форм, їх ретрансляції. Зокрема в Короні Польській статус нотаріуса мали відомі особистості – перший польський кардинал і опікун королевича Владислава III Збігнєв Олешніцький (Zbigniew Oleśnicki), Великий канцлер коронний та примас польський Ян Ласький (Jan Łaski), Ян Длуґош (Jan Dlugosz) [229, с. 27].

Початок формування нотаріату як публічного інституту в Речі Посполитій пов'язують саме з отриманням Я. Замойським булли папи

Клемента VIII у 1594 році, що зробило Замойську академію єдиним університетським осередком у Польщі, який мав повноваження надання ступеня нотаріуса публічного.

Вмонтованою в пізньосередньовічну освітньо-правову сферу була *риторика.* «Та, яка з'являється в звуках труб і урочистого співу» займала виключне місце в греко-римській культурі. Піднесена на п'єдестал генієм Цицерона, риторика і в пізніші часи не втрачала свого значення як необхідна складова освіти, зокрема правової, долучившись як засіб вираження до розвитку основних правових доктрин.

Ораторське мистецтво відігравало значну роль у європейському церковному, суспільному, політичному житті з античних часів.

Теорія риторики своїм корінням сягає античності. Однак візантійське красномовство базується на новому змісті – християнстві та спричинених ним нових принципах літературної форми, насамперед Біблії, що не тільки подає нові духовні ідеали, а й владно впливає на формування нового літературного стилю [119, с. 106].

Починаючи з XIII ст., з появою в Західній Європі університетів, проповіді складали й виголошували в освіченому середовищі, їх композиції та майстерності оратора приділяли значну увагу. Університетські проповіді стали основою підручника з гомілетики (artis prasdicandi). Так, у 1200 році Александр Ешбі (Оксфорд) зазначає у своєму підручнику, що проповідь має базуватися на розумінні, прихильності, увазі слухача і складатися зі вступу, доказів і висновків [119, с. 130].

У середні віки ораторське мистецтво Європи розвивалося переважно в руслі церковної проповіді, оскільки Церква була основним осередком культури, а риторика – основним інструментом у діяльності Церкви. Зрозуміло, що саме ідеологічна спрямованість Біблії являє собою тут стрижневий момент. Проте священики як оратори спираються й на античний ораторський досвід, на класичні засади риторики.

Основи риторичного знання, на думку дослідників, були закладені у творчості радника короля Карла Великого та директора придворної школи Алкуїна Йоркського (735–804 рр.).

У його праці «Риторика» («Діалог мудрійшого короля Карла й Альбіна, вчителя, про риторику й чесноти») мистецтво риторики викладається у п’яти розділах: пошук матеріалу, його розподіл, виклад, запам’ятовування, виголошення. Розрізнялося красномовство трьох родів: урочисте, політичне, судове. Викладаються правила промови, яка повинна складатись із шести частин: вступ, оповідання, розчленування запитання (тобто демонстрація того, в чому ми згодні з противником, а що заперечуємо), доведення, спростування, завершення тощо [65, с. 155].

Отже, в епоху Середньовіччя риторика була однією з основних загальноосвітніх дисциплін і входила до складу тривіуму. Хоча, якщо граматика, наприклад, зміцнила свої позиції в культурі й освіті, то риторика, навпаки, свої втратила. Головна причина цього полягала в тому, що латинська мова була чужою для переважної більшості середньовічної публіки. Тому риторика «йде на службу» до інших наук – насамперед логіки, права, граматики. Зокрема, ще Аристотель писав, що риторика відповідає діалектиці (логіці).

Новий крок у теоретико-методологічному оформленні риторики як науки було зроблено вченим Лоренцо Валла (1407–1457 рр.). У своїй праці «Диспути про діалектику» він визначає співвідношення діалектики й риторики. Заперечуючи визначення діалектики як «мовлення двох» від «діа» – два і «логос» – мовлення, він наголошує: діалектика – це своєрідний метод. Вона є частиною риторики, оскільки і діалектика, і риторика використовують силогізми (міркування), однак у риториці силогізм прикрашений. Діалектика й риторика – це ніби одяг, який людина змінює залежно від місця перебування. Водночас учений ототожнює об’єкт філософського дослідження з об’єктом риторики. Предмет риторики, на

його думку, – це все те, що в історичній діяльності може бути виражене людською мовою [65, с. 161].

Гуманістичне світорозуміння стверджувалось головним чином засобами емоційного переконання, за допомогою образів і прикладів, тому природно, що в епоху Відродження риторика посіла чільне місце серед «studia humanitatis» [65, с. 158].

У школі Нового часу риторика стала головним предметом навчання, її популярність визначала сама сутність гуманістичного шкільництва. Саме навички з риторики ставали в пригоді під час редагування текстів та публічних виступів (листів, звітів, діаріушів, промов, проповідей тощо). В окрему групу можна вирізнити твори, які нині є літературними пам'ятками, а в той час відігравали величезну суспільну роль. Згадані риторичні трактати містять цитати із сотень таких текстів, найпопулярнішою формою яких була промова [119, с. 147].

Особливе значення для правової освіти мав розділ риторики, присвячений мистецтву ведення судових диспутів, промов на представницьких зібраннях, що отримав назву «юридичне красномовство». «Юридичне красномовство» на теренах Європи почало підноситися протягом XI–XII ст., коли формуються юридичні центри в найбільших містах Європи. Вона посідає чільне місце в гуманістичній юридичній освіті, яка саме риториці завдячує логікою адвокатських промов і професорських лекцій, семінарських дебатів і суддівських рішень. Риторичне мистецтво багато в чому перетворило на мистецтво юриспруденцію.

На теренах Речі Посполитої про повсюдний інтерес до риторики, пише Я. Нєдзьвєдзь (J. Niedźwiedź), свідчать збережені рукописи риторичних трактатів, хрестоматій висловів та «ерудицій». На таких пам'ятках можна досліджувати еволюцію цієї галузі знання. Викладачі, які працювали в колегіумах Речі Посполитої, у Києві та Чернігові, а згодом у Харкові, спочатку наслідували античні та західноєвропейські зразки

риторики, а починаючи від другої половини XVII ст. вже могли висловлювати власні погляди на artis bene dicendi (мистецтво добре говорити). Теоретичне опанування мистецтва публічних виступів поєднувалося з його пристосуванням до місцевих умов. Насамперед ідеться про звичаї та політику, адже ораторська професія була дуже тісно пов'язана з республіканським устроєм цієї держави [97, с. 13–22].

Показово, що для засновника Замойської академії видатного політичного діяча Речі Посполитої Я. Замойського безперечним авторитетом був Марк Тулій Цицерон, чиїм риторичним спадком він захоплювався і мав за взірець у власному способі переконувати й підтримувати контакти в інтенсивному республіканському русі та публічній політиці.

Викладання риторики на теренах Європи мало схожі тенденції. Можна сказати, що в загальних рисах воно базувалося на риториці Марціана Капели. Залежно від вихідного матеріалу – конкретних справ (causae) або загальних питань (quaestions) риторична розробка мови нараховувала п'ять частин: 1) визначення предмета (inventino), 2) вироблення структури промови (dispozitio), 3) словесне вираження (elokutio), 4) запам'ятовування (memoria) й 5) виголошення (pronuntiatio). Авторитет його праць був настільки великим, що вважається, що, саме завдячуючи риториці М. Капели, «середньовічна система освіти набула того вигляду, в якому проіснувала близько тисячі років» [144, с. 131].

Ще однією до сьогодні дотичною до чистої юриспруденції наукою є *логіка.* Наприкінці XVI – на початку XVII ст. логіка як освітня дисципліна в католицьких освітніх закладах орієнтувалася на західноєвропейську традицію Фоми Аквінського, Вільяма Оккама, Дунса Скота (у православних братських школах викладання логіки, зокрема, базувалося на логічних концепціях Аристотеля, Порфирія, І. Дамаскіна, М. Псьола), оперувала такими категоріями, як «логічний квадрат», модальні судження тощо.

Важливою складовою європейського освітньо-правового простору починаючи з XIII ст. стає *міське (насамперед німецьке) право*, чиє становлення й розвиток супроводжує, а подекуди зумовлює бурхливий процес організації міст, сприяє розвитку місцевого права.

Значною активністю відзначалися такі процеси й на теренах Речі Посполитої. Серед найяскравіших зразків кодифікаторської і почасти правотворчої роботи в цій царині, яка супроводжувалася доктринальним опрацюванням різноманітного матеріалу, праці державних та релігійних діячів Польщі – Яна Ласького (Jan Laski) (1455–1531 рр.), Яна Сервуса Тухольчика (Jan Cervus Tucholczyk) (1500–1557 рр.), Яна Кірштейна Церазина (Jan Cerasinus Kirstein) (1507–1561 рр.), Бартоломея Гроіцького (Bartłomiej Groicki) (1519(1534)–1605 рр.), Миколая Яскера (Jaskier Mikołaj) (1504–1560 рр.), Педро Руїз де Моросу, відомого під прізвищем (Ройсіус П. Роізій) (пр. 1505–1571 рр.), Павла Щербича (Paweł Szczerbicz) (1552–1609 рр.).

Наслідком їхньої діяльності щодо опрацювання джерел німецького, насамперед магдебурзького і хелмінського права, стало створення масиву праць, ряд яких набули офіційного статусу.

Так, до першої частини «Статуту Ласького» увійшли норми польського публічного і судового права, генеральні й земські привілеї, королівські статути, міжнародні договори, «звичаї краківської землі» та судова практика [64, с. 89].

Римське, канонічне, польське та німецьке право використовував перший дослідник міського права в Короні Польській Ян Сервус Тухольчик у своїх працях «Зібрання цивільних процесуальних положень магдебурзького права» («Farrago actionum civilium juris Magdeburgensis»), «Витяг папського і королівського права» («Epitome pontificii ac caesarei juris») (1531 р.), «Відповідно до звичаю, який вже давно спостерігається у Польському Королівстві» («Secundum consuetudinem iamdudum in Regno Poloniae observatam heraus») (1607 р.) [64, с. 90].

Найдосконалішим з точки зору юридичної техніки зразком розробки міського права вважається праця краківського міського писаря Миколая Яскера, що складалася з трьох частин «Juris Provincialis, quod Speculum Saxonum», «Juris Municipalis Majdeburgensis Liber Wilgo Weichbild» та «Promptuarium Juris Provincialis guod Speculum Saxonum» (1535 р.).

Завдяки їй «Саксонське зерцало та магдебурзьке право з німецької мови на латинь правильно й точно перекладено… за згодою і порадою нашої королівської ради та затверджено у всіх артикулах, пунктах, параграфах… Усі урядники та судді разом з міщанами і мешканцями сіл з місцевостей, локованих на основі магдебурзького права у Королівстві, не мають права використовувати інші права з винятком того, що переклав Микола Яскер» [64, с. 92].

Новим кроком у науковому опрацюванні Саксонського зерцала і магдебурзького права з метою «роз'яснення окремих норм щодо правильного їх використання на практиці» й у зіставленні з нормами римського, канонічного, польського є праці Яна Кірштейна Церазина. Дослідники відзначають «романізацію» зокрема «Викладу деяких спільних місць магдебурзького права» («Enchiridion aliquot locorum communium juris Maideburgensis»), уперше надрукованого 1557 року [216, с. 25] й перевиданого у 1616, 1629 і 1760 роках. Професор Яґеллонського університету Леслав Паулі писав, що «Enchiridion» був романізованим юридичним трактатом, який нагадував західноєвропейську, переважно німецьку, популярну романізовану літературу [216, с. 153].

Важлива роль у доктринальній розробці магдебурзького права в Польщі належала іспанцеві Педро Руїз де Моросу. Його 600-сторінкова праця «Рішення у справах священного Литовського Аудиторіату, вирішених у порядку апеляції» («Decisiones de rebus in sacro auditorio Lituanico ex apallatione inducatis») (1571 р.) містить розлогі наукові коментарі щодо застосування асесорським судом норм магдебурзького, римського та канонічного права.

Окреме місце серед розробок магдебурзького права посідають «Артикули магдебурзького права, які називаються Speculum Saxonum» («Artykuly prawa magdeburskiego, które zową Speculum Saxonum») (1558 р.), «Порядок судочинства за магдебурзьким правом» («Porządek sądow i spraw miejskich prawa magdeburskiego») (1559 р.), «Захист сиріт та вдів» («Obrona sierot i wdow») (1605 р.) писаря вищого міського суду Б. Гроїцького та «Саксонське зерцало або право саксське і магдебурзьке» («Speculum Saxonum albo prawo Saskie I Majdeburskie») (1581 р.) та «Муніципальне право – міське право магдебурзьке» («Jus Municipale to jest prawo miejskie Majdeburskie») (1581 р.) львівського синдика П. Щербича.

Їхні праці, попри свідоме уникнення авторами теоретичних моментів «були тільки ті взяті артикули, що найбільше використовуються, і які людей переважно до суду приводять» [184, с. 3], всебічно висвітлюючи міське судочинство, написані польською мовою, стали вагомим чинником усталення загальноєвропейських традицій правування, зокрема, на східних теренах Корони Польської і Речі Посполитої. Водночас у них наявна й авторська систематизація матеріалу, критичне опрацювання джерел із застосуванням порівняльного методу.

Очевидно, що попри відсутність спеціальних університетських курсів як права магдебурзького, так і феодального (місцевого) в тогочасних академіях і університетах (такі курси вперше передбачалися лише актами Замойської академії), опрацювання фактично діючого права на теренах Речі Посполитої провадилися активно, що створювало умови для його викладання, узагальнення, наукового опрацювання та кодифікації.

2.2 Передумови виникнення і становлення Замойської академії

Передумови виникнення

Серед передумов виникнення та становлення Замойської академії можна вирізнити суспільно-політичну, загальноосвітню й особистісну складові.

До *суспільно-політичних передумов* насамперед слід віднести демократичні процеси, які перетворили Королівство Польське починаючи з XVI ст. на форпост у боротьбі за шляхетську демократію і республіканський лад. Відчутним було й економічне зростання. Входження українських земель до складу Корони Польської, утворення Речі Посполитої та зумовлена цим потреба спільного адміністрування й державно-політичного контролю над значними територіями висували на перший план підготовку кадрів.

Гостро відчувався брак освічених людей, які могли б виконувати нагальні державні завдання, провадити економічні реформи. Один з найважливіших напрямів суспільного розвитку полягав в уніфікації освітньо-культурного поступу на теренах Речі Посполитої, адже, на думку дослідників, зокрема в Україні, «наповнена латинством польська культура виявилася єдиним дійсним завойовником» [190], а система вартостей, закодованих у громадянській культурі різних народів Речі Посполитої, інтегрувала цю країну значно міцніше, аніж спільний король чи спільний сейм» [59, с. 17].

Попри те, що освітні традиції на українських землях мали давню історію, про масовий освітній рух варто говорити починаючи з XVI ст., коли в містах і навіть селах виникають братства, засновуються братські школи [85]. Будучи на початку свого створення греко-слов’янськими освітніми закладами, братські школи згодом почали вводити в освітню практику елементи латино-польської освіти, що в умовах досліджуваного періоду мало значну історичну перспективу: відкривало можливості щодо

діалогу з іншою культурою, а отже створювало можливості для засвоєння наукових досягнень Заходу і Сходу.

Так, наприкінці 1585 році була організована Львівська братська школа, яка згодом стала визначним культурно-освітнім центром України. Навчання в ній мало характер «руських студій» (studii Ruthenici). Разом із тим школа мала назву греко-слов'янської, навіть після того, як у ній було запроваджене вивчення латинської мови. У королівському привілеї 1590 року Львівську школу названо «школою для заняття вільними мистецтвами». Вільні мистецтва – це науки «тривіуму» (граматика, риторика, діалектика) і «квадривіуму» (арифметика, геометрія, музика, астрономія), які входили до переліку предметів у середньовічній середній школі. Львівська братська школа користувалася навчальним планом, розробленим для протестантських шкіл. Згодом цей план був прийнятий єзуїтськими колегіями та Києво-Могилянською колегією [7].

Наприкінці XVI – на початку XVII ст. братські школи були засновані в деяких містах Галичини – Перемишлі, Городку, Комарно, а згодом – у Києві, Луцьку, Кременці, Кам'янець-Подільському. За даними дослідників, наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. на українських землях діяло приблизно 30 братських шкіл [49, с. 28–29].

На теренах Польського королівства система гуманістичного шкільництва почала формуватися вже в першій половині XV ст. Насамперед ідеться про протестантські освітні заклади. Освітні осередки такого типу було засновано в містах Королівської Пруссії – Ґданську, Ельбльонґу та Торуні. Однак масово поширюватися гуманістичні школи почали щойно в другій половині цього століття, завдяки появі в Польщі єзуїтів, основним напрямом праці яких було створення власного шкільництва через заснування численних парафіяльних шкіл і колегіумів. Засади організації й основні цілі єзуїтської освіти були викладені у 1599 році у своєрідному навчальному плані «Ratio studiorum».

У Польщі перші єзуїтські осередки пов'язані з іменем біскупа С. Хож'юша (S. Hozjusza) [217, с. 61]. Тоді ж таки перші осередки ордену постали в східних областях Корони та Литви (Вільно, Познань, Перемишль, Кросне), завдяки чому на теренах сучасних України, Білорусі, Росії та Литви з'явилися важливі осередки гуманістичної культури, з якими за масштабами впливу не могли конкурувати ні магнатські двори, ні православна церква.

Згодом сформувалася структура пізніших шкіл – єзуїтських колегіумів, що діяли на цьому терені. Колегіуми виникали насамперед у важливих політичних та адміністративних осередках – у Львові, Острозі, Києві, Кам'янці-Подільському, Луцьку та інших містах. Єзуїти прагнули якомога більшою мірою поширити вплив власних шкіл. Тому не зачиняли дверей перед тими особами, котрі не належали до шляхетського стану або навіть не були католиками. Дослідження етнічного, релігійного та станового складу українських єзуїтських колегіумів ще триває, проте вже тепер, зокрема на підставі студій Тетяни Шевченко [156], слід говорити про відносну відкритість єзуїтів для православних та уніатів.

До особливостей єзуїтського навчання варто віднести значну частку доброчинних внесків, релігійну толерантність, гуманістично-практичне спрямування. Особливою ретельністю відзначався підбір учителів. Так, у 1579 році в Ярославі (містечко на півдні сучасної Польщі, засноване у 1031 році Київським князем Ярославом) було відкрито вчительський семінаріум, де викладали відомі професор, доктор обох прав Ян Лаус (Jan Laus) – теоретик вимови, писар Ян Квяткевич (Jan Kwiatkiewicz) та автор праць з риторики Андрій Темберський (Andrzej Temberski) та інші.

Попри це, значний вплив на розвиток гуманістичної освіти на теренах України продовжували справляти магнатські двори.

Хоча, як констатує І. З. Мицько, про роль магнатських дворів як осередків культури збереглися лише спорадичні згадки, навіть вони свідчать про їх значну роль в українській культурі. Так, до визначних

культурних вогнищ України другої половини XVI ст. відносять миляновицький осередок [31, с. 314–315]. Основним напрямом гуртка була перекладацька діяльність, фундатором і керівником якого був князь-імігрант Андрій Михайлович Курбський (1528–1583 рр.), а його учасниками – волинський воєвода Богуш Корецький, троцький воєвода Остафій Волович, брацлавський каштелян Василь Загоровський, королівський писар Василь Древинський, Анна із Заславських Чорторийська, Кадіян Чаплич, Федір Бокій Печих [88, с. 197], які, попри ревну прихильність до православ'я, не могли не усвідомлювати переваг західної освіти.

Відомі також інші осередки домашнього, прицерковного чи примонастирського навчання шляхетських та міщанських дітей зокрема на Волині.

Нові соціальні вимоги мала задовольнити Острозька академія (1576–1636 рр.), яка фігурує під різними назвами – просто як школа, училище, ліцей, гімназія, колегіум, академія. У ній була триступенева система освіти: навчання руської грамоти (на основі старослов'янської) та порядку служб православної церкви; вивчення латинської мови під керівництвом «бакаляра», тобто людини, яка закінчила університет і знала латинську мову; богослов'я.

Острозьку школу вважали тоді навчальним закладом вищого типу. Так, Гальшка Острозька у своєму заповіті іменує даний навчальний заклад академією. Православні схильні були іменувати її школою (тоді цей термін мав широке значення) та академією, а католики й, можливо, протестанти – колегіумом, ліцеєм і гімназією.

Попри невизначеність офіційного статусу, Острозька школа була не лише оплотом православ'я, а й діяла як гурток учених (переважно богословів і філологів), навчальний заклад, де реалізовувалася концепція гуманістичного навчання.

Як зазначає професор П. М. Кралюк, Острозька академія стала нетрадиційним навчальним закладом на теренах Східної Європи, де домінувало православ'я. Вона, враховуючи давньоруські освітні традиції, намагалася синтезувати їх з надбаннями тогочасного західноєвропейського ренесансного гуманізму [69].

Після смерті К. Острозького у 1608 році академія занепала, а з переходом Острога до внучки старого князя – Анни-Алоїзи Ходкевич, ревної католички, на її місці було засновано колегіум «Товариства Ісуса».

Українські та литовські єзуїтські колегіуми в XVII та XVIII ст. у своїй діяльності діяли, як зазначалося, на засадах «Ratio studiorum», на яких базувалася й програма Києво-Могилянської академії. В усіх цих освітніх осередках особливий наголос ставили на навчанні риторики. Студенти колегіумів (шляхта, міщанство й духівництво) протягом кількох років здобували знання, потрібні для виконання публічних функцій і в Речі Посполитій, і в Російській державі [97, с. 13–22].

Що стосується становлення й розвитку на теренах «Речі Посполитої обох народів» вищих шкіл університетського типу, воно відбувалося в затяжній боротьбі з Товариством Ісуса, чия діяльність, зокрема з відкриття безкоштовних шкіл та амбітні плани відкриття в них відділів теології і філософії університетського напряму, загрожувала монополії Краківської академії на надання вищої освіти. Така монополія була гарантована фундаційним актом Казимира Великого і Владислава Ягайла. Водночас дослідники відзначають, що конфлікт між Краківською академією і Товариством Ісуса мав значно вагоміший характер, ніж спір про статус. Так, на думку А. Банаха, йшлося про модель вищої освіти: мала то бути модель космополітичної (єзуїтської) освіти, підпорядкованої універсіалістичним потребам Костелу, чи народна освіта, з огляду на потреби держави й суспільства Кракова; освіта для всіх суспільних верств чи в основному для шляхти [167, с. 11–12].

На той час переважила позиція Кракова, що не завадило повільному занепаду її наукового поступу, пов'язаному насамперед з відгородженням від нових філософських, культурних, релігійних віянь, з часом замкнутись у рамках релігійної ортодоксії, що значно знижувало її науковий ранг [167, с. 11–12].

У 1578 році на основі єзуїтського колегіуму постала Віленська академія, яка у 1579 році від папи Георга XIII отримала статус університету і яка головною місією вважала навернення молоді католицького костелу. Її розквіт припадає на 1640–1655 роки, коли виразним став її світський характер і навчання почало провадитися на чотирьох відділах, зокрема відділ права був відкритий за згодою короля Владислава IV у 1641 році. Там працювали відомі правники Бенедикт де Соксо (Benedykt de Soxo), історик з Литви Адамандус Адам Коханкі (Adamandus Adam Kochanki).

Попри доволі неоднозначне утвердження освітніх осередків на теренах Речі Посполитої, розбіжність підходів і способів, громадянське виховання відзначалося усталеністю і тяглістю. Так, за визначенням А. С. Камінського, відділені один від одного десятиліттями покоління могли виховуватися на різних шкільних програмах, проте у формуванні їхніх громадянських настанов вихователі покликалися на ті самі цінності [59, с. 17].

До кола вищих навчальних закладів на теренах Речі Посполитої належала вже згадана вище Острозька академія (хоча й не мала офіційно затвердженого статусу академії) та Києво-Могилянський колегіум, посталий у 1632 році в Києві, який відповідно до Гадяцького договору 1658 року отримав статус університету й був зрівняний у правах з Краківською академією.

Другим «офіційним» руським університетом мав стати університет у Львові, але його заснуванню завадив активний спротив єзуїтів, чиї позиції тут були дуже сильними. Так само утворення університету для руської

народності не було зреалізоване через недостатню активність та відсутність ідейних засновників.

Підсумовуючи суспільно-політичні та культурні передумови виникнення Замойської академії, варто зазначити, що на кінець XV ст. на українських землях, які входили до складу Речі Посполитої, кількість освітніх центрів не відповідала суспільним потребам і кількості молодої шляхти, яка розуміла вагу освіти.

Найвагомішою ж передумовою створення Замойської академії є *особиста освітня діяльність Великого Коронного Гетьмана Яна Замойського*, якому вона зобов'язана не тільки своєю назвою. Перебуваючи на політичному Олімпі, маючи міцні правові знання та патріотичне серце, Я. Замойський став розробником цілком особливої політико-правової доктрини «королівської республіки», основними складовими якої були інститут прямих виборів короля, інститут рокошу, верховенство закону, а також шляхта як основний «владний інструмент» [18, с. 107–112].

Визначальна роль у реалізації цієї доктрини відводилася саме формуванню цього владного інструменту – когорті освічених, вихованих на кращих античних зразках представників річпосполитського народу. Невдалі спроби канцлера реформувати Краківську академію тільки утвердили його в необхідності створення новітнього закладу.

Не варто також виключати як одну з передумов виникнення Замойської академії створення її саме як альтернативи Острозькій академії – намаганню не відставати від свого політичного конкурента – українського православного князя-магната К. Острозького.

У 1587 році в ситуації конфлікту між Краківською академією та єзуїтами зібрана на елекційному сеймі шляхта зажадала від короля утворення шкіл, які виховували б молодь у народному дусі [240, с. 7]. Відповіддю на такі суспільні запити стала, зокрема, академія в Замості, гаслом якої висувалося «Наука і Вітчизна». Замойська академія мала

постати як школа «відмінна і краща за Краківську академію, занурену в схоластичні доктрини, та Віленську, яка переживала період наукової кризи. Замойська академія задумувалась як школа «civilis» – школа гуманістичного громадянського виховання, наукова інституція, яка готувала шляхетську молодь до майбутнього публічного життя та сенаторських обов'язків» [240, с. 8].

У процесі реалізації масштабного просвітницького проекту «Замойська академія» цим талановитим державцем була здійснена спроба втілити власний освітній ідеал. Варто сказати, що цей навчальний заклад був не тільки створений на кошти Я. Замойського, а й «сконструйований» ним відповідно до своїх поглядів, насамперед правових, і переконань. У цьому зв'язку варто простежити процес становлення Я. Замойського як державного діяча і правника.

Формування «просвіченого абсолютизму» Яна Замойського почалося ще з юності. Народився в шляхетній родині кальвініста Станіслава Замойського, каштеляна холмського. Він виявився здібним учнем відомого польського педагога Войцеха Островського в церковній школі міста Красностав, в яку його віддав батько в чотирирічному віці. За першої ж можливості він був відправлений до Парижа, де став пажем майбутнього короля Франції – Франциска II.

Нехтуючи блискучою кар'єрою придворного, після чотирирічного перебування в Парижі, Ян Замойський, почав відвідувати лекції в Королівському коледжі й у Сорбоні. Як відомо, ці заклади були провідними європейськими науковими центрами. Коло освітніх інтересів Яна Замойського на той час було достатньо широким: крім гуманітарних наук, він також вивчає математику та фізику. Саме тут він пізнає величність думок Аристотеля, філософія якого залишиться з ним на все життя.

У 1559 році Ян Замойський повертається додому, проте вже через кілька місяців від'їздить для подальших студій у Страсбург, де вивчає

філологію і грецьку риторику, відвідуючи лекції Яна Штурма – відомого гуманіста та протестантського теолога.

Згодом їде на навчання до Італії, обравши знаменитий Падуанський університет, заснований у 1222 році, девізом якого було «Universa universis patavina liberta» (Свобода Падуї, загальна і для всіх).

Перший відомий факт перебування Яна Замойського в Падуї датується 20 червнем 1560 р., коли він купує колекцію витягів із праць римських юристів, що входять до Кодексу Юстиніана [202, с. 95–112]. Завдяки успіхам у навчанні, вправному володінню риторикою, він набуває популярності та впливовості серед викладачів і студентів. Згодом Яна Замойского обирають представником польської нації в керівництві університету. З кожним днем студій Ян Замойський дедалі більше заглиблювався в царину права, серед викладачів якого були Гвідо Панціролі (Guido Panciroli) та Тіберіо Деціані (Tiberio Deciani).

Однак найбільше вплинув на формування світогляду Яна Замойського Данієль Сиґоніуш (Daniel Sygoniusz), чиї лекції та спілкування з яким спрямували молодого поляка на дослідження, що знадобилися йому як державному діячеві. Зокрема, цей талановитий учений викладав право давнього Риму в комплексному поєднанні його з історичним розвитком та аналізом змін державного устрою Римської республіки, акцентуючи свою увагу на республіканських інституціях, що значною мірою вплинуло на політико-правові погляди здібного студента, які згодом найяскравіше проявилися на посаді канцлера за правління Стефана Баторія. Слід зазначити, що Стефан Баторій теж був випускником Падуанського університету, де, вірогідно, і відбулося зближення цих видатних державних діячів, які поділяли римські республіканські ідеї в поєднанні з гуманістичним індивідуалізмом.

У 1563 році з’явилися перші правові твори Яна Замойського – латиномовна праця «Про римський сенат – дві книги» («De senatu romano – libri duo»). Присвячені вони були Петру Мушковському (Piotrowi

Myszkowskiemu), секретарю короля, який у цей час вступив на посаду віце-канцлера Корони. У першій із двох книг розглядається посада сенатора, його покликання, повноваження, права та обов'язки. У другій ідеться про організацію засідань сенату, сферу діяльності та його правовий статус. За висновком П. Попеля, цю працю, незважаючи на подальші багаторічні дослідження у сфері римської історії, «ще можна читати й сьогодні з користю і приємністю» [220, с. 36].

Особливий вплив на становлення Я. Замойського як політика і правника мав М. Т. Цицерон як найвищої кваліфікації «повитуха» не стільки християнства, скільки сучасної європейської юриспруденції, а також батька й предтечі новочасних європейських теорій держави і права [120].

Як зазначає Є. Ковальчик: «…мало хто міг зрівнятися з Я. Замойським у Польщі в знаннях стародавнього світу» [197, с. 13], і природно, що його політичні та правові погляди були сформовані під впливом насамперед римського спадку. Так, основні тези М. Т. Цицерона про народ («народ – це не якийсь гурт людей, зібраних докупи випадково», а громада багатьох людей, об'єднаних узгодженістю прав та спільністю інтересів [197, с. 7]), про функцію науки (основною функцією науки, а отже, й філософії, є їхня суспільна функція, оскільки вони мають сенс, коли завдяки їм громадяни стають морально кращими, щасливішими та кориснішими для своєї батьківщини [197, с. 13]), про освіту (але люди – лише ті, чий розум удосконалений знаннями, властивими освіченій людині [197, с. 43]), про право («…якщо закон є сполучною ланкою громадянського суспільства, а право, встановлене законом, однакове для всіх, на якому праві може триматися товариство громадян, коли їхній стан неоднаковий?.. і справді, якщо люди не згодні зрівняти майно, якщо розум усіх людей не може бути однаковий, то в кожному разі, права громадян однієї і тієї ж держави мають бути однаковими… та й що таке держава, як

не спільний правопорядок» [197, с. 53]) цілком корелюються з усією правовою, політичною і освітянською діяльністю діяча.

Цього ж, 1562, року Ян Замойський добивається свого першого вагомого тріумфу вже як автор наукового трактату (а наукові здобутки були необхідною умовою ректорства), його обирають ректором університету юристів Падуї. Із 25 членів колегіуму за нього голосують 17 та 7 утримуються від голосування. Попри небагато відомостей про діяльність Я. Замойського на посаді ректора, встановлено, що за час його ректорства значно виросла кількість студентів, яких не в останню чергу приваблювала постать ректора, його репутація та фаховість [220, с. 39].

Однією із найважливіших подій за ректорства Я. Замойського була підготовка до друку та друк раніше не публікованих статутів академії, які визначали організацію університету та студентського самоврядування. Зважаючи, що статут університету був основою його існування та історії його розвитку, в ньому йшлося часто з історичними відомостями про право, організацію, розвиток (уряди, майно, «і все, що існувало правове»). Статут університету був масштабним документом, який містив історію розвитку самої інституції і пов’язаних з ним закладів. Ним регламентувалися принципи навчального процесу, права та обов’язки студентів і викладачів [230]. Його редагування потребувало ґрунтовних правових знань і навичок, які продемонстрував Я. Замойський, чия роль у виданні статуту була загальновизнаною.

Зокрема, в передмові до статуту («Про права і привілеї достойної школи юристів у «Падуанському гімназіумі», за дозволом найяснішого сенату венеційського виправлені й укладені») він писав: «Не годилося б, аби ті, хто віддалися науці права, і в найвіддаленіших країнах скоро визначатимуть справедливість, не підкорялися правам, які самі собі встановили» [220, с. 38], виразно висловлюючи свої погляди.

Серед інших засад бачення Яном Замойським ідеального політико-правового устрою слід відзначити ставлення до права як до святині;

поширення «всезагальної освіченості» («тільки виховані та освічені громадяни значно краще можуть оцінити потреби держави і своїми діями впливати та підпорядковуватися»); визначення шляхти, як патріотичного прошарку, який може пожертвувати собою задля публічної мети. «Шляхетська демократія», тобто можливість прийняття рішень на сеймах більшістю голосів та «вільного обрання» – вибору короля з числа поляків, висувалася основою державного ладу.

Як зазначає відомий дослідник творчості Я. Замойського М. Курилович, власне падуанські правничі студії, зацікавлення наукою, підготовка праці про римський сенат переконали Замойського в потребі впровадження в Польщі студіювання права, розбудованого на найкращих європейських прикладах [245, с. 95–112].

Водночас для нього було очевидним, що реалізація чи хоча б наближення до втілення їх у життя потребувало запровадження на теренах Речі Посполитої нових освітніх стандартів, щоб не тільки виховування шляхетської молоді з «відомих дворів», яка була під прискіпливим наглядом, а й іншої шляхетської молоді з «дрібнішого люду» ставало державним пріоритетом.

Замойська академія мала бути організована за прикладом європейських університетів і мала втілити всі надбання та погляди Великого канцлера з приводу освіти, науки та виховання. Зв’язок Замойської академії з Падуанським університетом протягом усього її існування був настільки постійним і близьким, що її можна було вважати спадкоємницею цього університету. Як зазначав Станіслав Лемпіцький, «великий меценат [Замойський] …створенням своєї улюбленої школи (принагідно відмітимо значний внесок Замойського у відтворення краківського університету), якою сам керував, ніби справжній ректор, для якої складав програми і статути, підбирав професорів, визначав предмети й методи викладання. За посередництвом Падуї він прагнув поширити у світі ідеї свого університету» [205, с. 268–269]. Також С. Лемпіцкий зазначав,

що його меценатство було для нього цілком щирим, від самого серця покликом, блиском, потребою амбіцій, бажанням слави, промінням ореола життєвих переконань. Замойського слід віднести до числа опікунів наук, які в добу Відродження патронували культуру з відчуттям глибокого обов'язку, що ґрунтувався на античних ідеалах [205, с. 372].

Створюючи, за образним висловом, «семінаріум цвіту польської молоді», Я. Замойський за прикладом Падуанського університету насамперед мав намір розвивати науки права.

У Замойській академії був започаткований національний поділ студентів, який був новим явищем для навчальних закладів цього краю і цілком відповідав духу часу – становленню національних держав. Вирізнялися польська, руська, прусська і інфландська нації. Також передбачалася можливість студентської участі в управлінні академією: вони обирали ректора разом із професорами. Як і в Падуї, в раду академії входив представник студентства, так званий «princeps iuventutis» (молодіжний лідер). Усі ці факти свідчать про «знак Падуї» в Замойській академії [205, с. 372].

Місцем для ідеальної, за задумом Я. Замойського, школи могло стати лише ідеальне місто: у 1579 році італійським архітектором Бернардо Морандо закладається місто Замостя як центр Замойської ординації (об'єднаного комплексу маєтностей Яна Замойського, які отримали особливий правовий статус та власний трибунал у 1589 р.). Крім адміністративних, оборонних і господарських функцій, місто мало виконувати роль наукового та культурного осередку. Академія створюється згідно з проектами кращих італійських університетів. У 1593 році Я. Замойський зазначав: «…просто я хочу мати цивільні школи, випускники яких прославляли Божу славу, його Королівську Величність та Вітчизну і які б приятелями могли бути…» [169, с. 57], а «…учитель як розумний землероб, вибираючи насіння перед посадкою в землю, вибирав те, що краще і з чого найбільш перспективний буде врожай – так пильно

вчитель має наукам молодих людей навчати, які справжню мудрість у молодих умах на все життя зможуть прищепити…» [169, с. 116].

Перед безпосереднім відкриттям академії, у березні 1595 року, Я. Замойський доручив професорам, які вже прибули до Замостя, надрукувати лист-запрошення до відкриття, що й було зроблено. Видрукувано 300 примірників, проте мова та «граматична форма» не влаштували канцлера і він не підписав його. Примірники були знищені, і до квітня цього ж року було надруковано новий текст, адресований «сенату, шляхетському стану, польському й литовському народам та жителям сусідніх народів», який уже був узгоджений з Я. Замойським і мав уточнені позиції фундатора. Серед них – незмінні постулати про важливість науки та добре освіченої молоді для розвитку держави, про знання, які є запорукою величі й могутності країни; про патріотичну складову, про необхідність направити в потрібне русло розумної молоді, для якої академія і буде тією «…стрімкою річкою, яка, несучи своєю течією найкращі здобутки гуманістичної науки, буде омивати та розуми живити…» [200, с. 199].

Безпосередньо на листівці була вміщена промова Я. Замойського до поляків [200, с. 194]. У ній зазначалося, що все, чого він досяг, сталося не лише завдяки Богу, королю та Речі Посполитій, а передусім завдячуючи науці. Певним чином він ідеалізував науку, вважаючи її основним чинником для розв’язання проблем суспільного, соціального та державного значення. Організація навчального процесу, програми й методи викладання є наслідком його багаторічних міркувань і напрацювань. Показово, що Я. Замойський назвав академію своєю донькою: «Ти, академіє Замойська, донька моя, поділяєш ти мою милість разом із сином моїм Томашем» [200, с. 198].

Становлення Замойської академії

Мрії створити академію виникли в Яна Замойського скоріше ще за часів його студентства в Падуанському університеті, тому вважати датою

виникнення Замойської академії якусь одну конкретну дату буде недоречно. Можна виокремити такі етапи її виникнення і становлення.

Першим етапом був, як зазначено вище, сам задум створити новий заклад освіти, який виник разом із концепцією освіти Я. Замойського.

Другим етапом можна вважати перший засновницький запис щодо першого внеску в статутний капітал академії із села Буковини, на південь від Замостя, у розмірі 1000 злотих [206, с. 326], що заклало матеріальну базу академії з подальшою фінансовою підтримкою професорського складу. З наданням булли Папи Климента VIII 29 жовтня 1594 р. – фактичного «народження» закладу, почався другий. Урочисте відкриття академії відбулось 15 березня 1595 р., а перші студенти, які записалися до альбому академії – на два місяці пізніше, і власне саме ця дата, 15 травня 1595 р., була датою, якою за традицією самої академії й заведено було вважати днем її народження (dies natali Academiae).

Основні положення щодо організації академії, її програми, питання оплати та забезпечення були зазначені у фундаційному акті, затвердженому Яном Замойським 5 липня 1600 р., а підписаному Сигізмундом III Вазою вже 23 вересня 1601 р. (Додаток В), що можна вважати *третім* етапом її інституціоналізації.

Загалом варто відмітити той факт, що академія спершу отримала папський дозвіл, а вже згодом, майже через шість років, – схвалення на діяльність від короля. Така ситуація, хоч і не була винятковою, пояснюється й тим, що Замойський, хоч і перебував на службі в короля, проте згодом став у опозицію до нього. Той же факт, що він сам, напряму міг добитися булли від папи римського, демонстрував його політичну силу та впливовість у тогочасній Європі. Хоча Сигізмундом і було дозволено академії працювати, проте справжнє королівське визнання було отримане тільки 26 листопада 1669 р. Король Михайло Корибут Вишневецький (Michal Korybut Wiśniowiecki) видав привілей, згідно з яким усім замойським академікам надавався стан шляхетства, а академії – виключне

право проводити навчальну діяльність на Русі із забороною виникнення та діяльності інших вищих шкіл у радіусі 12 миль від Замостя [206, с. 128].

Я. Замойський свідомо прагнув створити навчальний заклад, який був би розрахований насамперед на широкий загал шляхетської молоді. Ще у 1580 році в листі до нунція Каліґарія (Caligariego) писав, що мріє про школу, «в якій викладались би дітям з відомих родин науки філософські і наше право цивільне з канцелярськими формулами, а також публічне право королівства, привілеї, угоди з іншими правителями, конфедерації і всякі старожитності, адаптуючи їх до Речі Посполитої» [204, с. 59–60].

Академія задумувалася ним як «школа громадянства», яка зважаючи на певну культурну занедбаність відродила близькі йому руські землі Речі Посполитої: Волині, Поділля та Київщини, що становили 1/3 території всієї країни. Також він зазначав, що нова академія повинна була мати іншу модель освітнього процесу від того, що поширювалася єзуїтами.

Активно реалізовуватись проект заснування вищого навчального закладу почав у 1593–1595 роках. Для безпосереднього виконання своїх планів Я. Замойський запросив уродженця Львова, вихідця з львівського освітнього середовища, «людини ренесансу» Шимона Шимоновича (1558–1629 рр.), який мав значні організаторські здібності та подібні до канцлерових погляди на освіту й науки, що дає підстави вважати його співтворцем і співорганізатором академії [252, с. 29].

Серед іншого, завданням Ш. Шимоновича став підбір викладацьких кадрів, що й мали б визначити обличчя нового освітнього закладу. Першими професорами, яких було запрошено до академії, були відомі йому по львівському періоду діяльності професори Краківської академії, доктори філософії Адам Бурський (Adam Burski), Ян Урсінус (Jan Ursinus) та Мельхіор Стефанідіс (Melchior Stefanides). Також за його сприяння було запрошено Шимона Бірковського (Szymona Birkowskiego) – ректора школи в місті Беч (Biecz) та Матеуша Турського (Mateusza Turskiego) – керівника школи в Пьотркові та інших.

Першим ректором академії став львів'янин доктор філософії і права Мельхіор Стефанідіс, який 15 травня 1595 р. вже записував перших студентів до започаткованого ним альбому студентів академії, а згодом відіграв значну роль у її розвитку. Пізніше ним був запрошений і Томаш Дрезнер.

Так, перший відомий професорський склад на 1601 рік налічував 10 професорів. Його складали люди з широким кругозором і великим талантом [252, с. 31]. Двоє – професори поезії і синтаксису, аналогії й граматики (отримували по 130 флоринів (1 флорин був еквівалентний близько 30 грошам – 1 злотому на початку XVI ст.), професор риторики і діалектики (отримував 150 флоринів) та 7 професорів – цивільного (римського) права, польського права, моральної філософії, фізики, логіки й метафізики, математики та красномовства (отримували по 230 флоринів) [206, с. 329].

Зокрема Ш. Шимоновичу належить заслуга заснування в академії друкарні, з якої вийшло багато цінних праць, що не втратили свого значення дотепер, та бібліотеки, яку він розпочав збирати ще у 1594 році. І найголовніше, що відзначають дослідники, що саме Ш. Шимоновичу значною мірою вдалося створити особливу творчу наукову атмосферу в навчальному закладі, яка панувала тут і після смерті Я. Замойського у 1605 році, і навіть після виходу на заслужений відпочинок після 19-літнього служіння академії самого Ш. Шимоновича [252, с. 33].

Завдячуючи високому авторитету Я. Замойського, слава академічного центру в Замості швидко розлетілася по всьому краю. Із частини альбому, що збереглася, випливає, що за життя канцлера прибуло сюди 534 слухачі, а додаючи до того ще тих, яких бракує у зв'язку з прогалинами в альбомі за 1599–1604 роки, можна вважати, що прибуло їх близько тисячі. Відносно відвідуваності це був для академії найуспішніший період. Показово, що сам засновник академії цікавився долею майже кожного із вступників, як і постійно переймався справами в

академії. Очевидно, що на цьому етапі його життя академія була його найважливішою справою, створення багатомовного, віротерпимого та полікультурного навчального центру в Замості свідчило про творення й усталення річпосполитського освітнього простору на її східних кордонах.

2.3 Загальна характеристика організації навчального і наукового процесу в Замойській академії

Загальна характеристика навчального процесу

Становлення й організація освіти в Замойській академії регламентувалися низкою папських і королівських актів, засновницьких актів, виданих Яном Замойським, рядом статутів і програм, що видавалися керівними органами академії. Серед дослідників немає одностайності ні щодо визначення правової природи, ні, навіть, щодо датування таких документів. Основною причиною такого стану речей є, як уже зазначалось, відсутність більшості оригіналів документів, збережених лише в копіях і занесених у відповідні книги в довільному порядку, та особливості середньовічних видань, у яких часто не зазначалася ні дата, ні прізвище автора чи укладача. До того ж дослідниками часто подається різний переклад, як можна з'ясувати, одного й того ж документа чи його назви. Звичайною була і практика підтвердження засновницьких документів академії як свого роду привілеїв новообраними королями. При цьому таке затвердження вчинялося на копіях, що призводило до різного датування, хоча фактично йшлося про один документ.

Це зумовлює наявність відповідних розбіжностей у працях дослідників Замойської академії і тягне необхідність спроби уніфікації нормативних актів.

Отже, не викликає розбіжностей масив папських документів – булла папи Клемента VIII від 29 жовтня 1594 р. про заснування академії та надання їй привілею надання докторських ступенів, нотаріусів публічних

та про організацію друкарні; булла папи Клемента VIII від 5 грудня 1594 р., про організацію Замойського Колегіату; булла папи Павла V від 6 червня 1617 р., про заснування теологічного факультету; булла папи Іннокентія X (Innocentego X) від 26 вересня 1648 р. про надання академії права присвоєння ступеня доктора теології.

До первинних документів належать Статут академії «Privilegiam vetus» (1594 р.), який був затверджений Я. Замойським і внормовував організаційні питання функціонування академії та Засновницький (фундаційний) акт «Fundatio Academiae Zamoscensis» (1600 р.), який стосувався переважно змісту освітнього процесу в Замойській академії

Наступна відома редакція статуту ректора Шимона Пехоцького (1611 р.). Статутні положення містить «Vizitatio Academie Zamoscensis» – реформаційний декрет біскупа Єржи Ласкариса 1746 року. Особливу цікавість стосовно теми дослідження викликає статут [242] у редакції Томаша Карвосецького (Karwosiecki Tomasz Antoni) 1760 року, виданий, як зазначає Я. Кохановський, у розвиток реформи Ласкариса й у зв'язку з відкриттям конвікту – пансіонату при академії, він став, з одного боку, певним підсумком діяльності академії, з іншого – мав сприяти її відродженню, чого, на жаль, не сталося [194, с. 283].

Ряд організаційних моментів визначався локальними документами – рішеннями зборів викладачів, постановами ректора тощо. Велику роль мали акти ординатів, Колегіату, якими з огляду на матеріальну складову (ними багато в чому визначалося забезпечення професорів – призначення фундушу (утримання) певному професору) – тягло й визначення обсягу чи змісту курсу, який він читав.

Попри значні прогалини та суперечності в нормативному матеріалі спробуємо реконструювати його основні моменти та періоди.

Приймати студентів академія, як видно з Альбому студентів, що його започаткував перший ректор, почала 1595 року. Як зазначає С. Сташиц – польський дослідник постаті Яна Замойського, щодо організації

навчального процесу в Замойського були такі плани: «…у першому класі – засади моральної науки і від польської мови починаючи начала латинської і грецької граматики даватися будуть. У другому – моральна наука, синтаксис і просодія (мелодика) тих мов. У третьому – начала риторики, переклад і тлумачення основного змісту текстів польських, грецьких і латинських письменників, сфера (астрономія), арифметика, геометрія й логіка. У четвертому класі – натуральна історія, фізика та лікарська наука, у п'ятому – загальна історія, і красномовство. У шостому класі вчителі моральної науки навчати будуть обов'язків людини та відповідальності громадянина. У сьомому тлумачитися буде право й у восьмому – загальне право, конституції, статути, види судів, канцелярія та покарання» [237].

Однак в академії фактично було запроваджено інший варіант, за прикладом школи Яна Штурма в Страсбурзі, і навчальний процес мав поступеневу організацію: вступний нижчий ступінь (classes inferiores), який тривав п'ять років, та основний вищий (classes superiores), який тривав шість років. Протягом такого навчання студенти мали засвоювати програми давнього trivium (який включав у себе граматику, риторику та діалектику) і quadrivium (арифметику, геометрію, астрономію, музику) та інші предмети (метафізику, фізику, етику, економіку й політику та інші).

Відповідно до Засновницького (фундаційного) акта в першому класі нижчої школи вивчалася наука читання і писання польською мовою, наука латинського та грецького алфавіту разом з граматикою цих мов. Як зазначає Б. Шишка, також викладалася турецька мова, що згідно з задумом Я. Замойського мала сприяти комунікативному розвитку та пізнанню культури, історії і філософії мусульманського світу [241, с. 30].

У другому класі (дворічному) викладалася наука просодії (віршування) і засад синтаксису латини і старогрецької мови.

У третьому класі (теж дворічному) вивчалися начала науки риторики, (викладання яких ґрунтувалося на прикладах з латинської, грецької та польської мов), історії, філософії, а також політичної історії

стародавніх держав, що можна вважати підготовчою базою для засвоєння ґрунтовніших правових знань у вищих класах.

Основний вищий рівень (студенти приблизно 13-ти років), крім quadrivium, передбачав вивчення медицини, права, філософії та політики.

Згідно з буллою папи Клемента VIII, виданою 29 жовтня 1594 р. Замойська академія отримала право на відкриття трьох відділів – вільних мистецтв, права й медицини. Це означало визнання за Замойською академією права надання ступеня доктора філософії, права та медицини, а також ступеня публічних нотаріусів.

Відсутність у цьому переліку звичайного для університетських осередків права надання ступеня доктора теології, як і теологічного відділу, з одного боку, можна пояснити позицією Я. Замойського, який прагнув щонайменше на першому етапі функціонування академії відмовитися від релігійної складової в контексті створення своєї моделі громадянської школи (szkoły obywatelskiej). З іншого – церква в особі пап була особливо прискіпливою до змісту викладання теології.

Так, коментуючи відмову папи Урбана V щодо створення теологічного відділу в Краківській академії, Я. Сондель говорить про його побоювання за зміст і персони викладачів через близькість до поганської Литви і схизматичної Русі [236, с. 61]. Якщо ж зважити, що в Краківській академії відділ теології було відкрито з дозволу папи Боніфація IX у 1397 році, то заснування в Замойській академії теологічного відділу буллою папи Innocentego X від 26 вересня 1648 р., яка надавала академії і право надання ступеня доктора з теології [253, с. 44], видається звичайною практикою. Хоча слід зауважити, що правовий статус Замойської академії без такого права був неповний.

Щодо дати відкриття теологічного відділу є певні розбіжності. Так, частина дослідників, серед яких К. Харлампович, С. Лемпіцький, Й. Лукашевич, В. Вітковський, вважають, що теологічний відділ виник на базі Замойської духовної семінарії, заснованої Катажиною Замойською,

переформатованою в богословський факультет. Папська булла лише легалізувала цей факт. Інша ж частина дослідників зазначає, що теологічний відділ, який був передбачений папською буллою 1600 року, фактично сформувався 1605 року і був очолений деканом – італійцем родом з Неаполя францисканцем Домініком Конваліс (Dominic Convalis).

Найвірогідніше, теологію почали викладати з 1605 року, а 1648 року відбулося створення повноцінного теологічного відділу.

Таким чином, від 1648 року академія мала право присвоювати ступінь доктора з усіх чотирьох фахів і ступінь публічного нотаріуса (promotio ad notariatum publicum) та бакалаврів (promotio ad prirnam lauream, baccalaureatuś) і була прирівняна до університету.

У липні 1595 року згідно з дорученням канцлера професорами академії був розроблений та затверджений Я. Замойським статут академії – «Privilegium vetus». Зокрема в ньому зазначалася вимога, щоб без відома засновника академії та його дозволу не встановлювалося жодного права. В акті врегульовано ряд важливих питань, серед яких: прийом учнів, ведення альбому студентів та шкільної дисципліни, обов’язки й атрибути ректора і декана. Статут дозволяв вступ до академії учнів різного віку від 6 років.

Кожний учень мав бути вписаний ректором в альбом, а згодом, після іспиту, що проводився спільно з деканом, призначався у відповідний клас у scholae inferiores або superiores. З переходом до вищих класів учень складав відповідну академічну присягу. Після цього йому призначався особистий прецептор (педагог), який повинен бути радником і наставником, стежити за успіхами в науці, зважати на виконання заданих уроків, звертати увагу, щоб учні спілкувалися латинською або грецькою мовою з тими, хто може в цих мовах порозумітися.

Статут 1595 року впроваджував достатньо суворі засади дисципліни. Так, за образу професора призначалося до чотирьох днів карцеру, накладалися штрафи за непокірність ректорській владі, носіння

невстановленого одягу. Штрафи переважно були грошові, але малозабезпеченим учням їх могли заміняти на арешт.

Також цим Статутом академії передбачалося створення управлінської ради закладу, яка складалася з декана, схоластика, кустоса (опікуна) та чотирьох каноніків (із числа професорів академії). Цікаво, що існують певні розбіжності щодо керівних органів академії, зазначених у Статуті і Засновницькому (фундаційному) акті академії. Зокрема, статут, на відміну від акта, передбачав наявність посади ректора, декана, квестора (скарбника) та чотирьох радників.

У виборах керівництва академії, крім професорів, брали участь п'ять представників студентів – польської, литовської, руської, прусської та інфландської націй. Сама виборча процедура відбувалася зазвичай дев'ятого травня кожного року в залі зібрань академії і передбачала, що діючий ректор роздавав картки (kalkuly) з переліком кандидатів на посаду ректора, деканів і квестора, які складалися до спеціальної урни, та підраховувалися в сусідній залі після закінчення голосування. Участь молоді в управлінні навчальним закладом була новим явищем на теренах Речі Посполитої від часів Казимира Великого. Таким чином, Замойську академію варто зарахувати до так званих студентських університетів, оскільки студенти тут не тільки могли обирати керівництво, а й самі обиратися.

Символом ректорської влади в академії слугувало берло (berlo) – урочисто оздоблена палиця, щось на кшталт бунчука. Перше берло надано Замойській академії її засновником одразу після її заснування, а у 1619 році виготовлено два нових – срібне і позолочене, на яких був викарбуваний напис Akademii Zamojskiej, Zywicielce swojeji najdrozszej Matce Sztuk Wyzwolononych (Академії Замойській, живительці своїй і найдорожчій Зачинательці Наук). Берло, як правило, використовувалось для урочистих подій.

Фактично академією керував ректор і рада, яка складалась із двох професорів старших класів, двох – з молодших та одного студента. Усі адміністративні розпорядження ректора мали силу тільки за відома та згоди ради. До обов'язків ректора належало зберігати Альбом студентів та вписувати до нього новоприбулих студентів, зберігати кошти, які вносилися при вступі в академію, розробляти розклад занять, бути присутнім на семестрових екзаменах. Також ректор зі своєю радою судили винних студентів і професорів, а в суботу приймали заяви та скарги.

До повноважень декана входили питання організації навчального процесу, а саме організація вступних іспитів і розподіл учнів по класах, контроль за вчасністю та якістю проведення занять, у разі потреби виконання обов'язків ректора, накладання штрафів, регулярна (щосуботня) екзаменація учнів нижчих класів тощо.

Канцлер академії виконував представницькі функції, квестор та педелі (bedelli) безпосередньо стежили за навчанням і поведінкою, обслуговували урочисті заходи, викликали винних на ректорський суд.

Велика увага приділялася належному проведенню професорами занять, була встановлена система штрафів. Так, у разі пропуску професором лекції або суботньої репетиції такий штраф становив 15 грошей (або 7 – у випадку професорів нижчих класів). У разі відступлення від встановленої форми та методів пояснення Цицерона з платні професора знімалася частина коштів, які платилися учнями з переходом до вищих класів. Якщо ж професор не читав передбачені лекції, то його могли вигнати з академії як клятвопорушника. Також передбачалося покарання за п'янство та негідну поведінку.

Загалом же слід говорити, що організація навчально-виховного процесу в академії, зокрема з огляду на установчі акти, була досить врегульована. Водночас відкритим залишається питання про фактичний стан справ, адже виконання такої «навчальної програми» залежало від

кадрового складу, фінансового забезпечення, дотримання встановлених правил як професорами, так і студентами й таке інше.

Однією зі складових освітнього процесу в академії було *надання докторського ступеня.*

Привілей про присвоєння ступенів надавав освітньому закладу загальноєвропейського рівня, випускникам – право безперешкодно вчитися або викладати в будь-якому європейському університеті, а вагантам (мандрівним співцям) та клірикам – безперешкодно мігрувати в межах простору, замкненого між трьома точками: «Університет – Рим – Єрусалим» [66, с. 26].

Слід зауважити, що стосовно середньовічної наукової ієрархії доречно казати саме про вчені ступені, оскільки ця категорія «наукових гідностей» підкреслювала саме вченість людини, а не її здатність до заняття наукою взагалі [66, с. 28].

У перших чотирьох десятиріччях існування Замойської академії надання ступеня доктора було нечастим явищем. Так, лише 9 осіб одержало ступінь доктора філософії. Пояснювалося це, крім іншого, браком загальних процедурних правил, які в академії з'явилися лише 1635 року. Прийнятий колегією професорів «Modus prornovendi ad II Lauream», що містив такі правила й першопочатково стосувався лише докторату з філософії, з часом був поширений на право та теологію.

Доктором в Замості міг стати кожен, незалежно від того, здобув він попередній ступінь в Замойській академії чи в іншому університеті. Для надання ступеня доктора філософії кандидат мусив спершу стати (бути) бакалавром. Одержанню передувала так звана ліценціатура (licencjatura), що надавалась кандидатам у короткий період між здачею іспитів і формальним присвоєнням ступеня. Тобто такий статус мали особи, які склали відповідний іспит, подали письмову роботу – дисертацію і ще до її захисту здобули право читати лекції.

Власне саме слово «ліценціат» і походить від латинського licentiatus – той, хто допущений, хто має право. Поява цього ступеня зумовлювалася тим, що процедура зведення в докторство вимагала значних грошових витрат, хоча сама докторська ліцензія (дозвіл на захист дисертації) власне нічого не коштувала. Тому тих, хто, отримавши ліцензію, не мав змоги витримати такий фінансовий тягар, стали називати ліценціатами – володарями особливого ступеня, проміжного між бакалавром і доктором чи магістром. Разом з тим у деяких університетах, наприклад в Оксфорді, особливий клас ліценціатів не утворився через те, що за ліцензією обов'язково протягом року здобувався й вищий ступінь, інакше сама ліцензія втрачала чинність.

Процедура надання ступеня відбувалася за бажанням самого кандидата. Для одержання ступеня він звертався до ректора або декана, а ті, в свою чергу, представляли її на загальному зібранні професорів, так званому contiocatio. Після схвалення кандидата з числа професорів або екс-професорів-каноніків із Замостя визначався так званий канцлер (віце-канцлер) – посадова особа, від імені якої видавалася ліценція на захист. Зазвичай у цій ролі виступав заступник єпископа хелмського – канцлер академії. Також обирали чотирьох професорів-екзаменаторів.

Після молитви, у визначений ректором і деканом день, починали іспити. Для потенційних докторів права іспит тривав переважно два дні, першого дня кандидат розглядав питання з канонічного права, другого – з права польського.

Так звані докторські промоції, як і публічні диспути, проводилися в діаложній залі. У Замості, за винятком пошукувачів ступеня доктора обох прав, не була поширена екзаменація на основі раніше приготованих тез. Цей важливий в інших закладах елемент процедури надання ступеня почав з'являтися одинично у XVIII ст. для отримання вченого ступеня доктора теології.

Цікавим явищем у процедурі пошукування докторського ступеня було так зване заступництво світських сановників і священиків, а також самих професорів. Свідченням цього може бути фрагмент діаріуша (щоденника) Базилія Рудомича, в якому він 08 січня 1661 р. пише про свою допомогу «у справі шановного пана Себастіана Мосцзинського, що готувався до отримання докторського ступеня з теології» [183, с. 230]. Допомога виявилася ефективною, оскільки через два тижні Мосзцзинський справді отримав диплом доктора.

Після іспиту і внесення встановленої плати (за винятком пошукувачів – професорів академії), яка пропорційно розподілялася між віце-канцлером, ректором та екзаменаторами, на загальному зібранні професорів наступала офіційна акцептація (затвердження) кандидата та вручення йому через кілька днів диплома. Безпосередні урочистості з приводу надання ступеня відбувалися в будь-якій з академічних аудиторій – філософів, юристів чи теологів, і набували характеру свята для всієї академії. Після складення присяги в колі вчених осіб докторант одержував перстень як символ шлюбу з філософією та докторський капелюх (берет) як символ захисника правди.

Форма і зміст дипломів не були усталеними. Так, диплом, виданий у 1715 році Павлу Вояковському (Paweł Wojakowski) як доктору теології, містив відомості про його народження, освіту в різних закладах у Польщі, довгострокове перебування в Римі, а також особливу набожність та правильність [182, с. 229].

Точну кількість наданих академією докторських ступенів, як і кількість професорів академії, які отримали такий ступінь, встановити навряд чи можна, про що свідчить дискусія між такими авторитеними дослідниками Замойської академії, як А. Вадовський, М. Хахай, Г. Ґмітерек.

Так, А. Вадовський пише про 224 професорів академії, з яких 186 мали ступінь доктора. Подібні дані подає М. Хахай (227 професорів академії з докторським ступенем) [172, с. 51].

За висновками Г. Ґмітерека, за весь період існування Замойської академії було надано 247 докторських ступенів 222 особам, оскільки існувала практика надання двох чи навіть трьох ступенів тій самій особі в різних фахах. Рекордсменом у цьому був Балтазар Дулевський, ліценціат вільних наук з Краківської Академії, якому після прибуття в Замостя й очолення кафедри було присвоєно ступінь доктора філософії у 1739 році. У 1751 році він стає доктором обох прав, а у 1754 році – доктором теології. За весь період існування найбільше було надано докторських ступенів у філософії – 108, ступінь доктора обох прав надано 88 особам, теології – 51 [183, с. 230].

Варто відмітити той факт, що статистика отримання докторського ступеня не мала прямого зв'язку з кількістю студентів в академії. Число докторів зростало всупереч значному падінню кількості студентів. Причому в останні роки XVIII ст. навчання в академії скоріше за все відбувалося лише на нижчих курсах.

Відповідно різняться відомості і щодо кількості присвоєння ступеня доктора обох прав (М. Хахай – 47 [172, с. 51], Г. Ґмітерек – 88 [183, с. 232]).

Унаслідок реформи Єржи Войцеха Ласкариса 1746 року були встановлені вимоги щодо обов'язкової наявності докторів серед професорського складу на відділах. Зокрема було визначено, що мали бути принаймні два доктори з чотирьох професорів теологічного та юридичних відділів, докторами філософії – всі чотири професори філософського відділу та один доктор медицини на медичному відділі.

Докторські ступені в Замості отримали, зокрема, освітяни: ректор львівської митрополичої школи Станіслав Ґолейович (Stanisław Golejowicz), директор львівської гімназії Ян Йозеф Козловський (Jan Józef

Kozłowski), директор дитячого академічного табору в м. Бялій (зараз Лодзьке воєводство) Вікентій Сухоцький (Wincenty Suchocki) [183, с. 235].

Для порівняння варто співвіднести інтенсивність надання ступеня доктора в Замойській академії з доступними даними стосовно Кракова та Вільни. На теологічному відділі Краківської Академії надано було у 1639–1741 роки 76 ступенів доктора, на філософському відділі в самих лише 1705–1764 роках – аж 530 ступенів [179, с. 376]. Віленська академія, в свою чергу, надала у 1583–1781 роки аж 2048 ступенів особам, з яких 1700 складали вчені ступені доктора філософії [183, с. 236].

Зокрема професори права Замойської академії на початок другої половини XVII ст. здебільшого отримували ступінь доктора не в її стінах. Так, із 24 професорів зі ступенями доктора обох прав шість осіб – В. Боджецький (W. Bodzecki), Т. Дрезнер, М. Яворовіус (M. Javorovius), С. Секанович (S. Siekanovich), В. Грижліцький (W. Gryglicki), М. Фатович, (M. Fatovicz) цей ступінь отримали в Римі, п’ять осіб – Й. Долешинський, Й. Скварський, В. Туробойський, Б. Желеховський, Ф. Аппель (J. Dolezynski, J. Skwarski, W. Turobojski, B. Zelechowski, F. Appel) – в Болонії, троє –Й. Пєхович, Й. К. Фалецкі, Г. Морандо (J. K. Falecki, G. Morando) – в італійських університетах, В. Брюс (W. Bruce) отримав ступінь у французькому Каорі та М. Степанідес (M. Stephanides), відомості про місце отримання ним цього титулу не відомі [173, с. 117], і лише сім із них – А. Абрек, Й. К. Битомський, М. Фолтинович, А. Клопоцький, А. Жиховський, Б. Рудомич та М. Зіхені (J. K. Bytomski, M. Foltynowicz, A. Klopocki, A. Zychowski, B. Rudomicz, M. Zicheni) – в академії.

З 1649 по 1700 роки ступінь доктора обох прав академія надала лише трьом своїм професорам – А. Кробському, Т. Ф. Ормінському та Й. Скоцькому (A. Krobski, T. F. Orminski, J. Skocki), В. Сікорський (W. Sikorski) у 1708 році отримав ступінь у Римі.

Найінтенсивніше такий ступінь надавався професорам права академії протягом XVIII ст., коли докторські промоції склали 19 професорів:

С. Й. Дунчевський, К. Й. Осенський, М. Пруський, М. Шумлінський, А. Й. Трембінський, Б. Дулевський, Т. Карвосецький, М. Й. Кохновський, Л. В. Павловський, Д. Ридульський, Й. Сікорський, Й. К. Подхороденський, А. Г. Косткевич, С. Сташиц, В. Теппер, М. Ф. Вагнер і В. Жлоба (S. J. Dunczewski, K. J. Oseski, M. Pruski, M. Szumlinski, A. J. Trembinski, B. Dulewski, T. Karwosiecki, L. W. Pawloski, D. Rydulski, J. Sikorski, J. K. Podhorodenski, A. G. Kostkiewicz, S. Staszic, M. F. Wagner, W. Żłoba), А. С. Горский, В. Й. Пачовський (S. J. Gorski, W. J. Paczowski) отримали ступінь у Кракові [173, с. 117].

У цьому контексті твердження Й. Вадовського та Я. Кохановського про легкість отримання ступеня в Замойській академії здається не таким однозначним. Не применшуючи значення права академії надавати ступені або наявність у її складі докторів часто аж трьох наук слід визнати справедливість твердження М. Хахая про те, що аналіз надання ступенів не може бути єдиною підставою для визначення інтелектуального рівня зокрема Замойської академії. Треба також оцінювати наукову й літературну творчість, рукописи, публічні диспути, наповнення бібліотек тощо, адже внесок деяких «потрійних докторів» і, наприклад, доктора обох прав Томаша Дрезнера є неспіввідносним [202, с. 40].

Звичною була практика участі професорів Замойської академії у судівництві міста й ординації. На думку дослідників, взаємні впливи і зв’язки між ординатами, академією, капітулами й судами витворювали своєрідне правниче середовище [203, с. 13], яке засновувалось на особливостях «співвідношення між наукою права і його вивченням в Замойській академії та практичною реалізацією розуміння “виміру справедливості” на території ординації» [193, с. 143–144].

Зокрема, М. Л. Клементовський, аналізуючи дієвість органів «виміру справедливості» в Замості і Замоській ординації, відмічає, що на тлі діяльності різнорідних судів і нормативних актів на цих землях значну роль відігравала сама Замойська академія, яка, власне, забезпечувала і

свого роду наукову складову судочинства, і найкращим чином для цього підготовані кадри [193, с. 149]. Особливу роль при цьому дослідник відводить Базилію Рудомичу, який активну науково-освітню діяльність поєднував з виконанням функцій бурмістра, райци, війта і трибунальського судді [193, с. 158].

Найбільш інформативними щодо процедури надання ступеня доктора є докторські тези, частина з яких була опублікована. Так, за даними М. Хахая й С. Мика, перший публічний диспут друкується 1603 року, загалом же в XVII ст. вийшло друком щонайменше 34 диспути. Після реформи Й. Ласкариса 1746 року відбулося значне збільшення кількості друків екзаменаційних записів і тез (щонайменше 91 до 1784 р.). Із 34 тез, надрукованих у XVII ст., збереглися 23 примірники, а з 98 надрукованих у XVIII ст. лишилося лише 44 [211, с. 11].

Як відомо, надання ступеня належить до одного зі способів поєднання з alma mater та формування на цьому ґрунті певного кола осіб. Видається, що у випадку Замойської академії цей фактор був особливо суттєвим, адже, інтегруючи вихідців з різних, переважно східних, земель Речі Посполитої, яких об’єднували або наукові амбіції або науковий снобізм, вона виконувала і певну культуротворчу роль для цих земель.

Викладене свідчить, що утворена в ідеальних умовах Замойська академія упродовж свого майже двохсотлітнього існування зазнавала злетів і падінь і, врешті, розділила долю польської державності, унаочненням чого може стати спроба періодизації *організаційно-освітньої діяльності академії.* Основними критеріями при цьому можуть бути: кількість вступників, діяльність відділів і кількість наданих докторських ступенів, аналіз яких дає підстави виокремити три періоди.

Перший період (1595–1648 рр.) є вочевидь найяскравішим періодом у діяльності закладу. Енергія, ентузіазм, фінанси її засновника Я. Замойського підтримували високий рівень освіти і після його смерті 1605 року. Сприяла цьому і діяльність співорганізатора академії

Ш. Шимоновича (помер 1619 р.) і залучених ним Адама Бурського (помер 1611 р.), Яна Урсінуса Нєдзвєцького (помер 1613 р.) і Томаша Дрезнера (помер 1616 р.). Хоча після цього й почався певний регрес у розвитку академії, коли до стін академії вступало дедалі менше учнів, мала місце криза з викладацьким складом аж до пропозиції зробити Замойську академію «колонією» Краківської, не був незворотним, а зведення нового навчального приміщення у 1639 році свідчило про намагання, хоча й не дуже вдалі, подолати ці негаразди. Свій вплив щодо стагнації мала і облога Замостя козацьким військом у 1648 році.

До середини XVII ст. рівень освіти в академії істотно знижується, хоча й утримується на відносно стабільному рівні протягом *другого періоду (1648–1745 рр.)* функціонування академії. Зокрема, за сприяння дружини сина Я. Замойського – Томаша, Катажини Замойської, будується нова академічна будівля. Водночас тривала суперечка про розподіл влади над академією, що, скоріше за все, і стало головною причиною її негараздів. Свою роль, зокрема у зменшенні кількості слухачів, відіграли козацька та північна війни. На початку XVIII ст. Замойську академію можна було охарактеризувати як регіональну школу. Як зазначає перший і досить скептично налаштований дослідник Замойської академії Я. Кохановський, на 1745 рік, з 12-ти наявних професорів в академії викладало тільки шість, учнів було небагато, частина з яких відвідували тільки лекції. Не було контролю як серед викладацького складу, так і серед студентів: «…призвичаєні до безладу, будь-які зміни в академії розглядалися як посягання на їхні права та привілеї» [194, с. 192]. Ректор переважно перебував у Туробіні, і для вирішення питань щодо академії потрібно було посилати послів» [194, с. 256].

Змінити цю ситуацію намагався ординат Томаш Йозеф Замойський (Tomasz Jozef Zamojski). Зокрема, передбачалось призначення нових професорів, кару за нехтування заняттями аж до виключення з числа її студентів, але ці наміри не реалізувались.

Третій період (1746–1784 рр.) пов'язаний з діяльністю Єржи Ласкариса, який з дозволу папи Бенедикта XIV 03 жовтня 1746 р. видав реформаційний декрет. Ним закріплювалася організаційна структура (зокрема теологічний, правовий, медичний, філософський відділи), деталізувалися права і обов'язки професорів та обсяг викладання предметів. Унормовувалося фундаційне (фондове) фінансування викладачів. Так, наприклад, для професора процесуального канонічного права забезпечення надходило від декана-інфулата замойського Якуба Скварського, а професори цивільного та польського права отримували винагороду з гетьманського фонду, залишеного Яном Замойським.

Головний акцент знову робився на доборі професорів, головна роль покладалась при цьому на ординатів (до реформи професорів призначали через капітулу).

Новелою декрету було положення, що стосувалося виборів. Так, ректор міг обиратися на посаду тільки два роки поспіль або через два роки (вибори проводились щороку). Умовою обрання на ректорський пост висувалось викладання в академії впродовж щонайменше 12-ти років і хоча б однократне перебування на посаді декана. Виняток існував для кандидатів з Краківської академії: для них термін перебування скорочувався до двох років. Запроваджувалися посади деканів для кожного відділу (а не одного для всіх, як було раніше), вибори яких теж проводилися щорічно.

Умовою викладання висувалась наявність докторського ступеня (наприклад, на правовому відділі з чотирьох професорів двоє мали бути докторами обох прав). Підсилювався контроль за діяльністю професорів, зокрема, окрім покарання, він міг бути замінений одним із чотирьох стипендіатів-бакалаврів з бурси Старнігела.

Чіткіше визначалася платня професорів. Так, було впроваджено однакову плату за викладання на вищому і нижчому рівнях та на різних відділах і кафедрах. Додатково впроваджувалася умова переходу з

нижчого відділу на вищий – восьмирічний або й десятирічний період викладання на classes inferiores. Цей захід був спрямований на те, щоб професори не змінювали рівні та відділи, як це відбувалося раніше.

Хоча реформа зміцнила позиції академії, в кінцевому результаті ситуація докорінно змінена не була, що зумовлювалося насамперед фінансовими чинниками.

Одним із результатів реформи Ласкариса було відкриття 1760 року з ініціативи професора польського (коронного) права Томаша Карвосецького при академії пансіону для навчання шляхетської молоді (Convictus Nobilium).

Як зазначає Я. Кохановський, проект нової інституції, яка за сприятливих умов могла надати академії нового життя, був ґрунтовно підготований і винесений на академічне зібрання Т. Карвосіцьким ще 1754 року. Про потенціал створеного пансіону, на жаль, не реалізованого повною мірою, свідчить програма і план навчання або Статут, які цілком відповідали цілям засновника академії Я. Замойського й мали відродити її дух.

Основні засади навчального процесу визначалися у розділі II «Про науку» та розділі III «Про опис наук» [242]. Можна припустити, що в ній відображено не лише перспективи навчання, а й певною мірою зафіксований наявний стан речей, що робить її цінним джерелом для реконструкції навчального процесу в академії.

Загалом такі реформаторські кроки є свідченням намагання утримати Замойську академію в руслі європейських освітніх тенденцій. Зокрема, це й уведення в програму науки французької та німецької мов як ключа до нових явищ у сфері людської думки [194, с. 281], як колись мови грецької, що була провідником неоплатонізму й Відродження; і значно розширений зміст науки права.

Зусиллями ректора Яна Мельхіора Кохновського на конвокаційному сеймі 1764 року були підтверджені права і привілеї Замойської академії, у

1766 році в Римі було отримано дозвіл на збір «єретичних і заборонених книг», а в наступному році – на основі пансіону створено кафедру французької мови.

Після поділу Речі Посполитої у 1772 році Замостя відійшло під владу Австрії. Загалом до 1780 року австрійці толерантно ставилися до існування закладу і фактично не втручатися у його внутрішні справи. Виражаючи свою прихильність, імператор Йосип II двічі відвідував академію (1773 і 1780 рр.), проте її подальше функціонування чимдалі було під питанням. Погіршувалося матеріальне становище академії, оскільки австрійським військом накладалися контрибуції.

У кінці 1783 року губернатор Галичини Йозеф Бріджідо (Jozef Brigido) підготував листа у справі ліквідації академії, в якому зазначив, що вона буде перетворена на королівську гімназію, підпорядковану новоствореному університету у Львові.

Після закінчення діяльності ліквідаційної комісії за рішенням Надворної Віденської канцелярії від 01 вересня 1784 р. Замойська академія була закрита.

Таким чином, 190-річне існування Академії було перервано.

Висновки до Розділу 2

Формування й усталення європейського освітньо-правового простору, складовою якого стала Замойська академія, відбувалося протягом «довгого-довгого Середньовіччя» під впливом ряду суспільно-політичних, культурних, правових чинників.

Ранньосередньовічний освітній простір характеризувався домінуванням християнської парадигми, яка є ціннісно-смисловою основою середньовічної культури, та був побудований за принципами символізму й універсалізму, що випливають із християнських текстових описів, своє найповніше втілення знайшов в університеті. Виникнення й

усталення університетів засвідчує початок становлення освітнього простору як особливої реальності, а найяскравішими зразками суспільного руху до освіти, в яких втілилися її основні моделі, дослідники називають університети у Парижі та Болоньї.

Пізнє Середньовіччя, або епоха Відродження, привнесло в освітній простір ідеї ренесансного гуманізму, що спричинило сплеск гуманітарних знань – «Studia humanitatis». Реформація піднесла авторитет мирської професійної праці й релігійного воздання за неї. Створення та поширення ієзуїтської системи освіти стало результатом протидії католицької церкви реформаторським процесам. Значний вплив на культурну ситуацію на теренах Європи спричинили такі «гуманістичні школи», як протестантські гімназії, в яких організаційно унормувалася всеєвропейська програма освіченого благочестя (pietas litterata) й робився акцент на філологічно-філософську освіту.

Власне, починаючи з XVI ст. в широкому смислі можна говорити про засновану на спільному фундаменті двокомпонентну модель європейської освіти, яку складали університети й заклади нового типу (на теренах України ще й братські школи). Виконуючи роль ретранслятора знань та ідей, освіта стала важливим, багато в чому вирішальним комунікативним чинником творення Європи «як культурної спільноти», «спільноти духу».

Важлива роль права і в середньовічному, і пізньосередньовічному суспільствах на теренах Європи зумовлювала значний (або й виключний як у Болонському університеті) правовий компонент, зокрема в університетських освітніх програмах, започатковуючи тим самим одну з основних і стійких характеристик західної традиції права. У європейський освітньо-правовий простір входили римська (світська) правова доктрина, церковна (канонічна) правова доктрина, нотаріат, риторика, логіка, магдебурзьке право. Ступінь їх студіювання мав регіональні особливості й залежав від місцевих процесів державотворення.

Процес утворення і становлення Замойської академії був зумовлений суспільно-політичними, загальноосвітніми та особистісними чинниками.

Так, республіканські процеси на теренах Речі Росполитої, економічне зростання, потреба спільного адміністрування й державно-політичного контролю над значними територіями потребували освічених людей. Причому найбажанішою, крім богословської, була саме правова освіта. До того ж фах правника був чи не єдиний «дозволений» шляхтичу, зокрема, Литовськими статутами.

Відчутними на східноєвропейських теренах були тенденції до уніфікації освітньо-культурного поступу, що проявлялися на тлі давніх освітніх традицій як на польських, так і на українських землях. Тут діяли братські школи, серед яких виділялася Львівська братська школа, єзуїтські колегіуми, зокрема Києво-Могилянський. Значний вплив на розвиток гуманістичної освіти на теренах України мала Острозька академія та магнатські двори. Становлення шкіл університетського типу на теренах «Речі Посполитої обох народів» відбувалося у боротьбі з Товариством Ісуса. Визначальною тут була діяльність Краківської та Віленської академій. Усе це створювало *загальноосвітні* передумови утворення Замойської академії.

Найвагомішою ж передумовою у її створенні є *освітня діяльність Великого Коронного Гетьмана Яна Замойського*, якому вона зобов'язана не тільки своєю назвою, а й організаційним та освітньо-науковим наповненням. Випускник Падуї Ян Замойський вибудовував власну освітньо-правову концепцію ще під час навчання, що можна вважати *першим етапом* створення закладу освіти нового типу. *Другим етапом* можна вважати надання булли Папи Климента VIII 29 жовтня 1594 р., яку більшість вважає за найголовніший етап реалізації ідеї Замойського – фактичного «народження» закладу, який завершився урочистим відкриттям академії 15 березня 1595 р. Основні положення щодо організації академії, її програми, питання оплати та забезпечення були

зазначені в засновницькому (фундаційному) акті, затвердженому Яном Замойським 05 липня 1600 р. та підписаному Зигмунтом III аж 23 вересня 1601 р., що можна вважати *третім етапом* її інституціоналізації.

Я. Замойський свідомо прагнув створити навчальний заклад, який був би розрахований на широкий загал шляхетської молоді з усіх земель Речі Посполитої, і насамперед з руських. У цьому контексті, позиція П. М. Кралюка та М. М. Якубовича про те, що Замойська академія виникла як приватна школа [69, с. 37], є дискусійною.

Активну роль у заснуванні академії відіграв найближчий соратник Яна Замойського Шимон Шимонович, що дає підстави вважати його співтворцем і співорганізатором академії.

У діяльності Замойської академії вирізняються три періоди, які характеризуються різним ступенем інтенсивності навчального процесу (різна кількість професорів та студентів, надання докторських ступенів, публікування докторських тез тощо).

РОЗДІЛ 3
ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В ЗАМОЙСЬКІЙ АКАДЕМІЇ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

3.1 Розвиток правової освіти, освітніх концепцій та науки

Правова освіта, як зазначалося, була пріоритетним напрямом у Замойській академії, що насамперед зумовлювалося освітньо-правовою концепцією Я. Замойського.

Унормування підготовки правників у стінах академії здійснювалося низкою різного роду актів. Насамперед це Булла папи Клемента VIII від 29 жовтня 1594 р. про заснування академії з привілеєм надання докторських ступенів та ступенів нотаріусів публічних (дод. А); Засновницький (фундаційний) акт академії від 05 липня 1600 р. (дод. В); Статут 1760 року.

Правова освіта в пізньосередньовічній Європі полягала в опануванні римського та канонічного права. Підготовка фахівців у сфері «обох прав» – цивільного та канонічного була передбачена й у стінах Замойської академії. Істотною новелою в тодішній європейській освіті було викладання польського права, що передбачалося засновницьким (фундаційним) актом, у якому серед десятьох зазначених посад професорів першим зазначений професор цивільного (римського) (Unum Juris Civilis), другим – польського права (Alterum Juris Polonici). Водночас тут же фігурує термін «доктор юриспруденції» (Jurisprudentiae Doctor), що певною мірою нівелює попередній поділ, оскільки доктор юриспруденції потенційно міг викладати і римське, і польське право, а також феодальне, магдебурзьке та саксонське, що й відбувалося на практиці в певні періоди функціонування академії.

Загалом же освітній процес на відділі права прямо залежав від кадрового та фінансового забезпечення, яке від самого початку діяльності академії становило проблему. У певні періоди правові дисципліни викладалися одним професором. За загальними підрахунками, упродовж усього часу існування академії правові дисципліни викладало приблизно 52 професори, 47 з яких мали ступінь доктора обох прав.

Змістовне наповнення курсу права насамперед було визначене в Засновницькому (фундаційному) акті Замойської академії 1600 року.

Ним визначено, що «Jurisprudentiae Doctor, mane leget Institutiones Justiniani, deinde ea, quae Pandectis et Codice continentur breviter comprehended; inde aliquos titulos perpetuos inertabitur. Post merediem Jus feundorum tractabit, in eoque Juris Saxonici et Magderburgeniis a quo fere id fluxit origins demonstrabit, tum Jus Saxonum et Magdeburgense compendio persequetur. Alter vero Institutiones Juris Polonici exhibebit…» («доктор юриспруденції має рано-вранці викладати Юстиніана, згодом подавати матеріал з кодексів і пандектів, після обіду обговорювати феодальне й магдебурзьке право та подавати матеріал про нього на основі прикладів. Інший викладач має навчати інституціям польського права»).

Як зазначає Б. Шишка, програма викладання права була побудована в такий спосіб, щоб слухачі після обізнання з устроєм давніх держав і основ організації влади вивчали докладно право польське; вправлялися в процедурі судовій і канцелярійних формулах та мали набувати знань щодо положень польських королів у співвідношенні з іншими монархами [240, с. 15].

Хоча це був вельми приблизний «навчальний план», слід відзначити його чітку спрямованість на підготовку правників-практиків, так званої палестри, яким набуті знання мали б забезпечити роботу у правовій сфері – канцеляріях короля, судів, урядів, суддівській чи адвокатській практиці.

На відміну від Краківської академії, статутом якої передбачалася наявність аж трьох кафедр канонічного права, в засновницькому акті Замойської академії немає положень щодо викладання канонічного права.

Теологічний відділ, як уже зазначалося, постав у 1648 році. Відомості про зміст та обсяг викладів канонічного права знаходимо лише в Статуті 1760 року, однак можна зробити припущення, що цей предмет викладався й раніше.

Загалом Статут 1760 року містив опис п’яти дисциплін, що мали викладатися на відділі права. Це духовне право, процес духовного права, коронне право, процес коронного права, світське право.

Суттєві відмінності положень Засновницького (фундаційного) акта та Статуту 1760 року, а також аналіз викладацьких курсів дає підстави зробити висновок, що панівними в правовій освіті залишалися доктрини римського (світського) та (церковного) канонічного права.

Незважаючи на обмежену кількість збережених даних, лаконічність нормативних приписів, неусталеність предметів (дисциплін) викладання і загалом науки права, а також різні відомості щодо кількості професорів і предметів у той чи інший період, спробуємо подати загальну характеристику підготовки правників.

Римське право

Як зазначалося, у цей історичний період наука римського права, яку викладали в освітніх центрах Європи, спиралася головним чином на юстиніанівську кодифікацію. У ній, як зазначає Б. Виншейд, окремі фрагменти пронизані життям: ми чуємо слова великих знавців права, вони діляться з нами своїми сумнівами і повідомляють нам обґрунтування своїх рішень, ми працюємо, ми думаємо разом з ними [27, с. 14]. Сім розділів Дигестів (які є ядром кодифікації) Юстиніаном порівнювалися із сімома планетами сонячної системи. Так, наприклад, описуючи одну із семи частин Дигестів, Юстиніан уживає термін exoriri (піднесена над

небосхилом), намагаючись подати свої Дигести саме як музику сфер, тобто як саму досконалість [43, с. 92].

Попри знаходження на узбіччі романістичних студій, Польща починаючи з XVI ст. активно до них долучилася. Так, на відділі права Краківської академії було випущено каталог романістичних авторів з їхніми працями, які слугували для організації викладів лекцій під назвою «De Professore Justinianeo». Одним із таких авторів був Шимон Старовольський (Szumon Starowolski) (1588–1656 рр.) зі своїм підручником римського права Commentarius in quatuor libros Institutionum juris civilis (1638 р., 1646 р.), в якому розглядав історію та становлення перших зводів римського права в межах республіки, визначав роль преторів та їх едиктів, діяльність юристів у цьому процесі, розкривав значення Інституції Гая. Окремо розкрив значення Юстиніана у становленні права – упорядкуванні античного спадку Риму, виклав назви заголовків, записав багато своїх поглядів і пропозицій.

Іншим видатним автором, занесеним до цього списку, був професор права у Вітенберзькому університеті та судовий радник Йохан Шнейдевейн (Johan Schneidewein) (1519–1568 рр.) зі своєю працею In quatuor Institutionum D. Justiniani libros Commentarii. Автор застосовує давню методику аналітики, яка застосовувалась у Вітенберзі, – синтетичний метод. Свою аналітику викладає після оригіналів тексту, тим самим допомагаючи читачам – студентам орієнтуватися в матеріалі.

Аналітикою римського спадку також займався Матеус Весембек (Matthaeus Wesebeck) (1531–1586 рр.) – представник нідерландської юриспруденції, викладач права в Єні та Вітенберзі зі своєю працею Commentarius in Institutionum iuris libros IV (1651 р.) та Paratitla in pandectarum juris civilis libri quinquaginta (1565 р.).

Працею «Elementa juris civilis secundum ordinem Institutionum» (1725 р.) видатного німецького правника Яна Готліба Хейнеціуса (Jan Gotltlieb Heineccius) (1681–1741 рр.) також користувалися освітяни.

Крім того, варто згадати вчених, які зробили вагомий внесок у дослідження римського права, хоча й не були долучені до згаданого вище каталогу. Таким є Миколай Ташицький (Mikołaj Taszycki) (?–1545 рр.), який зібрав польські статути згідно з порядком Юстиніанівських Інституцій; Якуб Пржулиський (Jakub Przyłuski) (1512–1554 рр.), який є автором посібника польського права «Закони, статути і привілеї Польського Королівства» (Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae) (1553 о.), присвяченого королеві Сигізмунду Аугустові. Посібник складався із шести книг: I – стосується устрою держави та станового розподілу; II – скарбниці; III – кримінального та приватного права; IV – процесуального судочинства; V – земельного права; VI – військових питань. У 1561 році випустив узагальнену працю «Статути польського права» (Ustawy prawa polskiego).

Павло Щербич (1552–1609 рр.) – видатний правник, львівський адвокат. За підтримки Яна Замойського одержав право на діяльність друкарні у Львові (1578 р.). У ній видавав власноруч писані справи, серед яких «Jus municipale то є право магдебурзьке» (1581 р.). Після смерті Щербича було видано «Speculum Saxonum або саксонське і магдебурзьке право, началом азбуки з латинських та германських екземплярів зібране».

Вагомим був і доробок іспанського правника, професора Краківської академії Петра Роізія.

Не будучи в своїй переважній більшості класичними зразками творів з римського права (де ним послуговуються як теоретичною основою), ці праці впливали на розвиток польської романістики та її викладання.

Першим (1596–1597 рр.) викладачем римського права в Замойській академіїї був Вільям Бруц (William Bruce або Petrus Brusius). За походженням шотландець, випускник Каорського університету. У Франції викладав римське право в Тулузькому університеті. Попри нетривалий період перебування в Замойській академії, його праці та бачення римського права, за висловом К. Буковської, заклали фундамент

«теоретичної розумової підстави» [170, с. 31] для кодифікації місцевого права польської романістики.

Про безпосереднього наступника В. Бруца немає відомостей, а у 1609 році професором римського права в академії стає Томаш Дрезнер – син львівського злотника (ювеліра). Потрапивши під опіку Ш. Шимоновича ще під час навчання у львівській міській школі, пізніше Т. Дрезнер опинився при дворі Я. Замойського і згодом за його настановою студіював право в Орлеані, Буржі, Римі та Падуї. 1606 року в Римі отримав ступінь доктора обох прав.

У 1615 році він обирається ректором академії, проте 1616 року помирає, залишивши свої книжки та 300 злотих академії у спадок.

З діяльністю Т. Дрезнера був пов'язаний розквіт студіювання римського права у стінах академії. Він є автором трьох друкованих праць: «Processus iudiciarius Regni Poloniae» (Zamość, 1601 р.) (перевидана чотири рази протягом 1602–1640 рр.); «Similium iuris Poloni cum iure Romano centuria una» (Paryż, 1602 р.) [227] та «Instutionumiuris Regni Poloniae libri IV» (Zamość, 1613 р.), а також скрипти викладу курсу римського права, які зробили його одним з найавторитетніших правників на теренах Речі Посполитої.

Власне «Instutionum iuris Regni Poloniae libri IV» і Скрипти Томаша Дрезнера й заклали наукове підґрунтя викладу в академії римського права та права загалом.

Як зазначав у передмові «Instutionum iuris Regni Poloniae libri IV» автор, ця праця «мала полегшити пізнання елементарних правничих засад, не заглиблюючись між тим у тонкощі», які базуються на Інституціях Юстиніанських з певними їх модифікаціями.

Підручник, як і Інституції, ділиться на чотири книги. Перша книга висвітлює загальні питання, що таке право, цілі, яким воно слугує, джерела польського права. У частині, присвяченій публічному праву, йдеться, відповідно до Дигестів, про релігію, короля і його вибори, сейм, уряди,

суди. Також є розділи щодо станів, батьківської влади, шлюбного права, опіки.

У другій книзі розглядаються речові права, поняття речі, поділ речей, способи набуття власності iuregentum і civili (дарування, спадок, заповіт). Останній розділ присвячений земельній та особистій службі.

Книга третя містить поняття зобов'язання й договору, види договорів (реальні, письмові, усний). Окремий розділ присвячений конценсуальним договорам. Розгляд зобов'язань від договору (ex contractu) включає способи їх забезпечення. Зобов'язання з делікту (ex delikto) – образу маєстату, зради, фальшування грошей, порушення на сеймах, розбої, наїзди, зневаги і заподіяння шкоди. Останні розділи присвячені питанням вини та відповідальності.

Книга четверта присвячена позовам, які розглядаються відповідно до римського права – віндикаційні (inrem), особисті (inpersonam), змішані, розрізняються позови петиторні, посесорні. До позовів преюдиціальних відносить позови щодо виводу шляхетства, збіглих підданих. Виклад щодо порук, адвокатів, возних, апеляції, вироків, покарання.

Виключне значення для з'ясування програми та змісту навчання римського (цивільного) права в академії мають скрипти (витяги, конспекти) лекцій Т. Дрезнера [228], записані Томашем Замойським. Академічні скрипти, які є результатом викладацької діяльності Т. Дрезнера, дійшли до нас у восьми частинах.

Частина I *De Legibus* починається викладом діяльності Цицерона з коментарем деяких його праць, відомостями щодо грецької й римської філософії, історії літератури, історії Римської імперії, боротьби плебеїв і патриціїв, умови створення Закону XII таблиць, правового положення невільників тощо. Аналіз державного ладу включає розгляд діяльності колегії понтифіків, уряду консула, диктатора, цензора, квестора, трибунів плебейських та інших. Так, характеризуючи уряд цензора, на який було покладено функції ведення описів для податкових, митних і військових

цілей, Т. Дрезнер зазначає, що їх рішення не замінювали рішень суду. Увага присвячується і колегіальним органам, порядку голосування рішень.

Особливе місце відведено характеристиці джерел римського права, найважливішим серед яких автор називає Закон XII таблиць, який «підняв плебс на вершину миру»; згадує і про роль юристів у законодавчому процесі; коментує деякі норми приватного права (щодо спадкового права, поховання тощо).

Розглядає професор і ситуації, пов'язані з переслідуванням і карою винних, компетенцію центуріальних комісій, боротьбу з корупцією в судах. Загальним тлом коментарів Т. Дрезнера було звертання до грецької філософії, зокрема щодо сутності права (школа стоїків), порівняння діяльності Цицерона і Платона. Власне повністю присвячена грекам *Compendium Platonis Librorum delegibus*, що є II частиною скриптів.

Перській монархії присвячена частина III скриптів *De monarchia Persarum* (с. 86–105). У ній вміщено історичну розвідку, опис державних органів (короля, королівської ради із семи досвідчених можновладців, війська), державного устрою, владних повноважень сатрапів, організації й утримання війська, судочинства тощо.

Спарті присвячено частину IV скриптів *De republika Lacedaemoniorum*, у якій історію Спарти, її правовий устрій, війни розглянуто в контексті її географічного положення, природних багатств. Еволюція державного устрою подавалася на тлі поступових обмежень царської влади. Аналізувався інститут ефорів – як його походження, так і компетенція. Зокрема, на його думку, про ефорат як демократичний інститут можна говорити на початку його існування, пізніше він став основою олігархізації влади.

У частині V *De republica Atheniensium* подана ґрунтовна характеристика державного ладу Атики з акцентуванням уваги на Великій Раді, народних зібраннях, ролі державних органів у царині правосуддя.

Республіканському Риму, зокрема еволюції народних зібрань та їх компетенції, судочинству, присвячена частина VI De republika Romanurum. Показово, що в питаннях римського сенату Т. Дрезнер відсилає до праці Я. Замойського «De senatu romano».

Власне римському праву присвячена частина VII скриптів *Explanatio*, у якій виклад Інституцій Юстиніана потрактований Т. Дрезнером як догматичний виклад зобов'язального права. Вбачаючи різницю між юриспруденцією як поняттям, пов'язаним з вправністю інтелекту і справедливістю як виявом волі, услід за Аристотелем розумів справедливість у широкому (загальна) і вузькому (розподільна і замінювана) смислах. Відповідно право поділялося на jus naturae, gentium, civile. Причому розрізняються jus gentium primarium (норми, що існують від початку в людській свідомості) і secundarium (норми, що виникли з плином часу і потребами). Тут вміщено основні положення шлюбного, спадкового, судового, речового права. Зокрема власність він визначає як право вільного розпорядження річчю та її обігу, за відсутності будь-яких обмежень щодо цього.

Виклад титулів Дигестів вміщено у частині VIII *De pactis*. При цьому професор полемізує з колегами, розбирає казуси і коментує окремі норми. З'ясовує різницю між договорами і пактами, яка полягає в тому, що з договорів постає цивільне зобов'язання і, відповідно, цивільний позов, а з пакту – природне зобов'язання, яке може набувати цивільного захисту. Спільним же між ними є угода між сторонами.

В останній IX частині *Finimum regundorum* Т. Дрезнер коментує титул Дигестів 10.1 – змішаний позов (in rem та in personam), який стосується земельних меж, аналізує доказову базу, дає варіанти рішень.

Такий курс був розрахований приблизно на два з половиною роки, про що свідчать дати на картах Скрипту (16 червня 1609 р. – 04 травня 1612 р.), і викладався з тими чи іншими уточненнями або обмеженнями в наступні роки.

Після Т. Дрезнера цивільне (римське) право викладали Себастіан Сєканович (Sebastian Siekanowicz), професор Краківської академії Анджей Піотрковчик (Andrzej Piotrkowczyk), професор філософії та юриспруденції Мартин Фолтинович (Marcin Fołtynowicz), доктор філософії, обох прав, медицини Базилій Рудомич та професор цивільного права Адріан Кробський.

У 1715 році кафедру цивільного права обійняв Мартин Шумлінський (Marcin Szumlińskii), запрошений з цією метою з Кракова.

З 1721 по 1765 роки професором римського права в Академії був квестор Михайло Пруський (Michał Pruski). Цікавим є той факт, що з 1746 року він викладав виключно через субститутів (помічників): Жозефа Миколайського (Jozef Mikołajskii), Яна Горайського (Jan Gorayski), Людвіка Павловського (Ludwik Pawłowski) та Вавжинца Жлоби, але зарплату одержував як почесний професор і носив титул Senior Pater Academie.

Вавжинець Жлоба був каноніком і біскупом хелмським та асесором Замойського трибуналу, з 1769 до 1773 років викладав цивільне (римське) право. Саме скрипт невідомого студента відділу права лекцій В. Жлоби, на думку М. Дияковської, авторизований самим професором [178, с. 131], дає уявлення про стан викладу римського права в академії протягом третього періоду.

Так, курс римського права був поділений на чотири частини, кожна з яких містить певну кількість тем, що їм передують узагальнювальні питання (summarium), на які викладач мав давати відповіді. Наприклад, темі I частини I «Закон та справедливість» передували зокрема такі: «Що є справедливість?», «Що є право?», «Що є юриспруденція?».

В останні роки існування академії римське право «з великою користю для слухачів» [202, с. 40] викладали доктори обох прав – Анджей Габрієль Косткевич (Andrzej Gabriel Kostkiewicz) та Валента Теппер.

Правові студії цього періоду пов'язані насамперед з діяльністю в академії В. Теппера (1778–1784 рр.).

Уведення в програми вищих навчальних закладів Речі Посполитої права натури – природного права, як і права народів, а пізніше крайового права, було новелою й, очевидно, як зазначає відомий реформатор польської освіти Г. Колонтай, ні викладачам спосіб їх викладання не є добре відомим, ні студенти в потребі таких наук не переконані [195, с. 155]. Так, під час його візиту до Краківської академії у 1777 році студіювали природне право тільки два студенти, викладались же їм максими Пуфендорфа, які більшою мірою стосувалися моральної теології.

Викладене дає підстави говорити, що право, зокрема римське, в Замойській академії було одним із пріоритетних напрямів освіти, а змістовне наповнення курсу, яке, очевидно, залежало від фаху викладача, свідчило про його ґрунтовність. Так, наявність у курсах римського права загальних теоретичних питань, посилань у деяких випадках на джерела польського права, положення пізнішого зобов'язального права, може свідчити про роль римського права як теоретичної дисципліни. Також можна говорити про домінування в академії переважно «французької традиції» римського права, коли останнє розглядалося насамперед як зразок або каркас для права місцевого, на відміну від «італійської традиції» прямих запозичень.

Водночас слід констатувати, що, попри очевидне захоплення Я. Замойським римським правом як ratio scripta (правом розуму), виключного значення його викладання не мало. Так, якщо в Краківській академії відповідно до Засновницького (фундаційного) акта Казимира Великого, який запозичив структуру викладання права з відомих південноіталійських університетів, передбачалося створення п'яти кафедр римського права (попри очевидні преференції в ній для права канонічного), у Засновницькому (фундаційному) акті Замойської академії такої формалізації немає.

Як зазначалося, в Замойській академії чи не вперше на теренах Європи на нормативному рівні – у Засновницькому (фундаційному) акті – започатковувалося викладання місцевого – *польського (коронного) права*.

На розвиток польського права значний вплив мала специфіка державного розвитку Польщі від другої половини XVI ст., яка полягала на противагу іншим європейським державам, в утвердженні станової монархії з монополізацією влади шляхтою.

У Короні Польській з XIII ст. співіснували такі системи права: 1) польське земське право, 2) міське, засноване на німецькому праві, зі значною часткою понять та інститутів римського права, 3) церковне, канонічне право.

З метою упорядкування правових відносин у XIV ст. король Казимир Великий видав статути (Statuty Kazimierza Wielkiego), якими заборонялося альтернативне застосування німецького чи польського права залежно від бажання сторін. Ці статути, як і Вартський статут (1423 р.), що їх доповнює, стали основним джерелом судового земського права Польщі.

Так, від XIV ст. основним джерелом права ставали статути та привілеї, видані королем за згодою або на вимогу панів і шляхти (Вислицький (1346 р.), Петраковський (1496 р.) тощо), що затверджувалися на Вальних Сеймах.

У XVI ст. створено збірки, які включали раніше видані статути та сеймові конституції, а також норми звичаєвого права, з чим дослідники пов’язують початок становлення власне коронного права, яке базувалося на традиціях польського земського права. Так, уся сукупність юридичних норм поділялася на політичне й судове право. Судове право однаково стосувалось як приватного (цивільного), так і кримінального та процесуального права, тобто всього обсягу права, який належав до компетенції судів [10, с. 237].

У період станової монархії важливим джерелом права були сеймові закони (конституції). Розрізняли конституції постійні (constitutiones

perpetuae), чинні без обмеження в часі (наприклад, Генріхові акрикули 1573 р.) і тимчасові, чинні на певний, у самих конституціях обмежений, термін (constitutiones temporales). Менш важливі рішення вальних сеймів називалися конклюзіями (conclusiones) [142, с. 119].

Попри королівську правотворчість, яка стосувалася переважно політичного устрою, у судовому праві домінувало звичаєве право. Навіть сформульована в добу Відродження в середовищі середньої шляхти реформаторська програма під гаслом «екзекуція прав» слугувала не так творенню нових прав, як збереженню давніх, добрих звичаїв, навіть не дуже застосовуваних на практиці [235, с. 58].

Брак сильної централізованої державної влади унеможливлював подолання партикуляризму та проведення уніфікації й кодифікації права, всі спроби якої залишилися на рівні проектів і приватних збірок. На цьому тлі значного розквіту набула правова наука і література, внаслідок чого остання стала джерелом права в широкому сенсі.

Право земське багато в чому залишалося звичаєвим правом, переписуваним у формі окремих збірок («Артикули судові» («Artykuły sądowe»), «Звичаї краківської землі» («Zwyczaje ziemi krakowskiej») тощо). «Нове» право складали сеймові ухвали, конституції, королівські едикти, декрети, універсали, ухвали шляхетських сеймиків (лауди), які також формували у збірки.

Найвдалішою спробою подолання такої правової строкатості була розпочата, після звернення шляхти до короля Олександра на Радомському сеймі 1505 року, підготовка під керівництвом коронного канцлера Яна Ласького видання повного зібрання чинних польських прав. Її результатом став кодифікований збірник, який об’єднував різного роду привілеї, статути, сеймові конституції, королівські едикти, а також «Звичаї краківської землі» та короткий збір звичаєвого права в частині судового процесу. Ця частина «Статутів» була затверджена королем і стала чинним законом. У другій (неофіційній) частині були вміщені джерела німецького

права (Саксонське Зеркало та Вейхбільду Магдебурзький у тлумаченні Конрада з Сандомира, трактат про римське право авторства Раймунда Партенопейчика (Rajmund Partenopejczyk).

Інші відомі проекти кодифікації польського права спиралися саме на «Статут Ласького». Серед них «Formula procesus» (набрав чинності 1523 р.), «Statuta inklyti regni Polonia erectnsrecogyitae temendate» («Correkture Iurium Legesstu statute cprivilegia Regni Poloniae»), «Коректура Ташицького» («Korektura Taszyckiego/Statuta inclyti Regni Poloniae recens recognita et emendata «Statuty sławnego Królestwa Polskiego nowo przejrzane i poprawione») (1532 р.), «Legesstu statutes pryvilegia regni Poloniae» авторства Якуба Пшилуського (Jakub Przyluski) (1553 р.), які були виявами кодифікації та програмою шляхецького екзекуційного руху.

Особливе місце в цьому ряду, попри ненабуття чинності, посідає «Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta» (1563 р.) [186], перекладена польською мовою 1570 року авторства Яна Хербурта (Jan Herburt).

Приватними збірками були «Statuta i metrika przywilejów koronnych językiem polskim spisane» (Kraków, 1594 р.) Станіслава Сарницького (Stanislaw Sarnicki) та «Statuta, prawa i konstytucje» (Kraków, 1600 р.) Яна Янушовського (Jan Januszowski).

Серед кодифікаційних проектів також «Zbiór praw sądowych (Kodeks Zamoyskiego» та «Kodeks Stanisława Augusta» (поч. XVIII ст.).

Так, крім згаданого «Статуту Ласького», за розпорядженням Зигмунта Старого від 02 жовтня 1535 р. обов’язковою для міських і сільських судів були кодифікація краківського писаря Миколая Яскера – І частини Саксонського Зерцала («Juris provincialis quod Speculum Saxonum vulgo nuncupatus libri tres opera vigilanti in correctiorem redacti materiam…») та Вейхбільду («Juris Municipalis Majdeburgensis Liber vulgo Weichbild nuncupatus ex vetustissimis exemplaribus vigilanti opera nuper latinitatis datus»).

Популярними були праці Яна Тухольчика «Farrago actionum civilium juris Magdeburgensis» (1531 р.) та Яна Кірштейна «Enchiridion aliquot locorum communium iuris magdeburgensis ... obiter explicatorum» (1556 р.).

Ґрунтовністю та широким колом джерел відзначалися праці Бартоломея Гроїцького. Його «Artykuły prawa majdeburskiego» (1558 р.), «Porządek sądowi spraw miejskich prawa majdeburskiego» (1559 р.), «Tytuły prawa majdeburskiego» (1567 р.) багато разів перевидавалися, що свідчило про їх авторитет на рівні з офіційними збірками.

Як і Б. Гроїцький, польською мовою видав працю «Speculum Saxonum Albo Prawo Saskie y Majdeburskie porządkiem obiecadła z Lacińskich y Niemieckich exemplarzow zebrane» (1581 р.) львівський синдик Павло Щербич.

Таким чином, значна кількість правових норм та інститутів, що ними оформлювалися правовідносини, не складали системи, а комплексний нормативний акт на кшталт «Статуту Великого князівства Литовського» тут так і не був створений. Відповідно досить складно говорити про академічний чи університетський курс польського права як про щось визначене і стале.

На цьому тлі більш ніж амбітним видається припис Засновницького (фундаційного) акта Замойської академії (1595 р.): «Другий майстер права повинен пояснювати інституції коронного права, викладаючи цілісність складеного законодавства в коронних статутах і сеймових конституціях та навчати слухачів судочинства і канцелярських формул».

Реалізовувати його першопочатково, як і щодо римського права, був покликаний Томаш Дрезнер, за працями якого «Processus iudiciarius Regni Poloniae» (1614 р.), де висвітлювалися питання судового процесу, та «Institutionum iuris Regni Poloniae libri IV» (1613 р.) стосовно земського приватного і карного права відносно Інституцій Юстиніанських і у зв’язку з правом римським, яке подекуди виразно домінує, можна отримати уявлення щодо наповнення курсу польського права не лише упродовж, на

жаль, нетривалого, викладання Т. Дрезнера, а й аж до появи скриптів Вавжинця Жлоби (бл. 1770 р.), які належать до третього періоду діяльності академії.

Після Т. Дрезнера викладацький процес імовірно провадився Себастіаном Секановичем, Бенедиктом Желеховським, Марціном Фолтиновичем, Шимоном Пеховичем, Войцехом Сємковичем (Wojciech Siemkowicz), Адамом Бурським та Мельхіором Стефанідісом.

Більшість названих професорів, будучи викладачами в академії, обіймали посади в Замойській ординації, що, з одного боку, сприяло підвищенню загальної правової культури та унормованості соціального життя краю, а з іншого – робило необхідним розроблення й викладання польського (місцевого) права. Адже обізнаність у правових нормах та формулах багато важила в судових процесах. Очевидно, на таких навичках була зосереджена увага у процесі викладання.

За відомостями М. Клементовського [193, с. 152] асесорами Замойського трибуналу були Марцин Фолтинович, Бенедикт Желеховський, Базилій Рудомич, Марчин Шумлінський, Міхал Пруський та Вавжинець Жлоба.

У середині XVII ст. у зв’язку із занепадом викладання на відділі права польське право, ймовірно, не викладалося. Водночас в академії продовжували надаватись ступені доктора обох прав та публічних нотаріусів, в програмі яких були вміщені питання щодо польського права.

Від 1733 року, очевидно, виклад провадився професором Валентою Вцісловським (Walenty Wcisłowski). Повноцінне викладання лекцій польського державного права відновилося в подальших роках. Протягом 1743–1745 років його викладав Йозеф Словакович (Józef Słowakowicz), доктор філософії, а після його смерті, від 1746 року – Антон Станіслав Гурський (Antoni Stanisław Górski), доктор філософії і обох прав. Попри тісні зв’язки з академією (був двічі її ректором), значно більшу увагу А. С. Гурського займала діяльність на посаді асесора Замойського

Трибуналу та прихід у Туробіні, що шкодило його викладанню [193, с. 155].

На цей час на польських теренах з'являються дослідження польського права, серед яких праці Теодора Завацького (Teodora Zawacki) «Processus iudiciarius Regni Poloniae» (1612 р.), Яна Ніксдорфа (Jan Nixdorf) «Compendium prosessus iudiciarius Regni Poloniae, terrarium que Prussiaeregalis» (1654 р.), Миколая Залашовського (Mikolaj Zalaszowski) «Jus Regni Poloniae» (1699–1702 рр.), Готфрида Ленгніха (Gortfryd Lengnicha) «Jus publikum Regni Poloniae» (1752 р.) та інших.

Так, зокрема Микола Залашовський представив систему польського (крайового) права, як таку, що поєднувала jus commune і jus particulare. Jus commune для польського народу складали статути, конституції сеймові і загальні звичаї; jus particulare – литовське право, прусське право. Своєю чергою, статути і сеймові конституції є правом партикулярним щодо права римського, а польські синодальні статути – партикулярними для канонічного права. Німецьке право було jus commune для права самоврядних польських міст [209, с. 298–299].

Значний поступ у розвитку та інституціюванні польського права пов'язаний із процесом реформування Краківської академії, що почався від 1740 року. Зокрема, біскуп Анджей Залуський (Andrzej Zaluski) пропонував змодернізувати старий поділ права на jus naturae, jus civile, jus gentium, трактуючи останнє як право народів з виразним акцентом на крайовому праві (jus Regni), як публічному, так і приватному.

Хоча значною мірою цей задум не був реалізований, для факультетів права він приніс значні нововведення: кафедри природного права і права народів та виклад крайового права [215, с. 16]. Найкращий ґрунт для відродження Краківської академії заклала діяльність Г. Колонтая (1750–1812 рр.) щодо реформування Новодворських шкіл і Краківської академії, основні ідеї були викладені ним у рефераті «Stan oswiecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750–1764)» (1766 р.), який став

основою змін в академії у Кракові. Право крайове, за його задумом, повинно було подаватися з найдосконалішим поділом на право неписане (звичаєве) та статути, ухвали сеймові, поділ станів і осіб [215, с. 24].

Зазначимо, що становлення наукового викладу польського права відбулося в стінах Краківської академії лише у 1788/1789 академічному році і було пов'язане з реформаторською діяльністю Г. Колонтая та тривалою спеціалізованою підготовкою його протеже Йозефа Янушевича (Jozef Januszewicz) (1757–1837 рр.), який згодом посів відповідну кафедру.

Довготривалі приготування до відкриття відповідної кафедри дослідник розвитку правової науки в Ягелонському університеті К. Опалек пояснює браком у цій царині хоч якихось проторених доріг. І навіть на кінець XVIII ст., на його думку, як наукова дисципліна «крайове право» ще тільки формувалося [213, с. 65].

Можна лише уточнити, що до цього процесу долучилися в Замойській академії, де подібні процеси й ідеї знайшли відображення в статуті 1760 року, в основу якого лягла т. зв. Програма Карвосецького. Особливо, як зазначає В. Вітковський, якщо припустити, що така програма реалізовувалася ним у власних викладах, свідчень чому, на жаль, не лишилося [248, с. 60].

Відповідно до статуту 1760 року «коронне право в усіх Синів Корони, серед інших наук мусить мати особливу пошану». Так, встановлювалося, що розглядаються в ньому статути та конституції Батьківщини, тут описується, яка є в коронних станів гідність, які уряди в магістратів, обов'язки сенату, які правила проведення сеймів та звичаї обрання урядників, як завбачливо і якнайкраще уникнути між громадянами розбрату та не допустити кривди; тут зазначається, як в урядах здійснювати свої функції, як належить поводитись під час нарад, періодів безкоролів'я, виборів, коронації та в інших ситуаціях, що відбуваються в Королівстві.

Щодо коронного процесу, то тут розглядаються питання, як розглядати справи, як провадити судовий розгляд, де і як заперечення виказати, які справи яким суддям підсудні, що робити з незаконнослухняними особами, як захищатись у спірних ситуаціях – коли диляціями (відкладеннями), коли дозволеними правом привілеями скористатися, коли, як і згідно з якими указами, декретами апелювати, як у судових справах вчиняти належить, що потрібно робити для вирішення вказаних питань.

Світське право – не тільки описує й визначає прерогативи різних станів, привілеї, нагороди для достойних, покарання для заподіювачів шкоди, а й належно визначає способи судового захисту своїх прав [242].

Як видно, у статуті вживаються терміни: коронне право, коронний процес та світське право, а їх опис свідчить про накладання чи перетинання їхнього змісту.

На думку М. Куриловича та В. Вітковського, «терміном «світське» охоплювалося польське право судове, як цивільне, так і кримінальне, метою якого визначалася безпека Речі Посполитої й порозуміння між її мешканцями» [203, с. 53]. Очевидною також є присутність у такому викладі елементів римського права, яке, попри номінальну відсутність, ніколи не полишало стін Замойської академії.

Це мало виправити ситуацію, за якої крайове право, на відміну від римського і канонічного, не мало рангу наукового права і розроблялось переважно в судах і канцеляріях, а не в університетах, що позбавляло його теоретичного опрацювання, яке повинно було стати підґрунтям для кодифікації.

Водночас наукові опрацювання польського права, в умовах розпорошення і фрагментаризації офіційних збірок, самі ставали джерелом пізнання права. Причому головною ціллю таких розробок, висувалося «служіння потребам практики у сфері правосуддя» [235, с. 62].

Новий якісний виток у викладах польського права в Замойській академії, щодо якого на цей час почала усталюватися назва крайового, пов'язаний із діяльністю В. Жлоби (1765–1772 рр.). Вірогідно, саме в цей період з'являється рукопис (імовірно скрипт), який налічував нумерованих і непронумерованих 256 карток, мав формат 19,5×16,4 і займав 518 сторінок під загальною назвою «Elenchus Titulorum». Написаний нерозбірливою латиною, з багатьма скороченнями та вигорілим чорнилом, сьогодні він практично непридатний для опрацювання [200, с. 220].

Проте проведені дослідження дають підставу вважати його, з певними застереженнями, нарисами польського права в традиційному порівнянні його інститутів з інститутами римського права. З огляду на це ряд дослідників називають його доповненням до праць Т. Дрезнера, що може свідчити як про високий рівень праць ученого, так і про певну наступність у викладах права в академії.

Проте очевидно, що наявного стану розробки польського права, навіть «опис вибраних інституцій» [178, с. 171], який, за висловом М. Дияковської, здійснив В. Жлоба, був суттєвим внеском зокрема для усталення відповідного навчального курсу.

Польське право було в нього одним із багатьох прав народів, визнавався його значний партикуляризм, зумовлений насамперед становим характером суспільного устрою Речі Посполитої. Це стало причиною звернення до аналізу правового статусу станів, набуття та позбавлення шляхетства, позбавлення залежності, зокрема, в разі надмірної суворості пана, статусу дітей при цьому, інститутів батьківської влади та опіки, деяких підстав набуття права власності (привласнення, у тому числі й у справедливій війні, даруванні, права давності).

Щодо процесуального права у скрипті йдеться про статус суддів, судову юрисдикцію, підсудність, представництво інтересів.

Розбирається ряд питань зобов'язального (письмові й усні зобов'язання, порука, наступність зобов'язань) та кримінального (образа маєстату, зрада, вбивство, фальшування монети, крадіжка) права.

Джерельною базою викладу найчастіше слугують В. Жлобі праці Хербурта, Прилуцького, Завадського, «Статут Ласького», на які автор не лише посилається, а й коментує їх.

Останнім професором польського права в академії був доктор обох прав Мацей Вагнер. Від 1776 року кафедра дістала назву природного права, де викладали спочатку Станіслав Шпондровський, а згодом В. Теппер (1778–1780 рр.), щодо якого в актах уперше зазначено: професор крайового права та природного права і права народів.

Окрім зазначеного, про актуальність польського права в Замойській академії як предмета опрацювання й викладання, може свідчити активна видавнича діяльність. Так, тут були опрацьовані та вийшли друком найавторитетніші праці кодифікаційного характеру М. Яскера (1602 р.), «Статут Ласького» (1602 р.), Я. Тухольчика (1607 р.), Й. Хербурта (1597 і 1598 рр.) та монографії, як-то «Formuła processus» Теодора Завадського (Teodora Zawackiego) (1612 р.).

Водночас, слід визнати, що, у певні періоди, як зазначає зокрема Я. Кохановський, викладання права обмежувалося нотаріальними формулами і поверхневим відомостями з коронних статутів [194, с. 231].

Загалом, можна погодитися з В. Вітковським, який зазначає, що тут воно було піднесене до університетського рівня поряд із правом римським і канонічним правом, з наміром дати студентам ґрунтовну й усебічну підготовку для наукової і кодифікаційної діяльності [203, с. 55]. Долучення Замойської академії до розроблення польського права є цілком очевидним, хоча говорити про його систематичний виклад навряд чи можна.

На час утворення Замойської академії в європейських вищих школах свого усталення досягло викладання *канонічного права.*

Основними його джерелами були Декрет Граціана, в якому систематизовано правовий матеріал від IV ст. до 1138 року (Другого Латеранського собору), завдяки чому канонічне право було відокремлене від теології. Наступна кодифікація канонічного права, а саме папських декреталій, з конкретних спорів і запитань, що видавалися після Декрету Граціана і коментувалися так званими декреталістами, починаючи від Бернарда з Павії, пов'язана з папою Георгом IX. Від 1298 року обов'язковим у всіх вищих школах стає Liber Sextus папи Боніфація VIII – у п'яти книгах. У 1317 році стала обов'язковою так звана Clementina – збір канонів собору у Відні та декреталій папи Клемента V.

Відповідно канонічне право, зокрема в Краківській академії, яка позиціонувалася як каноністична школа, викладалося на кафедрах Декрету Граціана, Декреталій Георга IX та Liber Sextusi Klementina.

Від 1580 року основним джерелом канонічного права стає Corpus Juris Canonici.

Наука права канонічного, зазначає Л. Ерліх, мала не лише підносити рівень юридичного мислення, а й урівнювати Польщу з розвинутішими державами. Так, наука мала готувати до зайняття костьольних урядів, що вимагало не лише ознайомлення з теологічними засадами, а й функціонування цілої костьольної машини та регулювання стосунків між людьми, на підставі правильно застосованих приписів, що залежало не лише від механічного запам'ятовування, а також від їх розуміння [180, с. 38].

Засновницьким (фундаційним) актом Замойської академії передбачалося викладання як теології, так і канонічного права.

Викладачем канонічного права має бути доктор теології та канонічного права біскуп Хелмський, який поєднуватиме свої службові обов'язки з викладанням.

Утримання (stypendia) професорові канонічного права було призначене Єжи Замойським, який опікувався академією відповідно до

Булли папи Павла V (1617 р.). В акті Є. Замойського завданнями професора канонічного права визначалося викладання всього того, що стосується «належного життя, порядку і юрисдикції духовної» [202, с. 38].

Після його смерті 1621 року викладання канонічного права занепало, хоча, як пише М. Курилович, можна припустити, що насправді виклади велися духовними особами [202, с. 38].

Зміни на краще відбулися 1647 року і були пов'язані зі встановленням грошового забезпечення деканом-інфуланом академії Якубом Скварським для професора канонічного права.

Часом постання відповідної кафедри дослідники називають початок XVIII ст. і пов'язують із відкриттям у 1648 році в академії відділу теології.

Своїм забезпеченням вона завдячувала Восінсько-Осенській (Wosinsko-Oseckiej) канонії, фундаторами якої були Рафал Восінський (Rafał Wosiński) – священик лабунський та Казимирж Осенський (Kazimierz Osęcki) – професор академії і канонік замойський.

Дослідники називають її по-різному: канонічного процесуального права (М. Курилович), кафедра судового канонічного процесу (Й. Вадовський), кафедра процесу костьольного (А. Петрані).

Очевидний занепад в академії наступних років перервався ґрунтовною реформою 1746 року Є. Ласкариса, в результаті якої було запрошено професорів канонічного права та канонічного судового процесу.

Певна трансформація канонічного права відбулася у статуті академії 1760 року, який діяв до її закриття. У ньому канонічне право загалом не згадується, натомість застосовуються терміни духовне право та духовний процес.

Так, духовне право визначається як таке, що йде від духовності та характеру гідності, яка лишається в межах церковної юрисдикції, згідно з канонами регулює відносини Церкви Божої й духовенства, дає змогу при

здійсненні правосуддя в питаннях духовенства правильно обрати таїнство вірного шляху.

Процесуальне духовне право згідно з канонами церкви подає дозволені способи засудження, виклику порушника та захисту прав церкви й духовенства [242].

Зауважимо, що вирішальне значення для становлення викладання в академії канонічного права мала діяльність хелмського біскупа Єржи Замойського (Jerzy Zamoyskiego). Він видав збірку рекомендацій, де давав настанови та завдання професорам канонічного права, згідно з якими вони мали донести до студентів основи належного життя, загального порядку та духовної юрисдикції.

До шереги викладачів канонічного права в Замойській академії зараховують також Войцеха Боджецького (1600–1622 рр.); інфланта замойської капітули, професора Вавжинця Старнігела; каноніка хелмської кафедри Валентина Туробойського; доктора обох прав Бенедикта Желеховського; Войцеха Гридлицького (1647–1665 рр.); Адріана Кробського, Йозефа Скоцького, Томаша Ормінського, Казиміра Яна Осенського, Андрія Шинкларовича, Йозефа Годуховського, Валенту Йозефа Пачоцького, Яна Олександра Трембінського (1747–1748 рр.), Йозефа Павла Лосецького (Józef Paweł Łosiecki) (1748–1754 рр.), доктора обох прав останнього ректора академії Домініка Ридульського (1754–1795 рр.) [200, с. 41; 246, с. 44, 50].

До викладу канонічного процесуального права долучилися Йозеф Міколайський (1734–1735 рр.), Антоній І. Гурський (1740–1746 рр.), Йозеф Венгер (1746–1759 рр.), Мельхіор Кохновський (1758–1762 рр.), Ян Крушинський, Вавжинець Жлоба (1763–1775 рр.) [200, с. 43; 246, с. 319].

Очевидно, що лаконічність статутових приписів щодо канонічного права не дає можливості відтворити зміст його викладання.

Складність полягає й у виокремленні відповідного курсу як з огляду на якісно дуже нерівномірне викладання канонічного права в академії, так

і його сплетінням з римським правом – актуальною залишалась позиція кардинала з італійського міста Остінзе (Ostiense), який на підставі синтезу римського й канонічного права доводив його загальність для народів християнських [236, с. 67].

Показовим щодо цього є вже згадувана праця Т. Дрезнера «Similium iuris Poloni cum iure Romano centuria una», в якій окреме місце присвячене нормам канонічного права, у тому числі стосункам між державою і церквою, юрисдикції духовних судів у сімейних справах, їх компетенції тощо.

Окрім Т. Дрезнера, певну інформацію щодо змісту канонічного права у третьому періоді в академії містить скрипт В. Жлоби. Завдяки йому можна спробувати відтворити курс jus canonici в академії принаймні протягом третього періоду її діяльності.

Відомості щодо джерел церковного (костьольного) і канонічного права та їх аналіз подавалися у контексті духовних основ життя в суспільстві, проповідуваними церквою.

У своєму викладі В. Жлоба акцентував увагу на процесуальних нормах, духовних обов’язках, діяльності костьольних (церковних) установ і їх майнових справах.

Так, професором висвітлюються питання щодо застосування канонічного права в судах, юрисдикції у справах церковнослужителів, відсторонення духовних осіб від світського судового процесу, поняття і система доказів (особливо письмових документів і присяги), обов’язків суддів. Звертається він до питань чинності актів, процесуальної діяльності, у тому числі здійснюваної під впливом підступу і погроз. Кілька тез стосується проблем діяльності костьольних (церковних) установ, а також майнових прав, зокрема щодо розпорядження майном, яке є костьольною власністю тощо.

На відміну від римського, польського та канонічного права, виклад яких на підставі аналізу згадуваних праць і скриптів можна вважати тією

чи іншою мірою цілісними курсами, значно складніше зрозуміти як реалізовувалися приписи Засновницького (фундаційного) акта, згідно з якими викладач «після обіду мав обговорювати феодальне та магдебурзьке право й подавати матеріал про нього на основі прикладів».

Виходячи з того, що основою суспільно-господарського устрою Речі Посполитої була феодальна власність на землю, предметом викладу були різні типи обмежень і умов щодо неї. Шляхетська власність мала загалом характер власності алодіальної, за винятком магнатських володінь, зокрема на українських землях, де власники утримували власних ленників. Процес перетворення умовної власності шляхти на землю на безумовну відбувався паралельно зі зміцненням шляхти як стану. Цікавість викливали питання набуття та розпорядження землею правові підстави (tytul) і спосіб набуття (modus), право на чужу річ тощо.

Попри те, що згідно зі статутними актами правова підготовка відбувалася в межах викладених курсів, безпосередній стосунок до неї мали курси риторики й логіки, які належали до загальних.

Риторика, як зазначає А. Вітусік, не була в Замойській академії, на відміну від інших гуманістичних освітніх закладів, «коронованою наукою», а одним із предметів, необхідних для майбутньої політичної діяльності [250, с. 111]. Обов’язковою вона була і для опановування студентами-правниками.

Засновницький (фундаційний) акт академії визначав основні моменти викладання риторики з акцентуванням уваги на читанні професорами елоквенції (красномовства) творів античних авторів у певному порядку.

Так, передбачалося зранку викладати Аристотелівську риторику та Гермогена Тарського, що ознайомлювало студентів з мистецтвом та теорією вимови.

Післяобідній виклад передбачав пояснення та аналіз найвідоміших промов Цицерона, Демосфена та Діонісія Галікарнаського. Передбачалося

читання історичних творів, грецьких і римських авторів, зокрема Геродота, Тицидидеса, Лівіуша, що додавало історичної і практичної складової в навчанні. Студент мав добре засвоїти, опанувати вправи в техніці вимови «декламуй і пиши», щоб згодом мати можливість застосувати мовні конструкції на практиці.

Виголошувані студентами на заняттях та записані ними промови, як правило, стосувалися добре відомих їх старожитностей. Як зазначає А. Вітусік, це пояснювалося намаганням привчити студентів говорити про явища, з якими вони були вже добре обізнані, про конкретні факти, що, в свою чергу, захищало від демонстрування «порожньої фразеології» [250, с. 110–117].

Цікаво, що навчання риториці не припинялося і під час канікул. Зокрема, передбачалося, що протягом канікул студенти читатимуть розділ про жарти з третьої книги Цицерона «De oratore Libri III», а у святкові дні – працю французького письменника Супліціуса Севера (IV–V ст. н. е.) «Священну хроніку» («Chronica sacra»), оскільки вона була написана хорошою елегантною латиною.

Статут 1760 року так описує виклад риторики: риторика важлива в битві і в спокої, в радах, посольствах та інших публічних функціях. Духовному і світському станам у такий стиль, такої вимови легкими способами доводить, яка найшвидшим чином в ораторстві мужові допомагає [242].

Щодо елоквенції (красномовства), то в академіях є повчальний звичай, після навчання риториці й здобуття знань щодо викладення змісту різними мовами, упродовж інших годин вчити, як говорити на сеймах, в установах, під час здійснення різних посадових функцій, як обґрунтовано на своїх доводах наполягати, як потрібно поводитися на засіданнях [194, с. 285].

Отже, навчання риториці в академії було побудоване на риторичних працях Аристотеля, Гермогена і Цицерона. Їхні праці були джерелом краси

мови, ясності розуму, досконалих способів аргументації, що мало неабияке значення для майбутніх правників.

Як зазначає Б. Шишка, саме на терені риторики, як в особі Я. Замойського, так і в його академії, змагалися гуманізм із почуттями патріотичними. А розум і вимова Цицерона, за висловом професора А. Бурського, були найпридатнішими для цього через багатство думки і наявність політичної вимови [240, с. 11].

Визначними викладачами риторики були Ян Невецький (Jan Kanty Niewieski) (1700–1715 рр.), Канти Подзьомкевич (Kanty Klemens Podziomkiewicz) (1715–1730 рр.), Йозеф Словакович (Josef Slowakowicz) (1730–1745 рр.).

Як невід'ємна складова тогочасної освіти, і зокрема правової, обов'язковим предметом опанування правниками була *логіка.*

За висловом «польського Сенеки» Максиміліана Фредро, діалектика і логіка навчає різних способів викладення думки й аргументації в усіх справах, котрої навчання більше потрібне тим, хто буває Послами до інших народів [194, с. 286].

Як пише Т. Піонтковська, західноєвропейська орієнтація в українській логіці XVI–XVII ст. в Замойській академії представлена на базі першого друкованого підручника з логіки «Діалектика» авторства ректора академії Адама Бурського, який відіграв значну роль у становленні логічного знання і став зразком наукового підходу до розв'язання логічних проблем. Свідченням цього, між іншим, є суперечка сучасників щодо впливу праці Адама Бурського на формування методології Френціса Бекона (1562–1626 рр.) [107, с. 109]. Цією та іншими працями Адам Бурський вписав своє ім'я в історію європейської філософії й логіки як представник польського ренесансу, прихильник емпіризму та індукціонізму.

Серед інших викладачів логіки Якоб Сварський (бл. 1611 р.), Бальтазар Дулевський (1730–1745 рр.), Ян Павлович (1760 р.), Михайло Велкович (1665–1674 рр.).

Докторські промоції докторів обох прав

Одним із привілеїв, дарованих Замойській академії, було право надання ступеня «доктора обох прав» – цивільного (римського) та канонічного.

Як зазначалося, право надання ступеня і підготовка (promowania) власних докторів були найістотнішою ознакою університетського статусу; причому пошукувачем міг бути як випускник академії, так і особа стороння (extraneus).

Так, М. Дияковська, проаналізувавши відомості щодо осіб, які набули ступінь доктора обох прав у Замойській академії (за поданими нею підрахунками протягом 1637–1699 рр. його отримало 20 осіб, а протягом 1700–1784 рр. – близько 70) зазначає, що більшість із них були представниками духівництва, яким ступінь відкривав додаткові кар'єрні можливості, на противагу світським. Адже в суспільстві все ще був відчутним брак запиту на «людей, підготованих у праві» [178, с. 190–191]. Цікавим моментом було те, що правила докторського промоціювання не передбачали, зокрема, на відміну від Краківської академії, полегшеного екзамену для власних професорів, а видані в академічній друкарні тези з права римського свідчили про високі вимоги до знань цієї дисципліни [178, с. 193].

Попри констатований усіма дослідниками брак вичерпних джерел щодо надання даного ступеня, встановлено, що першим отримав ступінь доктора обох прав в академії 15 липня 1637 р. вірогідно Костянтин Іваніцький – канонік луцький і кам'янецький [178, с. 189].

Процедура докторських промоцій регламентувалася «Modus promowendi ad II Lauream» Universitatios Generalis Studii Samoscensis

Album quo studentium nomina, Cognomina, Conditions, iuramenta, etstipisins cripion collateration descriptaesunt [183, с. 228].

Першопочатково даний порядок поширювався лише на докторантів з філософії, однак згодом так само – на промоції з права й теології [178, с. 195].

Певні зміни в цей порядок було внесено декретом Ласкариса, в якому подібно до установлень Краківської академії були внесені вимоги, зокрема, про необхідність певного рівня освіти, про походження, моральний стан тощо [178, с. 197].

Підставою для допущення до іспиту на ступінь доктора обох прав були видруковані тези докторських іспитів, які мали загальну назву Decisiones, Positiones, Propositions. Так, М. Дияковська, проаналізувавши тези Конрада Вадовського (Konrad Badowski) «Decisiones juridico – ciwiles ex Libro I Institutionum Imperialium» (1774 р.), а також тези Даніеля Нико і Валенти Шченського – «Propositions Juridiko – Ciwiles ex Libro I Institutionum Imperialium ex libro II» (1778 р.), стверджує, що їх зміст свідчить про добру обізнаність з новою романістичною літературою та загалом вказує на високий рівень викладання права в Замойській академії [178, с. 205–229]. Очевидно, що мав місце публічний захист таких тез.

Випробування проходили в два етапи: tentamen (іспит загальний з права канонічного й римського) і examen (доповіді та захист квестій правних) [178, с. 198]. Examen міг тривати два дні – один день – права римського, другий – канонічного. Особливе значення надавалося питанням екзаменаторів. Після оплати іспиту він мав бути акцептований на загальному зібранні професорів і через певний час відбувалося урочисте надання ступеня, як правило, в костелі колегіуму або правничої аудиторії у присутності широкого загалу. Одягнений у тогу – на знак належності до тих, хто присвятив себе науці, – доктор складав присягу в тому, що, прийнятий у коло вчених, завжди і скрізь нестиме честь науковця. Потому

з рук декана відділу права отримував ознаки нового наукового стану: книгу, перстень та берет [178, с. 198]. Через кілька днів доктор отримував диплом за підписом декана.

Цікавим явищем пізньосередньовічного наукового життя було вшанування «панегіричного характеру» нових докторів – а саме складання, друк і виголошення під час урочистостей панегіриків. Зокрема, першому доктору обох прав К. Іваніцькому був присвячений «Laurus Themidis virtuti et doctrinae reverendi et nobilis Domini D. Constantini de Iwanicze Iwanicki dum juris utriusque Doctor» А. Лисаковського (A. Łysakowski). Низка таких віршів-присвят вийшла з-під пера А. Абрека.

Однією з прерогатив Замойської академії, яку містила Булла Климента XVIII, була прерогатива надання ступеня *нотаріусів публічних.*

Цікаво, що В. Вітовський, ставлячи собі питання, яку мету мав канцлер, отримуючи таке повноваження, серед іншого зазначає, що вихований в Італії Я. Замойський усвідомлював важливу роль нотаріату публічного, насамперед для правового обігу, включення відповідних студій у ту широку модель правової підготовки, яку пропонувала академія [178, с. 39].

Ступінь нотаріуса, на відміну від двох інших ступенів – бакалаврського і докторського, надавався не на підставі проходження курсу й екзаменаційних промоцій, а на підставі спеціальних екзаменів, які приймали виключно правники – такі екзамени не забезпечували набуття ступеня, а власне право служби публічної і лише в межах певної держави (państwa) [178, с. 54]. Так, відомості про перші такі екзамени датуються 1607 роком, коли ступені нотаріусів разом з печаткою отримали замойські учні Станіслав Гроховський (Stanisław Grochowski) і Войцех Молдорфюсов (Wojciechow Mołdorfiusow) [178, с. 56]. За підрахунками ж А. Янік (A. Janik), упродовж 1607–1767 років такий ступінь отримали 115 осіб [189, с. 173; 249, с. 40].

Остаточного унормування процедура надання ступеня нотаріуса зазнала у виданому за ректорства Базилія Рудомича 1658 року «Sposob premiowania notariuszy publicznych» (Modus promovendorum notariorum publicorum) (далі – «Sposob...»), в якому містилися як вимоги до нотаріуса, так і перелік екзаменаційних питань. «Sposob…» складався з 13-ти статей, які, крім процедурних питань (як-то звернення до ректора про створення комісії для проведення екзамену), містили екзаменаційні питання й відповіді до них, наприклад такі: хто такий нотаріус? що таке нотаріальна справа? хто може і хто не може стати нотаріусом? що входить в обов'язки нотаріуса? як вчиняються акти? тощо [194, с. 56–57].

Особливий інтерес для сучасних дослідників нотаріату становлять відповіді на ці питання, бо дають уявлення про його положення в тогочасному суспільстві, дають можливість простежити його еволюцію. Нотаріус був особою посадовою та публічною, «наділений сукупною довірою для переписування справ своїх і надання їм спадковості», а мистецтво нотаріальне мало бути умінням списування публічних актів, що мають «Загальну довіру» в спосіб, «що підсилював та оберігав від короткочасності» у сфері контрактів, заповітів і судових норм у широкому розумінні». Далі кандидат на нотаріуса мусив уміти докладно відповісти на питання, стосовно змісту акта, складеного для нього, – щодо формальних вимог. Особливо важливо було вказати, яку юридичну формулу він застосує, що найкраще компонувалася б зі змістом переписуваного акта. Власне, характерним для навчання в Замості було звернення уваги на необхідність застосування через нотаріусів прав і місцевих звичаїв. Крім того, кандидат на нотаріуса мусив скласти проект нотаріального акта на задану йому тему. Після успішного завершення екзамену, під час урочистості з нагоди промоцій нотаріус складав присягу та отримував власний нотаріальний знак (печатку), яким уже міг засвідчувати складені акти «в усьому християнському світі» [194, с. 40].

За висновком А. Янік, наведені в «Sposob…» положення відрізнялися від засад нотаріату папського (апостольського/костьольного), на які спиралася Замойська академія, і акт нотаріальної креації (створення) був уже після практичного іспиту у сфері уміння складання нотаріального інструменту в заданій ректором конкретній справі, а також усним іспитом, що охоплює відповіді на визначені в запитальнику питання [189, с. 173].

Хоча «замойські нотарі» не змінили правних засад Речі Посполитої, але, зазначає В. Вітковський, вони очевидно прилучилися до права і зростання правової культури. Регент гродської канцелярії, пройшовши процедуру отримання ступеня нотаріуса в Замойській академії, з певністю виконував свої функції краще, ретельніше списував акти, мав кращу обізнаність у земському праві [249].

Питання про внесок нотаріусів у культуру загалом і правову зокрема доволі часто ставиться дослідниками. Так, Я. Лутославський відмічає, що форма нотаріальних документів часто була чудовою, переписуючи цінні книги, нотаріуси долучалися до розвитку бібліотек та архівів, завдяки їхній праці деякі міста мають зразки кодифікацій тощо [208].

Важливу роль у правовій освіті відіграла академічна *друкарня.*

Як зазначав Ян Замойський, «професори академії – то мої музики, а друкарня – то моя капела» [204, с. 56]. Про «музикантів» було написано вище, а тепер варто звернутися до капели.

Вважається, що друкарня в Замості постала у 1593 році. Хоча, як зазначає С. Мик, в едиції Конституції Варшавського вального сейму 1591 року, є запис «…в Замості, в друкарні М. Шафенбергера…» [212, с. 85], який датується 1592 роком.

Офіційною ж датою її відкриття відповідно до Булли папи Клемента VIII є 29 жовтня 1594 р.

В організації друкарні значну роль відіграв Шимон Шимонович. Завдяки його зусиллям було виготовлено й доставлено до друкарні грецькі

і польські шрифти, «виготовлені на найкращих іноземних зразках» [198, с.14].

Діяльність академічної друкарні почалася багатообіцяюче: у 1602 році однією з перших видана праця М. Яскера «Iuris provincialis quod Speculum Saxonum vulgo nuncupatur libri tres». Відповідний привілей отримав професор академії В. Бруц, який підготував працю до видання, внісши певні корективи і редакційні правки. Наступного року побачила світ праця Т. Дрезнера «Institutionum iuris Regni Poloniae libri IIII ex statutis et constitutionibus collecti. Opera Thomae Dresneri Leopolitani, i. u. doctoris, in Academia Zamoscensi iuris professoris ordinarii, in usum nobilitatis Poloniae, iuris patrii studiosae».

1604 року побачила світ Цицеронова діалектика («Dialectica Ciceronis»), авторство якої приписують Адаму Бурському, проте ідею та відповідні записи з падуанських студій були надані йому саме Яном Замойським.

Видавалися тут і давні рукописи з бібліотеки Я. Замойського та відшукані Ш. Шимоновичем в італійських і голландських бібліотеках. Такі праці часто видавалися з коментарями останнього [231].

Публікувалися праці й сучасних авторів. Зокрема тут за сприяння Я. Замойського була надрукована перша польська комедія «Potrójny z Plauta» (1597 р.) королівського дипломата, писаря та поета Петра Чеклінського (Piotr Ciekliński).

Географія замовлень на друк різного роду літератури була досить широкою. Так, С. Мик доходить висновку, що друкарня була важливим осередком поширення друкованого слова на східних теренах Речі Посполитої [212, с. 88].

Друкарня, як і академія, переживала злети і падіння. Окрім того, значний вплив на видавничу політику Замойської, як і інших друкарень, мала ідеологія й політика католицької Церкви, зокрема приписів

Тридентського собору, якими передбачалися контроль церкви за виготовленням та обігом книжок.

Такий вплив став особливо відчутним після закінчення «епохи Замойського» 1594–1617 років і в подальшому став визначальним у діяльності академії.

Загалом видрукувані тут панегірики, похвали, промови, книги, скрипти промоції, тези диспутів, вірші і навіть календарі, які «мандрували» разом з купцями далеко за кордон, примножуючи славу зачинателя академії та ординації.

Як правило, книги Замойської друкарні розповсюджувалися через ярмарок, який традиційно відбувався в Любліні на Зелені свята.

Сегмент правових праць в академічній друкарні (саме таку назву має Замойська друкарня у спеціальній літературі) [231] є доволі широким. Крім згаданих, протягом першої половини XVII ст. вийшли в світ праці Й. Хербурта (J. Herburta) «Statuta Regni Poloniae» (1598 р.), М. Яскера «Iuris provincialis quod Speculum Saxonum vulgo nuncupatur libri tres» (1602 р.), Я. Цервуса Тухольчика «Statula Zygmunta I» (1602 р.), «Farrago actionum juris civilis» (1607 р.). Друкувалися там також праці Томаша Дрезнера і Бенедикта Желеховського.

Згодом, друкар Андрій Лоб (Andrzej Lob) керує нею до 1636 року. Після нього керівником стає Адрій Ястрженбський (Andrzej Jastrzębski), за часів якого здебільшого друкуються панегірики, праці професорів академії Станіслава Абрека, Яна Колумбіна Битумського (Jana Kolumbina Bytomskiego) та Базилія Рудомича. Від 1666 року друкарнею керує Теодор Любевенький, від 1673 року – Станіслав Красинський та Шимон Пронткевич [212, с. 88].

Друкарня пережила академію майже на століття і припинила існування 1871 року.

Бібліотека постала разом з академією і впродовж існування академії стала справжньою скарбницею знань, зосереджених в книгах і рукописах, що її наповнювали.

Її діяльність, як і інших освітніх установ, так само мала відповідати приписам Церкви. Так, Я. Кохановський вважає, що відповідно до Декретів Тридентського собору 1562 року було заборонено читання книжок єретицького змісту, книжок на народних мовах. Наприклад, під заборону потрапили праці Фрица Моджевського, Марцина Вельського, Миколая Рея [194, с. 45].

Академічна книгозбірня першопочатково була сформована через передання їй книгозбірні Яна Замойського, згодом заповнювалася книжками й рукописами латиною, грецькою, вірменською мовами. Їх більшу частину складали дари (відписання чи заповіти) книг викладачами та іншими зацікавленими особами.

Серед фундаторів бібліотеки – Шимон Шимонович, Томаш Замойський, Станіслав Віцлович, Ян Собепан Замойський, Катажина Замойська та багато інших.

Збагачували бібліотеку й видання академічної друкарні.

Науковий апарат академії, саме так називає бібліотеку Я. Кохановський, цілком відповідав тим цілям, які ставив перед закладом Ян Замойський.

Я. Кохановський подає відомості про наявність у бібліотечному фонді близько чотирьох тисяч примірників книжок «з усіх напрямів, не заборонених Тридентським собором, розвитку думки [194, с. 145]. За узагальненими підрахунками Андріана Кробського фонд бібліотеки становив близько 3000 книжок, з яких теологічних – 500, правових – 300, медичних – 500, філософських – 300, історичних – 700, риторичних – 200, математичних – 250, поетико-граматичних – 450 [194, с. 146].

Вищевикладене свідчить, що освітньо-правовий процес в академії значною мірою відповідав освітньо-правовій концепції Яна Замойського,

яка певною мірою випереджала свій час і хід державно-суспільного розвитку Речі Посполитої. Амбітні плани підготовки патріотично налаштованих фахівців, насамперед у галузі права, які мали вести державу до процвітання, виявилися багато в чому утопічними. За пізнішою констатацією так само визначного просвітника Г. Колонтая, юридичні факультети стали не потрібні, адже «юнак, опанувавши латину, ледве до риторики добравшись» [215, с. 42], міг легко потрапити на канцелярську, урядову чи судову посаду. І, власне, завдяки академічним осередкам, серед яких чи не найперше Замойська академія, чи навіть незначному колу ентузіастів-науковців, наука права остаточно не занепала.

3.2 Наукові здобутки професорів права Замойської академії

Феномен Замойської академії є предметом зацікавлення й вивчення фахівців різних галузей. Однак до сьогодні спроба аналізу її здобутків ставить перед дослідниками більше питань, ніж дає відповідей. Не є винятком правові дослідження, які провадилися в її стінах. Хоча саме творча спадщина професорів академії, як і будь-якого іншого освітнього закладу, дає уявлення про наукову складову освітнього процесу в її стінах, важливими видаються й інші його показники, як-то кількість професорів і студентів (випускників), кількість докторів тощо. Адже наявність наукового середовища є необхідною умовою для розвитку науки.

Аналіз доступних джерел дає підставу стверджувати, що таке наукове середовище створювали професори права, доктори обох прав, що пов’язували свою освітню й наукову діяльність з управлінсько-суспільними функціями. А саме: Матіас Яворовіус (Mathias Javorovius) (1597 р.), Альберт Роджецький (Albert Rodzecki) (1600 р.), Петрус Бруц (1601 р.), Томаш Дрезнер (1610 р.), Андреас Петрокович (Andreas Petrocovius) (1614 р.), Якуб Скварський (1614 р.), Себастіан Секанович

(1616 р.), Габріел Моренда (Gabriel Morenda) (1618 р.), Валентин Туробойський (Valentin Turoboyski) (1618 р.), Якуб Дольчинський (Jacobus Dolczynski) (1620 р.), Андреас Клопоцький (1625 р.), Мартин Фолтинович (1625 р.), Бенедикт Желеховски (1629 р.), Адреас Арбек (1629 р.), Ян Фалецький (Jan Falecki) (1644 р.), Ян Бітомський (Jan Bitomski) (1645 р.), Базилій Рудомич (1645 р.), Альберт Грегліціус (Albertus Greglicius) (1649 р.), Франциск Апес (Franciscus Apes) (1650 р.), Адріан Казимір Кробський (1676 р.), Йозеф Скоцький (1678 р.), Миколай Зухіні (Nicolaus Zychyni) (1693 р.), Марчин Шумлінський (1710 р.), Міхал Пруський (1721 р.), Станіслав Дунчевський (1727 р.), Валенти Пачорский (Valenty Paczorski) (1724 р.), Антоній Станіслав Горський (Antonius Stanislaw Gorski) (1733 р.), Мельхіор Кохановський (1739 р.), Вавжинець Йозеф Жлоба (1769 р.), Валенти Теппер (1778 р.) (зазначені роки початку діяльності професорів у Замойській академії). Звісно, цей список є приблизним і потребує подальшого дослідження та опрацювання.

З огляду на багатоаспектність освітньо-наукового процесу як такого спробуємо виокремити ряд його складових.

Так, вагому складову *виховного процесу* в академії, а саме звернення до античного спадку й історії, як скарбниці мудрості, добре ілюструють праці львів'янина – ректора академії, вчителя Т. Замойського А. Абрека. Так, у творі «10 жовтня 1621 р., або Пам'ятка звитяги і слави...» («X Octobris Anno MDC XXI Seu Monumentum virtutis et gloriae») (1644 р.) яскраво простежується ідея необхідності виховання на добрих прикладах (хто не вчить її – не розвивається), а отже, звеличується роль історії в людському житті, що цілком корелювалося з інтелектуальною сферою Європи середини XVII ст., коли оформлюється ідейна течія Просвітництва, з притаманною їй домінантою раціоналізму та культом освіченості. Тепер історія, що з античних часів вважалася вчителькою життя, посідає особливе місце серед гуманітарних наук. Серед інших праць А. Абрек «Phoebus post nubila auspicatissimo Hymenaeo lllustris. D. Alexandrt a

Conecpole…» (1642 р.), «Panegericus Funebris aeternoe memoriae lllustrissimi Domini Thomae in Zamoscie Zamoyski…» (1638 р.).

Нормотворчу в широкому значенні слова складову презентує, зокрема, діяльність одного з перших професорів академії Адама Бурського. Саме йому було особисто доручено королем Сигізмундом III опрацювання та перевидання праці М. Яскера «Звід прав провінції Саксонія, який має назву Саксонське Дзеркало» («Promptuarium Juris Provincialis Saxonici, quod Speculum Saxonum vocatur»), що вперше побачила світ у 1535 році і згодом набула офіційного характеру. Необхідність такої роботи пояснювалася насамперед широкою популярністю в польському судочинстві збірника магдебурзького права саме в обробці М. Яскера і відповідно браком таких збірників. Крім того, існуючі збірники потребували доповнень і узгоджень у зв'язку з бурхливим розвитком міст і правового життя на теренах Речі Посполитої. Завдання було блискуче виконане, і у 1602 році виходить «Juris provincialis quod speculum vulgo nuncupatur» за редакцією А. Бурського, з його доповненнями та посиланнями на діюче польське право. Цікавим є той факт, що на цю працю накладалася заборона передруку на 20 років та штраф у 3000 злотих у разі її порушення.

Серед інших праць А. Бурського – «Dialectica Ciceronis etc.» (Замостя, 1604 р.), «Oratio funebris… Ioannis Zamoscii» (Замостя, 1605 р.), які мали значний резонанс. Так, зокрема, провівши аналіз логічної концепції, з'ясувавши її роль у формуванні та розвитку вітчизняної логічної думки «Dialectica Ciceronis etc.», Т. Піонтковська називала цю роботу першим друкованим українським підручником з логіки [107, с. 63].

Значним є масив текстів *докторських промоцій*, які були необхідною складовою процедури здобування ступеня доктора обох прав. Попри дотепер існуючі наукові дискусії щодо них (так, не є остаточно з'ясованим питання про авторство таких промоцій: індивідуальне – здобувача, чи співавторство з промоутером (керівником); чи була їх підготовка для

отримання лише ступеня доктора обох прав, чи як необхідний етап для отримання ступеня доктора філософії тощо) очевидно, що викладені в них положення дають уявлення про наукові погляди здобувачів, містять відомості про сучасне польське і пов'язане з ним римське й канонічне право, свідчать про рівень підготовки кадрів в академії.

Вірогідно, до них можна віднести розвідки Войцеха Ліпського (Wojciech Lipski) «Висновки з теологічного результату моралі згідно з трактатом про закон і справедливість, написаним Адалбело Ліпським і Якобом Шиманським» («Conclusiones ex Theologia morali id queex Tractatibus de Jure et Justitia. Defendentura Adalberto Lipski et Jacobo Szymański») (1777 р.); Йозефа Рікіарделті (Jozef Ricciardelti) «Правові позиції каноніка від Домініка Рудильського» («Positiones Juridico Canonicae sub Dominici Rydulski») (1750 р.); Ігната Ремішевського (Ignac Remiszewski) «Судові пропозиції, взяті з державного права» («Propositiones Juridicae ex jure Regni desumptae») (1779 р.); невідомого автора «Судовий процес у справі кровавого дітовбивства невірними євреями» («Processus judiciarius in causa patrati cruenti infanticidii per infideles Judaeos») (1761 р.).

Яскравим прикладом відповідних промоцій є, зокрема, студія (тези) Конрада Бадовського (Konrada Badowski) «Defendentur a Magnitifico Conrado Badowski», слухача права цивільного і філософії, промотором якого виступив професор права цивільного Андрій Габріель Косткєвич (Andrzej Gabriel Kostkiewicz) (1744 р.). Основуючись на «Інституціях Юстініана», здобувач розглянув поняття справедливості, юриспруденції, права. Щодо джерел права, особливу увагу було звернуто на привілеї і звичаї. Розглянувши ці загальні питання, докторант зосередився на правовому статусі особи, а саме на підставах батьківської та опікунської влади. Статус такої особи визначений через коло підлеглих їй осіб. Особлива увага звернена на форму забезпечення, а також умови усунення опікунів від їхніх обов'язків. У третій частині тез автор говорить про природу права власності та способи її набуття. Розглядаючи заповіт,

виділяє питання свідків у разі його викрадення, умови його дійсності, торкається питань спадкового права.

Положенням I і II «Інституції» присвячені тези Даніеля Нико та Валенти Шченського «Судові узагальнення, взяті з канонічного та цивільного права» («Propositiones Juridicae ex Jure Canonico et Civili desumptae») (1778 р.) [178, с. 211], викладені у схожий спосіб з тезами К. Бадовського. Так, із книги I «Інституцій» розглянуто природу й існування юриспруденції і справедливості, особлива увага приділена способу пояснення статутів, поділу права на приватне і публічне та на право природне, Бога й народів. Право природне поділялося на первинне (належне всім істотам) і вторинне (людське), підкреслювалася незмінність природного та права Бога. Цікавою складовою цих тез був розгляд питання легітимації й адапції у зв'язку з набуттям шляхетства. З книги II «Інституцій» розглянуто поняття речі, поділу речей відповідно до визначеного правом обігу, набуттю права власності, спадкового права.

Аналізуючи зазначені тези, М. Дияковська, крім іншого, відмічає наявність у тезах дефініцій, тоді як їх не містили «Інституції», що є показником опертя авторів на сучасну (ренесансову) літературу, серед якої популярна на теренах Польщі праця відомого страсбурзького вченого Й. Схнєдевіна (Johann Schneidewein) «In quatuor Institutionum Imperalium Justiniani libros, commentarii» (Wittenberg, 1573 р.), яка була «скарбницею відомостей для замойських кандидатів» [178, с. 217]. Самі ж по собі тези за структурою, змістовним наповненням, підходами є свідченням високого рівня правового вишколу в академії.

Прикладами правових докторських промоцій можна вважати видрукувані в Замості «Дисертацію про цивільні права за правом на спадщину» («Dissertatio juridico-civilis de haereditatibus») (1779 р.) Валенти Теппера та «Упорядковану третю книгу по захисту цивільних прав» («Decisiones Juridico Civiles ex Libro III Defendentur») (1775 р.) К. Бадовського, Анджея Габрієля Косткєвича (Andrzej Gabriel Kostkiewicz).

До них може належати й «Екзаменація обдарованих молодих людей Яна Гжибовськи…» («Ramus lauri eximiae indolis adolescentibus Joanni Grzybowski, Matthiae Zarębae, Gregorio Brzozowicki ad prima artium et philosophiae in signia in inclyta Academia Zamoscensi collate…») (1639 р.) Андреаса Абрека, про яку є лише згадки в каталогах фондів.

Справжнім же скарбом правового спадку Замойської академії були праці одного з її найвидатніших професорів – львів'янина Томаша Дрезнера. Його *монографічні праці* «Судовий процес Польського королівства» («Processus iudicarius Regni Polonia») (Zamość, 1601 р.), «Зіставлення польського права із римським» («Centuria – Simillum iuris Polonici cum iure Romano centuria una») (Paryż, 1602 р.); «Реалізація права Польського королівства, чотири книги» («Institutionum Iuris Regni Poloniae libri IV») (Zamość, 1613 р.) стали основою викладання в академії курсів римського та польського права й мали вплив на весь подальший розвиток науки права на теренах Речі Посполитої.

«Судовий процес Польського королівства» – праця насамперед призначена для практиків, що зумовило діалогічну форму викладу матеріалу. Формулюючи питання й даючи відповіді, автор прагнув донести до читача відомості, що стосуються всього ходу судового процесу. Однак цілісна його картина при цьому подавалося.

У праці охарактеризовані судові органи, види позовів, строки, у тому числі заочних процесів, види покарань тощо. Особливу увагу приділяє судовому розгляду, зокрема питанням термінів, строків давності, відтермінування розгляду (dylacje), особливостям звинувачення (ekscepcje) та заперечень звинувачень, судовим дебатам, засобам доказування. Наступні розділи присвячені питанням, пов'язаним із винесенням вироку (de re iudicata), юридичними засобами (de appellationibus) та виконанням вироку. Нарешті, остання глава обговорює надзвичайні засоби правового захисту (de in iutegrum restitutio vulgo de male obtenta).

Ця праця отримала схвальні відгуки О. Бальцера. Так, він охарактеризував «Судовий процес…» як короткий, але добре складений виклад польського судового процесу [170, с. 96].

Інтерес Т. Дрезенера до правопорівняльних досліджень втілився в праці «Зіставлення польського права із римським», в якій право польське порівнювалося з римським, а також візантійським, французьким, іспанським та правом канонічним. Відшукування насамперед схожостей провадилося за чіткою системою. Наприклад, у праці наведено перелік або список 100 важливих, на його думку, позицій, характеристика яких дає уявлення про характер схожостей або відмінностей.

До них належать питання Nihil novi (загальновживана назва закону, прийнятого польським сеймом і схваленого королем Олександром Ягеллончиком у 1505 р.), вибори короля, підкорення короля праву, непорушність законів, Lex retro non agit (закон не має зворотної сили), надання закону обов’язкової сили, недійсність конституції в разі невідповідності загальним правовим засадам, друк і опублікування законів, стимули релігійних обрядів, які впливають на право, обов’язок збереження законів, цілі, яким служить право, юридична сила преюдикату (prejudykat) – судового прецеденту, Lex posterior derogat priori – новий закон відміняє дію старого, потреба уніфікації права, недійсність рішення, що виносяться в порушення закону, чинність звичаю, наслідки порушення судової юрисдикції, терміни набуття рішень, підлягання старости приписам гродського уряду, покарання за недоглянуті староства, окреслення компетенції земського та гродського суду, нечинність вироків, виданих не за звичайним місцем суду, допустимість умовної властивості, недійсність листів королівської канцелярії, які не відповідають закону, заборона відчуження королівських лісів, роль інстигатора (головного прокурора) у справах королівської власності, заборона самовільної конфіскації шляхетського майна, допустимість мирової угоди.

Заборона на займ грошей без судового вироку, загальна військова служба, охорона населення від шкоди, спричиненої військом, забезпечення війська, визначення цін на худобу, виключне право шляхти на посідання урядів і служб, привілеї канцлера і підканцлера, заборона видачі канцлером листів, що суперечать закону, доказова сила канцелярських листів, оплати і збори судові, кари за позивання до світського суду в духовних справах, зупинка доходів від аннату (зборів до папської скарбниці) в країні, рівність прав сторін у процесі, штраф за фіктивні позови від інших осіб, можливість заочного розгляду у кримінальних справах, наслідки відмови від доказів стороною, наслідки нез'явлення до суду, сила права предикатів, повноваження духовних судів у справах сімейних, право на апеляцію, неприпустимість зміни апеляції некомпетентними особами, заборона створення гребель на річках, покарання за невиконання демонтажу дамби, обов'язок сплати ланового податку, привілей як виняток із загального права, умови звільнення від податків, процедура стягування податків, уніфікація валюти, можливість надзвичайного порядку оподаткування, уніфікація валюти, встановлення цін у воєводствах.

Питання, пов'язані з обмеженнями: обмеження свободи цехів, заборона торгових монополій, експортні обмеження, можливість покладення грошей на судовий депозит при звільненні ув'язненого, відстрочка від виселення євіктором (evictor), десятина від оброблюваних угідь, втрата зерна у разі посіву на чужому полі, обмеження проходження худоби через чужі землі, право батька на визначення опікуна, обов'язок опікуна вкладання рахунків, обов'язок опікуна видання заміж жінки, що перебуває під його опікою, заборона відчуження (перетворенням діяльності людини і її результатів на самостійну силу, пануючу над ним й ворожу йому), обмеження правоздатності неповнолітніх, недійсність договорів із сином, який залишається під владою батька, неоскаржуваність зобов'язань щодо гри в кості, обмеження старших братів у відчуженні

власності молодшого, дійсність поділу маєтку за життя батька, дійсність позасудового поділу між кровними родичами, спадкування маєтку по чоловічій лінії, обов'язок вписання посагу до акта, право дружини на повернення посагу після смерті чоловіка.

Виключення посагу в разі конфіскації маєтку чоловіка, обов'язок визначення посагу до шлюбу, право спадкоємців першого чоловіка на повернення приданого, якщо вдова вийшла заміж знову, встановлення природних родинних зв'язків по материнській лінії, відповідальність за шкоду, встановлену за побиття собаки, відповідальність у разі побиття різками, відповідальність командира, принципи індивідуалізації відповідальності, смертна кара за фальшиве свідчення, грошова кара за привласнення чужої квартири, обов'язок відшкодування шкоди в разі нищення чужого дерева, покарання за наклеп, обмеження в застосуванні привілею neminem captivabimus (неможливість бути ув'язненим без судового вироку) для певних категорій злочинів, позбавлення права користування костьольним притулком, покарання за укриття злочинця.

Як видно, коло питань, які Т. Дрезнер висунув імовірними точками перетину польського і римського права, було досить широким і, попри відмічену критиками штучність деяких правових конструкцій, сама постановка питання слугувала розробленню польського права.

Як зазначалося, праця «Реалізація права Польського королівства, чотири книги» мала підручниковий характер, містила виклад земського (польського) права у вигляді опису його основних інститутів, викладених у скороченій формі (breviter). Ґрунтована на Інституціях та запропонована Т. Дрезнером система права є досить примітивною, зазначає К. Буковська, не бракує в ній неузгодженостей, а інституції польського права не описані детально, але правник виказує самостійний підхід. Незважаючи на це, сто років по тому, на цю систему у своїй праці «Recitationes in elementa juris civilis secundum ordinem institutionum» (1725 р.) опирався німецький правник Готлєб Хейнеціус (G. Heineccius), адептами його поглядів також

були польські правники: професор Краківської академії Миколай Залашовський (Mikołaj Zalaszowski) (1631–1703 рр.) і Теодор Островський (Teodor Ostrowski) (1750–1802 рр.) [170, с. 99].

Погляди Т. Дрезнера на право мали ідеалістичний характер. Будучи прихильником теологічного підходу до його визначення («Право є даром Божим і обов'язок дотримання його норм виникає з волі самого Творця. Є воно для держави тим, чим душа для тіла»), він водночас його невід'ємними рисами визначав «слушність, справедливість і придатність до застосування залежно від місця, часу і потреб» [170, с. 101].

Розрізняв учений приватне і публічне право. До публічного відносив правовідносини культу, судів і урядів, а також щодо короля. Натомість приватне право стосується правовідносин фізичних осіб і родин, «що має на меті налагодження співжиття і публічного спокою», в чому, на думку К. Буковської, виявляється новаторство вченого, який публічний інтерес вбачав у реалізації приватних прав [170, с. 104].

Авторка ґрунтовної монографії, присвяченої аналізу творчості Т. Дрезнера, К. Буковська, оцінюючи його творчість, відзначає внесок ученого в науку права в кількох сферах. Насамперед ідеться про його римські студії як історико-правового, так і загальноцивілістичного характеру, розроблення права польського, зокрема у зв'язку з правом римським – як явищем історичним, так і як системи норм права. Можна також говорити про його роль у рецепції правом польським положень права римського.

Якщо доробок Т. Дрезнера є надбанням першого періоду діяльності академії, то третій період діяльності позначений виданням лекцій В. Жлоби. Їх скрипт, створений анонімним автором, вірогідно студентом, під назвою «Jus commune» мав 518 сторінок і складався з чотирьох книг, поділених на титули (розділи) та параграфи (див. додаток 4). Дослідники розходяться в датуванні скрипту. Так, М. Курилович говорить про проміжок із 1769 по 1773 роки [200, с. 220], М. Дияковська – з 1765 по

1772 роки [178, с. 131]. Вона ж висуває гіпотезу, що рукопис не був нотатками лекцій, а міг бути редагований В. Жлобою.

Уявлення про зміст, систему, наукову позицію автора дає summarium, яким розпочинається кожний розділ. Зупинимось на найцікавіших їх моментах.

Скрипти розпочинаються викладом природи справедливості, права і юриспруденції за Ульпіаном, автор, звертаючись до теорії, розвинутої легістами, виокремлює чотири її види. Зокрема вирізняється справедливість як рівні права учасників договорів з дотриманням умови добровільності, батьківська справедливість як вияв слушності у призначанні нагород і покарань, справедливість [178, с. 134], метою якої є спільне добро, що слугує виміром покарань особам, які порушують права.

Аргументуючи поділ права на публічне та приватне, автор також приділяє особливу увагу натуральному (природному) праву, для визначення якого використовує поняття, запозичені з Цицерона та Ульпіана. Так, розмірковуючи над тим, є тварини суб'єктами природного права чи воно властиве тільки людям, він доходить висновку, що тварини не мають істинної властивості використання розуму і, отже, не користуються природним правом, яке є розумним. Проте багато подібності між тваринами й людьми як живими істотами, що дає можливість у метафоричному сенсі визнати тварин, які поводяться відповідно до закону природи, що розуміється як природний інстинкт.

Спираючись на дефініції, визначені в Дигестах, В. Жлоба вказує на відмінності між першим правом (jus gentium primarium) – правилами, що існують від самого початку людської свідомості, наданими Богом людській натурі, і вторинним правом (secundarium), згенерованим з плином часу нормами і стандартами, які набирають форми усталеного права. Говорячи про поняття «право народів», правник зазначає, що право народів прирівнюють до природного права й іноді плутають з ним, але ці права не є тотожними поняттями: на відміну від норм природного права норми

права народів (особливо, що розуміється як ius secundarium) не завжди є морально правильними, наприклад інститут рабства. Право народів є ширшим поняттям, ніж цивільне право, а це означає, що його дії підлягають усі спільноти і їхні правителі.

Розгляду цивільного права передує нарис історії джерел римського права, заснованих на дигестах. Цивільне право подається ним як правова система кожної окремої держави: говорячи, наприклад, про римське, польське і т.д. право, насамперед мають на увазі цивільне римське, польське тощо право. Ius civile поділяється на публічне і приватне, за критерієм фіксації прибутку (utilitas) державою чи приватними особами.

Поняття влади (potestas) пов'язується ним з поділом осіб на вільних і рабів і перетинається з поділом на sui iuris і alieni iuris. Наприклад, В. Жлоба підкреслює, що alieni iuris має різні підстави: влада власника над рабами (dominica potestas) є інституцією права народів, а батьківська влада (patriapotestas) походить від цивільного права. Основою (praecipua causa) останньої є шлюб.

Шлюб при цьому є інститутом і природного права, і права народів, і цивільного, і канонічного права, які в той чи інший спосіб регулюють ті чи інші його складові (вік, ступінь спорідненості, згода батьків, згода нареченого, можливість розлучення тощо).

Інститутами, пов'язаними з alieni iuris, є опіка і піклування. Так, якщо опіка пов'язана з природним правом і правом народів, то піклування – з цивільним правом. Зокрема, В. Жлоба знайомить студентів з трьома типами опіки: Tutela, tutela testamentaria, dativa та legitima.

У праві власності право, як зазначає вчений, виділяє безпосередню власність (dominium directum) і право залежної власності (користування) (dominium utile). Згідно з основним критерієм такого поділу (prima et summa rerum divisio) певні речі є власністю приватних осіб (res in patrimonio), інші, у свою чергу, не входять до складу приватного майна (res extra patrimonium).

Як основний і найстарший спосіб набуття права власності розглядається набуття нічийних речей. Однією з його форм є полювання. При цьому В. Жлоба акцентує увагу на неоднозначностях, які виділялись глосаторами щодо врегулювання ситуації про набуття права власності на тварин, що перебувають на чужій земельній ділянці, звертає також увагу на те, що канонічне право забороняє духовним особам брати участь у шумному полюванні. Окремим видом набуття права власності є здобуття трофеїв (captivitas), здійснене під час доцільної і справедливої війни. Відповідно до звичаю, прийнятого в християнському світі, полонені на такій війні не стають рабами, а належать до полонених.

Власність могла бути отримана також у результаті знахідки речі (inventio), за умови, що така річ була нічийна, адже в іншому разі на особі, яка знайшла загублену річ, лежав обов'язок повернути її власникові. Виділяється набуття права власності на плоди. До способів набуття права власності належить набуття в результаті давнісного добросовісного володіння (набувальної давності), яке розглядається як usucapio, sive praescriptio; обдаровування людей подарунками, що кидались у натовп державними урядовцями, а також привласнення залишених речей.

Окремо розглядається набуття права власності через дарування. Цікаво, що вже в часи республіки та принципату дарування кваліфікувалось як правова підстава (causa), що лежить в основі правочину на користь іншої особи, а не як спосіб набуття права власності. При цьому він виділяє два види дарування: у разі смерті і між живими. Окремо дарування розглядаються при укладенні шлюбу (donatio propter nupitas).

Для набуття права власності необхідно заволодіти знайденою річчю, а не лише побачити її – стати добросовісним держателем речі (користувач і прирівняні до нього інші особи). Показово, що, розглядаючи поняття добросовісності, професор звертається до канонічного права, яке містить інші вимоги до добросовісності, ніж ті, які існували в римському праві.

Окрему увагу автор приділяє сервітутам, вирізняючи користування каузальне і формальне, а також визначає види речей, на які можна встановити сервітут.

Так, В. Жлоба розглядає спадкування як один зі способів універсального набуття права власності. Особливе місце займало спадкування за заповітом. Заповіти можуть бути письмові й усні; кожен з них передбачає необхідність дотримання вимог як передумову їх чинності. На особливу увагу, згідно з таким підходом, заслуговує заповіт солдата, оскільки для його чинності не є необхідним дотримання вимог визначених правом, однак таке правило не застосовується до заповіту, складеного солдатом не під час строку військової служби. З другого боку, існує велике коло осіб, які взагалі не мають права складати заповіт.

Однією з умов чинності заповіту є наявність чіткого встановлення заповідачем особи як спадкоємця чи позбавлення потомків права на спадщину. Позбавлення права на спадщину має бути іменним, безумовним і вчиненим на підставі поважної причини. Зокрема, В. Жлоба виділяє чотирнадцять таких підстав, після чого детально розглядає кожну з них. Вісім з них обґрунтовують справедливість позбавлення права на спадщину батьків, а три – невраховування родинних зв’язків на користь осіб негідних. Викладач звертає увагу на встановлену римським правом вимогу чіткого визначення заповідачем умов спадкування дітьми, зачатими за життя заповідача, але не народжених на момент його смерті, з огляду на можливість недійсності заповіту. При цьому він зазначає, що згідно з чинним правом дітям, зачатим за життя заповідача, не загрожує позбавлення права на спадщину, адже в такому разі немає для цього поважної причини, якою є позбавлення права на спадщину спадкоємців за низхідною лінією споріднення. У заповіті необхідно також вказати емансипованих потомків (спадкоємців за висхідною лінією), при цьому вказана вимога поширюється й на усиновлених дітей.

Спадкодавець може визначити в заповіті кількох спадкоємців, що призводить до необхідності поділу спадщини. Виходячи з цього В. Жлоба пояснює засади трактування спадщини як цілого, що складається з дванадцяти складових, і згодом зупиняється на висвітленні інституту підпризначення спадкоємця. У зв'язку з цим він здійснює поділ на безпосереднє підпризначення, на підставі якого підпризначений спадкоємець отримує спадщину без участі третіх осіб, а також опосередковане підпризначення, коли встановлений у заповіті спадкоємець за розпорядженням заповідача видає спадщину підпризначеному спадкоємцеві. Як окремі випадки підпризначення виділяють subsctutio pupillaris та pupillaris, а розповідь про них доповнюють порівнянням обох таких підвидів зі звичайним спадкуванням. Крім того, розкривається зміст subsctutio reciproca та pendiosa.

Серед зобов'язань професор вирізняє позички, зберігання, кредитування та заставу, виділяє також словесні зобов'язання, серед яких стипуляція – усна обіцянка виконати зобов'язання, яку поділяє залежно від того, чи був предмет стипуляції чітко окреслений (condictio certi та actio ex stipulatu), якщо не було такого визначення. Поділ стипуляції: суддівська, преторська, договірна та звичайна. Висновок В. Жлоби про неефективність стипуляції базується на нечіткості визначення її предмета, наприклад неіснуючий у природі або видалений з обігу.

Аналізуючи питання про прийнятність поручительства при зобов'язаннях, В. Жлоба доходить висновку, що це можливо для всіх зобов'язань, у тому числі таких, що випливають зі злочинних дій, за умови, що збитки були не фізичні, а грошові. У деяких випадках не потрібне поручительство, наприклад при забезпеченні приданого.

Щодо договорів, то особлива увага приділена договору купівлі-продажу, звертається увага на ризик випадкового знищення проданої речі, неможливість продажу речей (під страхом смерті і конфіскації майна

заборонено продавати зброю ворогам держави, а також харчові продукти, призначені для війська).

Делікти правник поділяє на публічні та приватні. Делікти приватні є джерелом цивільних зобов'язань, і відповідно природних, адже йдеться про порушення і приписів справедливості.

Говорячи про крадіжки, правник звертає увагу на те, що, на відміну від цивільного правопорушення, крадіжка з недосвідченості або необережності є «ніби правопорушенням».

Значна увага приділяється процесуальному праву – подання позову, заперечень, винесення вироку як у цивільних, так і кримінальних справах, хоча й наголошується на відмінностях ведення таких справ.

Характерно, що, на відміну від Т. Дрезнера, В. Жлоба лише епізодично звертається до польського права і не провадить порівняльного аналізу польського й римського права.

М. Дияковська, називаючи проаналізований скрипт одним із перших польських підручників римського права, зазначає, що його популярності завадив лише рукописний характер [178, с. 185].

Третій період діяльності академії в галузі права ознаменований творчістю уродженця Замостя В. Теппера (1747–1810 рр.). Хоча його таланти проявилися в різних галузях – після закінчення академії молодий професор викладав основи орфографії, поезії, риторики, вимови й фізики, природне право, juris Regni, був квестором академії, деканом відділу філософії, став доктором філософії, доктором обох прав. Саме талант правника дав йому змогу в промоційній роботі виступити з власним баченням ряду норм спадкового права та провести цікаве порівняльне дослідження відповідних норм австрійського і польського права з римським – «De haereditatibus quae ab intestato deferuntur, conformiter ad Jus Civile Romannm cum nonnu Annotationibus luris Austriaci et Polonici per» (1779 р.).

Певною мірою до правових праць можна зарахувати щоденник за 1656–1672 роки (Ephemeros seu diarium privatum) [225] Базилія Рудомича, русина за походженням, більша частина життя якого пов'язана з академією. Вступивши до її стін 1630 року, пройшов тут усі кар'єрні щаблі. У 1656–1658, 1660–1662, 1668–1670 роках був ректором, брав участь у міському самоврядуванні та інших громадських справах міста й околиці. Поза тим він мав контакти у Львові, Сокалі, Холмі, Вільно і навіть у Києві (серед православних духовних кіл). Був прихильником польсько-руського (українського) порозуміння. Список наукових і літературних праць Рудомича має 61 позицію. З них особливо цікава «Братерство» («Philadelphia») – твір про історичну співпрацю Русі та Польщі (навіяний Гадяцькою унією 1659 р., лишився в рукописі), панегіричний твір «Львівський лев під владою Яна-Казимира» [225].

З погляду правової спадщини Б. Рудомич залишив свої погляди та напрацювання в розлогому (близько 400 сторінок) «Efemeros czyli Diariusz prywatny pisany w Zamoscu w liatach 1656–1672» – приватному щоденнику, який цікавить нас, оскільки в ньому автором приділялася значна увага правовим питанням та дослідженням в галузі судового права зокрема [225]. Так, дослідник спадщини Б. Рудомича, Маріан Клементовський (Marian Klementowski) акцентує увагу на ґрунтовному дослідженні ним проблем судочинства в Польщі, описує діяльність хелмських сеймиків і третейських судів, виділяючи головні засади й компетенцію даних установ, їх організацію та проблемні питання [192, с. 379–396]. До того ж «Щоденник» містить інформацію щодо процедури отримання ним ступеня доктора обох прав у 1663 році.

Також варто зазначити, що, провадячи щоденні записи, «руський патріот» і гарячий прибічник примирення православних русинів з русинами-уніатами та русинами-католиками, Рудомич жодного разу не вжив слова «Росія». Мав дружні відносини та листувався з архімандритом Києво-Печерської лаври Інокентієм Ґізелем, був кумом козацького

гетьмана Павла Тетері, приятелем львівського православного єпископа Афанасія Желіборського, частим гостем Креховецького православного монастиря і т. ін. [159, с. 73].

Б. Рудомичем було написано твір «Порівняння монархій світу ... з різних хронологій зібраний» («Compendium monarchiarum mundi <…> ex diversis chronologiis collectum <…>») (1648 р.), який містить цінні відомості щодо діяльності Замойської академії і Замостя впродовж 1656–1672 років.

Інтерес становлять праці професора права Бенедикта Желеховського (Benedykt Żelechowski) «Дигести саксонського права, складені з шести частин» («Digestum Iuris Saxonici Provincialis partibus sex comprehensum») (1643 р.), «Питання заповітів кліриків» («Quaestio detestamentis Clericorum») (1637 р.), «Питання про право патронату» («Quaestio de iure patronatus») (1644 р.).

Також надбанням є праці сина Яна Замойського – Томаша (Tomasz Zamoyskij) «Scholiain. M. Tullii Ciceronis libros tres de legibus» [255], «De monarchia et imperio Persarum et de republica Lacedaemoniorum, Atheniensium, Romanorum» [256], «Explanatio institutionum Justiniani nec non institutionum iuris Poloni ab anno» (1612 р.) [257].

3.3 Значення Замойської академії для розвитку юриспруденції на українських землях

За домінуючим переконанням правників українська правова система належить до західної традиції права. Говорити ж про зазначену правову традицію, за Г. Берманом, означає постулювати поняття права не як корпусу правил, а як процес, у якому правила мають смисл тільки в контексті інститутів і процедур, цінностей і способу мислення [12, с. 28].

Для правових сімей західних країн значно більшою мірою, ніж ідеологія, стилеформувальними чинниками служать історія, спосіб мислення і визначені правові інститути, зазначають К. Цвайгерт і Х. Кетц [152, с. 115], адже стиль правової системи, безпосередньо її специфіка залежать саме від характеру юридичного мислення.

Саме в такому загальному контексті значення Замойської академії видається найрельєфнішим. Розвиток у її стінах європейської інтелектуальної традиції, яка є імпліцитною передумовою юридичного мислення [21, с. 16] і яка, визначаючи основи правосвідомості, впливає тим самим як на зміст, так і на форми буття правової реальності, знаходить своє втілення в усьому їх розмаїтті: праворозумінні, правотворчості, законодавчій діяльності, судочинстві, правозастосуванні, правовому регулюванні, тлумаченні права тощо. Оцінюючи правову освіту в академії в такому ракурсі, попри її недоліки, можна констатувати, що її випускники мали всі можливості потрапити в загальноєвропейський правовий дискурс, здобути певні юридичні знання і набути необхідних для їх практичного застосування навичок.

Очевидно, що вже сама по собі гуманістична освіта спонукала до створення або відтворення певної інтелектуальної традиції, носіями якої ставали випускники освітніх закладів. Інше питання, якою мірою вони впливали на формування та розвиток правових ідей, поширення правових знань та формування правової доктрини на українських землях. Здобуття

освіти в межах європейського освітнього простору було об'єктивним явищем тієї епохи. Не лишились осторонь і вихідці з українських земель.

Зокрема, багато хто з видатних церковних діячів здобували освіту в закордонних вищих навчальних закладах, долучаючись до духовного та культурного життя Європи, а згодом використовуючи надбані знання у справі розбудови вітчизняної православної церкви.

Як зазначав О. Лотоцький, «то було користування чужими формами, слушними чужовірними засобами, а не самим змістом конфесійної науки» [80, с. 76]. Знайомство ж православних з творами католицького і протестантського віровчення давало змогу влучно використовувати вчені праці католиків, полемізуючи з протестантами і, навпаки, апелювати думкою протестантів проти католицьких аргументів [21, с. 16].

Відправлялися в подорожі Європою «по науки» і представники шляхетських та міщанських сімей з Київщини, Волині, Белзщини, Галичини, долучаючись до спільної скарбниці знань у Падуї, Болоньї, Парижі, Празі, Кракові, Вільні та ін., які так чи інакше використовували при поверненні додому.

Власне, якщо досить складно виміряти значення набутих знань у цих освітніх осередках, і зокрема в Замойській академії, для розвитку культури, то цілком впевнено можна говорити про непрямі впливи, які відбувалися в різний спосіб.

Насамперед це загальний вплив таких освітніх осередків, і у тому числі Замойської академії, на культурну та правову освітньо-наукову ситуацію на українських землях у цілому, і разом з тим на розвиток юриспруденції. Вагомим є й «особистісний» вплив, коли випускники та викладачі академії, обіймаючи певні посади (урядові, церковні, судові, викладацькі) ставали носіями певного культурного коду, отриманого протягом навчання.

Українська складова Замойської академії виразно проявилася вже на перших етапах її існування. Так, співорганізаторами академії були вихідці

зі Львова Симон Симонід (Шимон Шимонович) та Себастьян Кленович, який провів у Львові юнацькі роки. Своїми зусиллями вчені сформували в академії викладацький стан, заклали ідейні основи навчання. Митці і просвітники, вони у своїй творчості висловлювали виразні українські мотиви.

Завдяки «Селянкам» Ш. Шимонович внесений до пантеону найвидатніших польських поетів доби Відродження. Окрім суто літературних достоїнств та особливостей, включених до цього циклу творів, до яких належать зокрема «українізми» [37, с. 103], змальовування поетом картин життя українських селян свідчить про включеність таких сюжетів у річпосполитську суспільну канву. Попри переважаючі пасторальні фарби, якими передані звичаї, традиції, побут, настрої і почуття героїв поезій, у них можна віднайти і вияв авторських поглядів на справедливий порядок, морально-етичні уявлення про ідеальний світ, у якому не має бути жорстокості, гноблення, нівелювання природних прав людини.

Найвідоміший твір С. Кленовича – поема «Роксоланія» (1584 р.) є палким маніфестом любові до української землі. Власне Роксоланія – це Русь-Україна. Автор пишається своєю землею, її минулим і сучасним, оспівує її природу і звичаї. Вдаючись до античної образності, С. Кленович веде мову про те, що на українських землях може виникнути Парнас і тут осядуть музи. Україну він розглядав як можливий осередок високої культури, а заснування Замойської академії трактувалося ним як важлива ланка створення руського, власне українського, Парнасу.

Характеристиці персоналій студентів і викладачів Замойської академії, організації правової освіти в ній присвячено ряд праць. Серед них особливе значення має тритомний «Альбом», тобто книга студентських записів на навчання, виданий друком Г. Ґмітереком, ряд його статей, праці А. Вітусіка, М. Куриловича, В. Вітковського, Р. Шуста, Н. Яковенко, П. Кралюка та інших.

Це дає можливість визначити етнічний та родинний склад випускників Замойської академії, простежити їхні кар'єрні просування, що так чи інакше мали вплив на правову ситуацію на українських землях.

Підставою для відшукання такого впливу, серед іншого, є, як зазначалося, орієнтація на вихідців з руських (українських) земель і пріоритетне місце студій польського права у правовій освіті у стінах Замойської академії, визначене Засновницьким (фундаційним) актом: досконале вивчення «польського права разом з канцелярськими формулами, а також публічного права королівства, привілеїв, угод із зарубіжними володарями, конфедераціями та різноманітних старожитностей, які стосуються Речі Посполитої».

Такий акцент студій, зазначає Н. Яковенко, був привабливим для малозаможної шляхетської молоді, яка розраховувала заробляти свій хліб або й зробити престижнішу кар'єру на канцелярсько-адміністративних службах чи займаючись адвокатурою [158, с. 575–591] і згодом складала так звану палестру.

Іншою рисою, що забезпечувала популярність академії, був її демократизм: поряд з юнаками «великих призвіщ» (як-то Замойські, Потоцькі, Лещинські, Конєцпольські та інші) тут, завдяки посильній платі за утримання та незначною віддаленістю від домівки, навчалися діти ремісників, купців і навіть селян з галицьких, малопольських і волинських теренів. Як засвідчують реєстри студентів, вихідці з простолюду нерідко були досить численними серед слухачів, тоді як шляхта ніколи не посідала понад 60 %.

Важливою була й релігійна толерація. Тут поруч із католиками навчалися православні, уніати, вірмени-григоріанці, протестанти, проте конфліктів на віросповідному ґрунті джерела не фіксують. Це безперечно сприяло притокові юнацтва з України та Білорусі, у тому числі з-поміж заможної родовитої шляхти.

Записи в «Альбомі» академії стосуються 135 років її діяльності і містять відомості про 10 522 осіб. Однак відомості про вступників за 32 роки не збереглися: частина з них загинула, а в певні роки (особливо у XVIII ст.) їх не вели ректори [38, с. 12]. Такі дані можна порівняти з кількістю випускників з Острозької академії, в якій, за твердженням І. Мицька та Я. Стратія, «за найскромнішими підрахунками, за всю її історію закінчили біля 500 осіб» [89, с. 158].

За підрахунками Г. Ґмітерека, з українських воєводств походили біля 7 тисяч осіб: понад 6 тис. осіб – з Белзької і Холмської землі Руського воєводства, 372 – з Руського, 396 – з Волинського, 196 – із Брацлавського та Подільського, 124 – з Київського, що становить більше 70 % від загальної записаної та доступної кількості студентів. При цьому слід мати на увазі, що 800 записів не супроводжуються поданням відомостей про походження. Тож попри приблизність таких підрахунків відомо, що в Замості навчалися представники 79 українських родин – кожний п’ятий рід висилав на навчання хоча б одного свого представника [38, с. 15].

Безсумнівне лідерство тут належало вихідцям з Галичини – найближчої до Замостя Холмщини, теренів Белзького воєводства, Перемишльської землі, Львівщини, Галицької і Сяноцької земель. Другу за чисельністю групу, що більш-менш урівнювалася з групою уродженців сусідніх польських Люблінщини та Мазовша, становили волинці. Характерно, що саме серед них бачимо юнаків з таких помітних некатолицьких родин, як Бокії, Войни-Оранські, Гойські, Гулевичі, Древинські, Єловицькі, Єло-Малинські, Жоравницькі, Киселі (в Замості навчався Адам Кисіль та його брат Микола), Курцевичі-Булиги, Ледуховські, Пузини, Чапличі та інші.

Трохи менше у реєстрах зафіксовано студентів з відносно віддалених Київщини, Брацлавщини та Поділля. Як і серед волинців, тут переважав заможний контингент: кияни Аксаки, Бутовичі, Вороничі, Грузевичі, Єльці, Стрибилі, Сущанські-Проскури, Тиші-Биковські, брацлав’яни

Дешковські, Клещовські, Черленковські, Шашкевичі, подоляни Гумецькі, Слупиці, Ярмолинські та багато інших. Показовим, однак, здається те, що поруч з багатими юнаками серед студентів бачимо синів з тих незаможних родин, які традиційно займалися адвокатською практикою або служили в судово-адміністративних органах земель, де зберігало чинність русько-литовське право, як, наприклад, Верещаки, Богушевичі, Колчицькі, Миньковські, Мужиловські, Родкевичі, Шпаковські, Щирські та інші [38, с. 20].

Чималий інтерес становить географія міст, звідки прибували міщанські діти, які навчалися в Академії. Найбільше було уродженців самого Замостя, але не бракувало львів'ян, а також вихідців з Крем'янця, Луцька, Володимира, Ярослава, Холма, Ратна, Белза, Потелича, Олеська, Дрогобича, Самбора, Сокаля та багатьох інших населених пунктів тодішньої України, аж до віддалених Кам'янця-Подільського і Летичева. Очевидно, дітям ремісників і купців мусив особливо імпонувати прагматичний напрям студій у Замості, оскільки це давало надійний шанс «вибитися в люди». Так, уже серед перших осіб, яким 1607–1608 років університет надав ступінь публічного нотаріуса, бачимо міщанина Симона із Самбора [38, с. 21].

Найвагомішим як серед викладачів, так і серед студентів, було представництво львів'ян. Серед них доктор медицини *Еразм Сикст (Мриголод)* (1570–1635 рр.), *Якуб Гаватович*, який увійшов у літературу як автор «Трагедії, або Образу смерті пресвятого Івана Хрестителя» (Львів, 1619 р.), двох інтермедій – «Найліпший сон» і «Продав кота у мішку», що були зіграні в Кам'янці-Струмиловій і, як вважають дослідники, поклали початок українській народній комедії, доктор обох прав і член Львівської міської ради *Мартин Волфович*, воєвода руський і підскарбій Речі Посполитої *Ян Данилович*, воєвода брацлавський і каштелян хмельницький *Лукаш Жолкевич*, арцибіскуп і метрополит уніатський *Ян Корчак*,

львівський райца *Якуб Долежинський*, син гетьмана Михайла Ханенка – *Якуб Ханенко* та ряд інших.

Багато з викладачів-львів'ян (не менш 10 з 50) були ректорами Замойської академії. Серед найвідоміших – *Адам Бурський* (1560–1611 рр.), філолог, філософ і видавець, випускник Львівської кафедральної школи (ректор протягом 1597–1598, 1603–1604, 1604–1605, 1605–1606, 1607–1608, 1610–1611 рр.); *Ян Нєдзвєдскі (Урсінус)* (1562–1613 рр.), доктор медицини і теології, автор першої польської анатомічної дисертації «De Ossibus Humanis», надрукованої в Замойській друкарні у 1610 році [182, с. 90], також автор праці «Methodicae gramamatice libri quattour», яка неодноразово видавалася в Замості та у Львові (ректор у 1606–1607 рр.); *Шимон Бірковський* (1574–1626 рр.), доктор філософії, професор логіки та медицини, автор перекладу Діонісія Галікарнаського «Dionizy z Halikarnasu», залишив у спадок академії значні кошти на утримання професорів та створення кафедри історії; *Каспер Солцус*, доктор філософії та медицини, професор фізики та медицини, засновник кафедри теоретичної медицини, на утримання якої записав значну суму (квестор, декан та ректор у 1616–1618, 1622–1623, 1625–1627, 1628–1630, 1632–1633 рр.); *Валер'ян Алембек*, доктор медицини і філософії, лавник міського суду (ректор у 1650–1652 рр.); *Андрій Абрек*, доктор обох прав (квестор, декан та ректор у 1641–1642, 1654–1656 рр.); *Антоній Станіслав Горський*, доктор філософії та прав, канонік замойський і львівський (квестор, декан та ректор у 1740–1743 та 1745–1747 рр.); *Ян Александр Трембінський*, доктор обох прав, львівський і замойський канонік (ректор академії в 1749–1750 рр.).

Випускником Замойської академії був представник інтелектуальної еліти ранньомодерного Львова, який майже чверть століття очолював міську канцелярію, *Войцех Зимницький*. На думку Б. Петришак, у часи врядування В. Зимницького ця установа досягла найбільшого розвитку і стабільності, тоді було остаточно сформовано її структуру, чітко окреслено

коло обов'язків кожного з трьох (раєцького, лавничого, лонгерського) писарських урядів, розширено штат допоміжного персоналу. Водночас з'явилися цілком нові серії міських книг, послідовно запроваджувалася практика систематичного ведення та зберігання протоколів справ [104].

Також варто згадати про вихованця академії *Моде́ста Мелéтія Гриневе́цького* (1758–1823 рр.) – церковного діяча (УГКЦ), богослова та історика, джерелознавця, професора й ректора Львівського університету. Як студент Замойської академії, написав розвідку «Філософське обґрунтування фізики» (1781 р.).

Вплив випускників-правознавців із Замойської академії ще потребує докладного дослідження. Водночас можна говорити про ті дві сфери суспільного життя, в яких такий вплив безперечно наявний – владу й освіту.

Так, можна говорити про цілий ряд непересічних особистостей, які відіграли значну роль у державно-правових процесах на українських землях.

Серед них найперше ревний підданий і політичний діяч Речі Посполитої, з одного боку, та не менш щирий православний, закоханий у свою «милу Русь» *Адам Кисіль*. Близько 1610 року Адам Кисіль 10-річним хлопчиком покинув батьківський дім, відправившись «на науки» до Замостя, де познайомився і потоваришував з Якубом Собеським, Яном Жолкевським, Миколаєм Остроругом, Миколаєм Потоцьким і, нарешті, сином засновника академії Томашем. Шкільне приятелювання відіграло згодом помітну роль у блискучій кар'єрі хлопця зі старовинної й шанованої, але не вельми помітної волинської родини.

Завдяки особистим симпатіям новообраного 1632 року короля Владислава IV Кисіль отримує почергово ряд високих урядових посад, що відкрили йому шлях до сенату: 1633 року його затверджено чернігівським підкоморієм, з 1646 року – київським каштеляном, з 1648 року –

брацлавським воєводою і, нарешті, з осені 1649 року – київським воєводою [96].

Діяльність дипломата протягом початкового періоду війни підпорядковувалася ідеї досягнення згоди між Польщею та Україною. В обстановці загостреного національного конфлікту й ворожнечі роздвоєність Киселя, його прагнення до пошуків миру та злагоди не мали популярності ні серед українців, ні серед поляків. Водночас, як уявляється, така позиція зумовлювалася у тому числі й отриманою в Замойській академії освітою, основаною на засадах гуманізму й толерації, поваги до свободи.

Прибічником таких гуманістичних ідей поміркованого співіснування А. Киселя був ще один випускник Академії – Реміян (Ремігіян) Єлець – представник старого київського панського роду, який у XVI і XVII ст. відігравав роль у місцевій шляхетській спільноті. Вірогідно, що перебування в Замойській «школі» (1628–1629 рр.) так надихнуло його, що він планував відкрити схожий із Замостям вищий навчальний заклад в Ксаверові на Київщині. Так, у своєму листі до генерала Товариства Ісуса Вінченцо Карафи (Vincenzio Caraffy) він зазначає прагнення створити університет єзуїтами для служіння розвитку руської молоді: «…ми вже твердо надумали це фундувати заради святійшої слави нашого роду, що розцінюємо також як послугу Господові Богові та Речі Посполитій…» [79, с. 240].

Непересічним випускником академії також був православний шляхтич з українського роду Гунашевських, урядник, дипломат Української держави Богдана Хмельницького. Належав до поміркованої течії у повстанському таборі, схильної до компромісних угод з урядом Речі Посполитої. Прихильно ставився до короля, проте гостро засуджував католицизм та унію. Автор рукописного літописного збірника, відомого під назвою «Львівський літопис» – Михайло Гнатович Гунашевський (поч. XVII ст. – після 1672 р.). Служив у Генеральній канцелярії, виконував

дипломатичні доручення Хмельницького; пізніше став київським протопопом (1657 р.), потім – пресвітером кафедрального собору в Перемишлі у 1667–1672 роки.

Характерною для випускників Замойської академії є й доля «звичайнісінької пересічної людини тієї епохи», уродженця Житомирщини, Прокопа Верещака. Завершивши навчання на відділі права, він присвятив себе служінню Феміді. Деякий час працював у канцелярії київського гродського суду, згодом розпочав самостійну адвокатську практику і вже на кінець 40-х років XVII ст. серед його клієнтів багаті і впливові в Україні люди – київський митрополит Петро Могила, волинський магнат князь Владислав-Домінік Заславський, у котрих Верещака значився постійним «пленіпотентом», тобто офіційним повіреним [76, с. 20–37]. Водночас обіймав посаду «коморника граничного чернігівського», на який призначалися, згідно з нормами Литовського статуту, шляхтичі «гідні, статечні, в праві вмілі» і до того ж майновиті. Уряд комірника забезпечував Прокопу певне суспільне становище і чималий прибуток. Істотному поліпшенню матеріального статку сприяла й успішна адвокатська практика Верещака. Так, за свої «послуги зичливі» він отримав від князя Заславського в довічне користування маєток Грушки поблизу Житомира, від митрополита П. Могили – три фільварки, що до того часу належали братії Печерського монастиря, тощо. Після початку війни 1648–1654 років попрямував на захід, прихопивши із собою дві скрині з «муніментами» (документами) як власними, так і своїх клієнтів, адже пленіпотент і під час революції мав виконувати свої обов’язки.

Відомо, що він разом з Адамом Киселем, який знав Верещака як людину шановану, доброго правника і загалом тямущого чоловіка, вів переговори з повсталими козаками. Вроджений ораторський хист і набутий адвокатський досвід виступів у суді не раз рятували Прокопу життя. Після довгих поневірянь король Ян II Казимир надав йому почесне звання королівського секретаря і звелів виписати шляхтичеві охоронні листи для

«секретаря нашого шляхетного», котрий, «маючи в свіжій пам'яті цноту та милость до отчизни і велику охоту до послуг нам і Речі Посполитій», від ченців печерських, від сусідів його піщанських і від інших «не є безпечний здоров'я і живота свого» [76, с. 20–37].

Наприкінці 1650-х років Прокіп Верещака, палкий прибічник ідеї створення на українських землях Великого князівства Руського як автономної частини Речі Посполитої, з'являється в оточенні новообраного українського гетьмана Івана Остаповича Виговського, також православного шляхтича, вихідця з Овруччини.

Промова на Германівській Генеральній козацькій Раді 1659 року талановитого українського адвоката, на жаль, не переконала войовниче налаштоване козацтво і стала останньою в його неспокійному житті. Загинув П. Верещака 21 вересня 1659 р. [40, с. 243–245].

Про авторитет Замойської академії в українському соціокультурному просторі опосередковано свідчить і те, що студентом академії був син одного з найвидатніших полководців свого часу, вихованця Острозької академії, державного діяча, гетьмана Війська Запорозького Петра Конашевича-Сагайдачного – *Лукаш (Лука)*, який вступив до академії у 1618–1619 роки [123, с. 41].

Починаючи з XVII ст. випускники Замойської академії мали прямий вплив на освітні процеси на теренах України. Зокрема Замойська академія виявилася «кузнею кадрів» для Києво-Могилянської академії.

Серед випускників Замойської академії безпосередньо пов'язали свою діяльність з «Могилянкою» *Касіян Сакович, Хома Євлевич*, *Інокентій Ґізель*, *Ісайя Трофимович-Козловський*, *Йосиф Кононович-Горбацький, Сильвестр Косов*, кожен з яких зробив вагомий внесок у її розбудову. За деякими відомостями тут здобував освіту і *Петро Могила* [126, с. 269–286].

Касіян Сакович (1578–1647 рр.) – знавець мов, блискучий оратор, був талановитим просвітителем, автором праць «Аристотелеві проблеми,

або Питання про природу людини з додатком передмов до весільних і похоронних обрядів» (1620 р.); «Трактат про душу» (1625 р.), в яких знайшов вираження викладацький підхід, прийнятий у Замойській академії, коли аристотелізм поставав основою вироблення власного типу філософствування [101].

Просвітництву була присвячена й діяльність *Хоми Євлевича* (1619–1647 рр.), автора поеми «Лабіринт, або заплутана дорога, де красна Мудрість з повильності своєї панам могилянам і ще декому в заходах своїх подібному, коротшу і далеко кращу дорогу показує» (1625 р.), в якій він закликає молодь пізнавати світ, переконує, що мудрість, освіченість допоможе пізнати «як іде світ з початку самого…».

Й. Кононович-Горбацький (?–1653 рр.) був автором найстарішого в Україні курсу риторики «Оратор могилянський, прикрашений найдосконалішими ораторськими розділами Марка Тулія Цицерона» (1635–1636 рр.), просвітницької праці «Учение о школах», що мали значне поширення.

Адепт європейської ідеї філософії *І. Ґізель* (бл. 1600–1683 рр.) був автором філософських праць, зокрема «Праці з загальної філософії» (1645–1647 рр.), ректор Києво-Могилянської академії (1646–1650 рр.), *Сильвестр Косов* (бл. 1600–1657 рр.), митрополит Київський, Галицький і всієї Русі, був соратником Петра Могили в реалізації проекту Києво-Могилянської академії, *Ісайя Трофимович-Козловський* (?–1651 рр.) – одним із авторів катехізису «Православне сповідання віри» і «Монастирського статуту» [126, с. 269–286].

Майбутні викладачі та ректори Києво-Могилянської академії, здобувши освіту в Замості, напевно, привнесли в цей освітянський центр сталі освітянські традиції, до яких вони були залучені в Замойській академії.

Основна ідея, якою керувався Ян Замойський при заснуванні своєї академії, полягала у вихованні еліти. Очевидно також і те, що, наприклад,

на противагу Петру Сагайдачному, під чиїм патронатом виникла Києво-Братська школа [59, с. 17], не йшлося про національну українську еліту. Виховання громадянина Речі Посполитої саме як держави багатьох народів, еліти яких і мало поєднати спільне навчання, інтелектуальні підвалини і, врешті-решт, спільні для європейської спільності погляди на політико-правові процеси, висував наріжним каменем своєї освітньої концепції Я. Замойський. Природно, що пріоритет юридичної науки в навчальному закладі такого ідейного спрямування був безсумнівним.

Замойська академія зіграла істотну роль в культурній розбудові південно-східних земель Речі Посполитої, а саме українських. З її мурів вийшло близько 11 тисяч учнів та студентів, які здобули тут не тільки знання, а й готовність до роботи в державних, освітніх, церковних і судових органах, 250 докторів філософії, права, теології.

Такий вигляд мають основні здобутки «університету пограниччя» на найзахідніших окраїнах української території, в такій доступній близькості від сусідніх українських земель, що там уже до середини XVII ст. змогла отримати освіту не одна тисяча уродженців України. Відсутність явної релігійної заангажованості у спрямуванні університетських студій (чого не можна сказати про школи протестантів і єзуїтів) визначає особливе місце Замойської академії серед латинських шкіл того часу, через які масово проходила українська молодь. Завдяки самому змісту навчання, без явного тиску конфесійних упереджень тут відбувалося формування світогляду вихованців з України як людей двох культур – новонабутої «латинської», що накладалася на свою, «руську». Власне, цей симбіоз, як відомо, й породжував яскравий феномен синкретизму української культури XVII–XVIII ст. [39, с. 167–172].

Правовий спадок, що складають як праці визначних правників, які працювали в її стінах, так і фахове юридичне середовище, яке продукувала академія у тому числі і для українських земель, мають непересічне

значення для української юриспруденції, являють собою необхідну ланку в її розвитку та ідентифікації.

Висновки до Розділу 3

Правова освіта, як зазначалося, була пріоритетним напрямом освіти в Замойській академії, що насамперед зумовлювалося освітньо-правовою концепцією Я. Замойського. Одним із фундаментальних завдань правової освіти в академії була підготовка фахівців у сфері «обох прав» – римського і канонічного, а також у сфері права місцевого (krajowego), що було істотною новелою в тогочасній європейській освіті. Згідно із Засновницьким (фундаційним) актом на правовому відділі мало викладатися римське (цивільне), польське право з елементами магдебурзького та саксонського. Пізніше від 1648 року додалося канонічне право. Від 1760 року Статут передбачав викладання крайового, природного права та права народів. На практиці обсяг і зміст курсу залежав від кадрового забезпечення, чітко виокремлених галузевих курсів не існувало.

Як зазначалося, правова освіта починала провадитися в академії в двох напрямах: права загального (римського – цивільного) і права польського (матеріального і судового процесу). Засновницьким (фундаційним) актом окремо не виписувалося канонічне право, водночас його виклад, який почався від 1617 року та інституалізувався 1648 року, коли було утворено теологічний відділ та передбачена відповідна кафедра.

Виклад римського права спирався головним чином на юстиніанівські кодифікації. Найвизначнішими викладачами римського права в Замойській академіїї були: Томаш Дрезнер (з діяльністю якого пов’язаний розквіт його студіювання), Вілліам Бруц, Себастіан Секанович, Мартин Фолтинович, Базилій Рудомич, Адріан Кробський, Мартин Шумлінський, Михайло Пруський, (який викладав виключно через

(субститутів) помічників – Жозефа Міколайського, Яна Горайського, Людвіка Павловського, Вавжинца Жлоби, Анджея Габрієля Косткевича).

Щодо польського права, то внесення приписів стосовно його викладу до академічних статутних актів, було новим явищем на європейських теренах, і в цьому, звичайно, велика заслуга Яна Замойського. Проте, як правило, йшлося про його виклад у контексті порівняння з канонічним та римським правом. Можна говорити, що фундатором викладання польського права був Томаш Дрезнер, який, як уже вище зазначалось, викладав і римське право. Від 1609 року тією чи іншою мірою його викладали Себастіан Секанович, Бенедикт Желеховський, М. Фолтинович, Ш. Пєхович, В. Сємкович, А. Бурський та М. Стефанідіс, Й. Вадоський, М. Фолтинович, Б. Рудомич, М. Шумлінський, М. Пруський, В. Жлоба, В. Вцісловський, Й. Словакович, А. Станіслав Гурський.

Щодо канонічного права, основними його джерелами залишався Декрет Граціана, в якому був систематизований правовий матеріал від IV ст. до 1138 року (Другого латеранського собору), завдяки чому канонічне право було відокремлене від теології. Наступна кодифікація канонічного права, а саме папських декреталій, з конкретних спорів і запитань, що видавалися після Декретів Граціана і коментувалися так званими декреталістами, починаючи від Бернарда з Павії, пов’язана з папою Георгом IX. Від 1298 року обов’язковим у всіх вищих школах стає «Liber Sextus» папи Боніфація VIII – у п’яти книгах. У 1317 році стала обов’язковою «Clementina» – збір канонів собору у Відні та декреталій папи Клемента V.

Відповідно, Декрети Граціана, Декреталії Георга IX та «Liber Sextus» і «Clementina» становили джерельну основу канонічного права в європейських університетах. Не була винятком і Замойська академія.

Відповідно опануванню цих джерел був присвячений курс, виклад якого провадили в академії Єржи Замойського та Якоба Скварського.

Особливе значення для науково-методичного забезпечення такого викладу мав срипт В. Жлоби в частині, пов'язаній з канонічним правом.

Риторика та логіка, формально не будучи складовими правової освіти, відігравали важливе значення для формування юридичного мислення та навичок, важливих для судових дебатів.

Академія активно реалізовувала привілей надання ступеня доктора обох прав і ступеня публічного нотаріуса. Процедура докторських промоцій була визначена «Modus promowendi ad II Lauream» зі змінами, внесеними декретом Ласкариса, і проходила в два етапи.

Надання ступеня публічного нотаріуса визначав «Modus promovendorum notariorum publicorum», який містив як вимоги до нотаріуса, так і перелік екзаменаційних питань, та «Sposób premiowania notariuszy publicznych» (1658 р.), виданий за ректорства Базилія Рудомича.

Ступінь нотаріусів публічних в академії отримало 115 осіб.

Важливу роль у правовій освіті відіграла академічна *друкарня та бібліотека.*

Хоча науковий доробок професорів Замойської академії є дещо скромнішим, ніж деяких інших західноєвропейських університетів і академій, можна стверджувати, що в її стінах провадилися досить інтенсивні правові дослідження. Їх рівень цілком відповідав сучасним їм загальноєвропейським критеріям науковості. Зокрема суттєвою була компаративістська складова праць. Особливо робився акцент на польському праві. Власне римське право «було потрібне» для систематизації та дослідження саме польського права.

Хоча творча спадщина професорів і студентів академії, як і будь-якого іншого освітнього закладу, дає уявлення про наукову складову освітнього процесу в її стінах, важливими видаються й інші його складові, як-то кількість професорів і студентів (випускників), кількість докторів тощо. Адже наукове середовище є необхідною умовою для розвитку науки.

Аналіз доступних джерел дає підставу стверджувати, що таке наукове середовище створювали, зокрема, близько 40 професорів права, доктори обох прав, які поєднували свою освітню й наукову діяльність з управлінсько-суспільними та суддівськими функціями. Їхні праці можна скомпонувати у групи, пов'язані з виховним процесом (А. Абрек); нормотворчістю (Адам Бурський, Даніель Нико, Валенти Шченський) та праці монографічного характеру (Т. Дрезнер, В. Жлоба, Б. Рудомич, Б. Желеховський).

Викладене дає підстави говорити, що римське право в Замойській академії було одним із пріоритетних напрямів освіти. Ґрунтовна програма його викладання, наявність необхідної кількості фахової літератури, професійність переважного викладацького складу дає нам змогу зробити висновок про його системний і ґрунтовний виклад в академії.

Значення Замойської академії видається найрельєфнішим у контексті розвитку в її стінах європейської інтелектуальної традиції, яка є імпліцитною передумовою юридичного мислення [21, с. 16], долучитися до якої мали змогу в тому числі понад 7000 вихідців з українських земель. Оцінюючи правову освіту в академії в такому ракурсі, попри її недоліки, можна констатувати, що її випускники мали всі можливості потрапити в загальноєвропейський правовий дискурс, оволодіти певною сумою юридичних знань і засвоїти необхідні для їх практичного застосування навички.

Можна говорити як про загальний вплив Замойської академії на культурну та правову освітньо-наукову ситуацію на українських землях в цілому і на розвиток юриспруденції зокрема, так і про «особистісний» вплив, коли випускники та викладачі академії, обіймаючи певні посади (урядові, церковні, судові, викладацькі) ставали носіями певного культурного коду, отриманого протягом навчання.

Вплив випускників-правознавців Замойської академії простежується щонайменше в царині влади й освіти.

Так, можна говорити про непересічних особистостей, які відіграли значну роль у державно-правових (найперше *Адам Кисіль*) та освітніх (фундатори і професори «Могилянки» Касіян Сакович, Хома Євлевич, Інокеитій Ґізель, Ісайя Трофимович-Козловський, Йосиф Кононович-Горбацький, Сильвестр Косов) процесах на українських землях.

Правовий спадок, який складають як праці визначних правників, що працювали в її стінах, так і фахове юридичне середовище, яке продукувала академія в тому числі і для українських земель, мають непересічне значення для української юриспруденції, є необхідною ланкою в її розвитку та ідентифікації.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційної роботи наведено теоретичні узагальнення та нові шляхи вирішення наукового завдання щодо основних здобутків Замойської академії в розвитку юридичної науки і освіти, визначено її місце в історії вітчизняного правознавства. Відповідно до мети та визначених завдань зроблені такі висновки:

1. Розвитку юридичної науки та освіти в Замойській академії в українській історіографії увага практично не приділялася. Обмаль праць присвячено і власне Замойській академії як освітньо-культурному феномену.

2. Основний масив досліджень окремих аспектів діяльності академії створено польською історіографією, проте українська складова лишилася практично поза її увагою. Разом з тим, значна частина архівного матеріалу вводиться у вітчизняний науковий обіг вперше. Також до дослідження залучено історичні, філософські, культурологічні, біографічні, та юридичні дослідження, які стосуються історії освіти і права Пізнього Середньовіччя і Відродження.

3. Основним методологічним підходом дослідження було обрано цивілізаційний, та пов’язані з ним культурологічний, антропологічний підходи. Визначальними при цьому стали загальні принципи наукового пізнання: об’єктивності, всебічності, історизму, комплексність. Важливе місце в методологічній базі дослідження посів діалектичний метод. Були використані історичний, логічний, системно-структурний, структурно-функціональний, порівняльний, історико-порівняльний та формально-юридичний (догматичний), хронологічний, статистичний методи, сукупність яких дала змогу докладно розглянути розвиток правової освіти і науки в Замойській академії.

4. Пізньосередньовічний європейський освітній можна охарактеризувати як відносно автономний простір культури, який

утворювали університети і мережа єзуїтських, протестантських, братських закладів, діяльність яких визначалася переважно гуманістичними та реформаційними процесами і забезпечували обмін значною мірою уніфікованими знаннями.

5. Процес утворення і становлення Замойської академії був зумовлений загальноєвропейськими факторами (ренесансний гуманізм, усталення європейського освітнього простору, виключна роль права, нагальна потреба у професійних правниках); суспільно-політичними процесами у Речі Посполитій (республіканський рух, відчутне економічне зростання, потреба спільного адміністрування та державно-політичного контролю над значними територіями); загальноосвітніми тенденціями (уніфікація освітньо-культурного поступу, що реалізовувалися на тлі давніх освітніх традицій як на польських, так і на українських землях) та особистісними чинниками (діяльність великого канцлера та гетьмана коронного Яна Замойського).

6. Унормування підготовки правників у стінах Академії здійснювалося низкою різного роду актів, основними серед яких є Булла папи Клемента VIII від 29 жовтня 1594 р. про заснування академії та надання їй привілею надання докторських ступенів та ступенів публічних нотаріусів, Статут Замойської академії Privilegium vetus 1594 року, затверджений Яном Замойським, Засновницький (фундаційний) акт 1600 року та Статут Замойської академії, затверджений до відкриття пансіонату для навчання шляхетської молоді (Convictus Nobilium) у 1760 році. Курс фахової юридичної підготовки включав римське, канонічне та польське право з елементами магдебурзького права, нотаріату, природного права (від 1776 р.), логіки та риторики. Специфікою було нормативне закріплення викладання польського права.

У діяльності академії можна виокремити три періоди: 1595–1648 роки (характеризується найвищим рівнем науково-освітньої діяльності); 1648–1745 роки (відбувається зниження рівня викладання

через недоліки кадрового забезпечення і браком фінансування); 1746–1784 роки (пов'язаний з певним відродженням академії після реформи Ласкариса).

7. Правова освіта була пріоритетним напрямом освіти в Замойській академії, що насамперед зумовлювалося освітньо-правовою концепцією Я. Замойського. Про це свідчить статутне (програмне) та матеріальне забезпечення. Одним із фундаментальних завдань правової освіти в академії висувалась підготовка фахівців у сфері «обох прав» – римського і канонічного, і сфері права польського (місцевого, коронного, крайового). Істотною новелою у тогочасній європейській освіті була присутність, на відміну від інших закладів, у Засновницькому (фундаційному) та пізніших актах припису щодо викладу польського права.

Аналіз науково-освітньої діяльності академії дає змогу говорити про відносну сталість викладу в академії права. Про це свідчать як відомості про персональний склад викладачів (наукове середовище створювали зокрема близько 40 професорів права, докторів обох прав, що поєднували свою освітню і наукову діяльність з управлінсько-суспільними та суддівськими функціями), так і записи в «Альбомі» студентів. Постійно функціонувала академічна друкарня та бібліотека. Академія активно реалізовувала право надання ступеня доктора обох прав та ступеня публічного нотаріуса.

8. Встановлено, що протягом функціонування академії, навчальний процес на відділі права здійснювали 47 викладачів – докторів обох прав. Безперечним внеском у розвиток правової науки є праці Томаша Дрезнера, Вавжинця Жлоби, Базилія Рудомича, Бенедикта Желеховського, Томаша Замойського, в яких на відповідному їм сучасному рівні висвітлювались проблеми римського (світського), канонічного та польського права.

Доведеним фактом є значна присутність серед викладацького і студентського складу вихідців з українських земель. Відсоток вихідців власне з українських земель складав приблизно 60–65 % протягом всього

періоду її існування. При чому право вивчало приблизно 60–70 % студентів.

9. Найвиразнішим науковим правовим надбанням Замойської академії є праці одного з її найвидатніших професорів – львів'янина Томаша Дрезнера, якими було закладено фундамент правової науки на теренах Речі Посполитої. Доведеною є фахова участь професорів і випускників у її правовому житті та створенні відповідного юридичного середовища

10. Значення Замойської академії для розвитку юриспруденції на українських землях слід розглядати в контексті погляду на освіту як передумову розвитку всіх інших форм культури: політичної, правової, громадянської. Навчання в академії зі статусом університету забезпечувало включеність українських земель в європейський, і зокрема річпосполитський, освітній простір, а студентів-правників – в спільний для всієї Європи правовий дискурс.

Замойська академія має належати до української мережі «місць пам'яті» як необхідна складова національної ідентифікації. Окрім творчого спадку визначних правників Замостя, академія долучилася до формування фахового юридичного середовища у тому числі і для українських земель, що має непересічне значення для української юриспруденції як необхідна ланка у її розвитку і ідентифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д. Мовленнєва комунікація : підручник для студ. вищ. навч. закл. / С. Абрамович, М. Чікарькова. – Київ : Центр навч. літ., 2004. – 472 с.

2. Адауров В. В.Теоретичні засади та методологія вписування української історії в європейський контекст (погляд історика-всесвітника) / В. В. Адауров // Український історичний журнал. – 2013. – № 2.– С. 9–10.

3. Адауров В. В. Теорія вписування української історії в європейський контекст та її методологічні засади / В. В. Адауров // Наукові записки Українського Католицького Університету. Серія «Історія». – Львів, 2014. – Число VI; вип. 2. – С. 49–76.

4. Академічні й доакадемічні образи української історіографії : кол. монографія / відп. ред. та кер. авт. кол. О. А. Удод. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. – 720 с.

5. Андреев А. Ю. Российские университеты XVIII – первой половины X веков в контексте университетской истории Европы / А. Ю. Андреев. – Москва : Знак, 2009. – 640 с.

6. Андрусяк Т. Г. Історія політичних та правових вчень : навч. посібник / Т. Г. Андрусяк. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 220 с.

7. Антонюк Г. Д. Розвиток освіти у братських школах України XVI–XVII ст. в контексті західноєвропейського Відродження / Г. Д. Антонюк // Педагогіка і психологія професійної освіти : Наук.-метод. журнал. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – № 4. – С. 198–206.

8. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Артемова. – Київ : Либідь, 2006. – 424 с.

9. Бабкін В. Д. Сучасна методологія досліджень історії держави і права України / В. Д. Бабкін // Антологія української юридичної думки : в 10 т. / упоряд.: В. Ф. Погорілко, І. Б. Усенко, Н. М. Пархоменко ; відп. ред. Ю. С. Шемшученко, В. Ф. Погорілко. – Київ : Вид. Дім «Юрид. Книга», 2005–2005. – Т. 10: Юридична наука незалежної України. – 2005. – С. 103–116.

10. Бардах Ю. История государства и права Польши / Ю. Бардах, Б. Леснодорский, М. Пиетрчак. – Москва : Юрид. лит., 1980. – 564 с.

11. Бачинин В. А. История философии права : курс лекцій / В. А. Бачинин, В. А. Чефранов. – Харьков : Право, 1998. – 320 с.

12. Берман Г. Дж. Западная традиция права: епоха формирования / Г. Дж. Берман ; пер. с англ. – [2-е изд.]. – Москва : Изд-во МГУ: Издат. группа ИНФРА-М–Норма, 1998. – 524 с.

13. Бехруз Х. Римское право и исламское право: сравнительно-правовой аспект / Х. Бехруз // Юридичний вісник. – 2014. – № 1.– С. 240–248.

14. Бехруз Х. Цивілізаційний підхід як методологічна основа вивчення ісламського права / Х. Бехруз // Право України. – 2011.– № 8.– С. 167–172.

15. Бойко І. Й. Джерела та характерні риси права в Галичині у складі Польського Королівства (1387–1569 рр.) / І. Й. Бойко. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 344 с.

16. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) : навч. посібник / І. Й. Бойко. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 904 с.

17. Бондарук В. О. Освітньо-правова концепція Яна Замойського / В. О. Бондарук // Альманах права. Правовий світогляд: людина і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – Вип. 5. – С. 112–116.

18. Бондарук В. О. Шляхетський конституоналізм Яна Замойського / В. О. Бондарук // Альманах права. Правовий світогляд: людина і права. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – Вип. 5. – С. 406–410.

19. Бондарук Т. І. Середньовічний європейський правовий простір: спроба дефініції / Тетяна Іванівна Бондарук // Реформування інститутів права і держави: теоретичні та практичні підходи. – Київ :Україна, 2016. – С. 163–165.

20. Борисенков В. П. Политкультурное образовательное пространство России: история, теория, основы проектирования / В. П. Борисенков,

О. В. Гукаленко, А. Я. Данилюк ; РАО, Международная славянская академия образования. – Москва : Педагогика, 2006. – 464 с.

21. Братасюк В. М. Правова реальність як форма прояву інтелектуальної традиції епохи (на матеріалах романо-германської правової сім'ї) :автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.12 / Братасюк В. М. ; Нац. акад. внутр. справ – Київ, 2005. – 20 с.

22. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв. : [в 3 т.] / Ф. Бродель ; пер. с. фр. – [2-е изд.]. – Москва : Весь Мир, 2006–2007. – Т. 1: Структуры повседневности: возможное и невозможное. – 2006. – 592 с.

23. Варьяс М. Ю. Церковное право в романо-германской правовой системе : автореф. дис. … юрид. наук : 12.00.01 / Варьяс М. Ю. ; Московский государственный юридический университет им. О. Е. Кутафина. – Москва, 1997. – 25 с.

24. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер ; сост., общ. ред. и предисл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко ; пер. с нем. – Москва : Прогресс, 1991. – 808 с.

25. Верже Ж. История средневекового университета: прототипы / Ж. Верже // Alma mater : Вестник высшей школы . – 1992. – № 1. – С. 98–106.

26. Верже Ж. Средневековой университет: учителя / Ж. Верже // Alma mater. – 1997. –№ 2. – С. 43–46.

27. Виндшейд Б. Учебник пандектного права : перевод с немецкого. Общая часть. / Б. Виншейд ; пер. С. В. Пахмана. – Санкт-Петербург : Гиероглифов и Никифоров, 1984. – 375 с.

28. Вірменич Я. Локальна історія як науковий напрям: традиції і новації / Я. Вірменич. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. – 283 с.

29. Вовк В. М. Бівалентність римської правової дійсності : монографія / В. М. Вовк. – Полтава : Полтав. літератор, 2011. – 352 с.

30. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення / Д. О. Вовк. – Харків : Право, 2009. – 224 с.

31. Возняк М. Історія української літератури / М. Возняк. – [2-е вид.]. – Львів : Світ, 1992. – 696 с.

32. Волощенко О. М. Специфіка та своєрідність норм канонічного (церковного) права. Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти / О. М. Волощенко // XIII Істор.-прав. конф., Чернівці, 20–22 травня 2005 р. – Чернівці, 2005. – С. 359–364.

33. Вормс А. Болонский университет и римское право в средние века / А. Вормс // Книга для чтения по истории средних веков / под ред. П. Г. Виноградова. – [Вып. 2]. – Москва, 1899. – С. 738–762.

34. Высоцкая Я. С. Виленская иезуитская академия и становление юридического образования в ВКЛ / Я. С. Высоцкая // Тенденции развития юридической науки в Беларуси (к 80-летию Белорусского государственного экономического университета и 15-летию факультета права БГЭУ), Минск, 19–20 ноября 2013 г. – Минск : БГЭУ, 2013. – С. 9–10.

35. Габермас Ю. До реконструкції історичного матеріалізму / Ю. Габермас ; пер. з нім., передмова і післямова В. М. Кулика. – Київ : Дух і Літера, 2014. – 319 с.

36. Гайдулін О. О. Поняття юриспруденції та доктрини в контексті європейської правової культури: лінгвістичне та історичне тлумачення / О. О. Гайдулін // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 13–19.

37. Галілей С. Україномовні впливи в «Селянках» Шимона Шимоновича / Сесилія Галілей // Проблеми Слов’янознавства. – 2014. – Вип. 63. – С. 101–112.

38. Гмітерек Г. Молодь з Поділля в Замойській академії (1594–1784) / Гмітерек Генрик // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2003. – Вип. 2. – С. 11–21.

39. Горбань А. В. Витоки започаткування вищої освіти в країнах Європи / А. В. Горбань // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки :

Наук. вісник : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Спецвипуск. – С. 167–172.

40. Горобець В. Незнайома Кліо. Таємниці, казуси і курйози української історії. Козацька доба / В. Горобець, Т. Чухліб. – Київ : Наук. думка, 2004. – 310 с.

41. Горський В. С. Ідея університету та «університетська філософія» / В. С. Горський // Покликання університету : зб. наук. праць / відп. ред. О. Гомілко. – Київ : Янко: Веселка, 2005. – С. 24–30.

42. Горський В. С. Історія української філософії : курс лекцій : навч. посібник для вузів / В. С. Горський. – Київ : Наук. думка, 1996. – 285 с.

43. Гринько С. Д. Дігести Юстиніана як джерело римського приватного права / С. Д. Гринько // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1 (21).– С. 90–96.

44. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. : навч. посібник для учнів гуманітар. гімназій, ліцеїв, студ. іст. факультет. вузів, вчителів / Я. Й. Грицак. – Київ : Генеза, 2000. – 360 с.

45. Грушевський М. С. Історія України-Руси : [в 11 т., 12 кн.] / М. С. Грушевський ; редкол.: П. С. Сохань ((голова) [та ін.]). – Київ : Наук. думка, 1991–1998. – Т. 6. – 1995. – 680 с.

46. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – Москва : Искусство, 1972. – 318 с.

47. Гусарєв С. Д. Юридична деонтологія / С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров. – Київ : ВІРА-Р, 2002. – 505 с.

48. Дамирли М. А. Право и история: эпистемологические проблемы (Опыт комплексного исследования проблем предмета и структуры историко-правового познания) / М. А. Дамирли. – Санкт-Петербург : Изд-во СПб. ун-та, 2002. – 456 с.

49. Дзюба Е. Н. Просвещение на Украине и его роль в укреплении связей украинского народа с русским и белорусским (Вторая половина XVI – первая

половина XVII в.) : монография / Е. Н. Дзюба ; Ин-т истории АН УССР. – Киев : Наук. думка, 1987. – 129 с.

50. Дюпон-Мельниченко Ж. Б. Французька історіографія XX ст. : навч. посібник для студ. гуманіт. ф-тів вищ. навч. закл. / Ж. Б. Дюпон-Мельниченко, В. В. Ададуров ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка ; Ін-т іст. досліджень. – Львів : Класика, 2001. – 158 с.

51. Енциклопедія історії України : [в 10 т.] / редкол.: В. А. Смолій ((голова) [та ін.]) ; Ін-т історії України НАН України. – Київ : Наук. думка, 2003–2013. – Т. 3: Е–Й. – 2005. – 672 с.

52. Задорожний Ю. А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Задорожний Юрій Анатолійович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – Київ, 2008. – 214 с.

53. Задорожний Ю. А. Витоки формування принципів права романо-германської правової сім'ї [Електронний ресурс] / Ю. А. Задорожний. – Режим доступу : http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2008/statji_n2_7_2008/Zadaorognij_71.pdf

54. Зашкільняк Л. О. Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі [Електронний ресурс] / Л. О. Зашкільняк. – Режим доступу : http://shron.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Istorychna_pamiat_i_sotsialni_funktsii_istorii_u_suchasnomu_sviti.pdf

55. Иеринг Р. фон. Борьба за право / Рудольф фон-Иеринг ; пер. с нем. П. П. Волкова. – Москва : Изд. К. П. Солдатенкова: типогр. Грачева и К., 1874. – 77 с.

56. Иеринг Р. фон. Дух римского права на различных ступенях его развития. Ч. 1 / Рудольф фон-Иеринг ; пер. с 3-го исправ. нем. изд. – Санкт-Петербург : Типогр. В. Безобразова и Ко, 1875. – 321 с.

57. Гелеш А. І. Інтеграція гуманістичних ідей у філософії права XIX–XX ст. / А. І. Гелеш // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Одеська нац. юрид. академія. – Одеса : Юрид. літ., 2012. – Вип. 63. – С. 212–220.

58. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун ; Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, Ін-т істор. досліджень, Центр істор. полоністики. – Львів : [б. в.], 2002. – 752 с.

59. Камінський А. С. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505–1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура / А. С. Камінський ; пер. з польськ. Я. Стріхи. – Київ : Наш час, 2011. – 263 с.

60. Кахнич В. Розвиток правової науки та освіти на юридичному факультеті Львівського університету за часів Австрії та Австро-Угорщини [Електронний ресурс]/ В. Кахнич. – Режим доступу : http:radnuk.info/statti/250-istoriaprava/15290-2011-01-22-23-46-50.html

61. Кахнич В. С. Становлення і розвиток правової освіти та науки на юридичному факультеті Львівського університету (XVII–XX ст.): історико-правове дослідження : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кахнич В. С. ; Національний ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2012. – 20 с.

62. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст. : енциклопедичне видання / [ред. В. С. Брюховецький ; упоряд. З. І. Хижняк]. – Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 736 с. – (До 10-річчя відродження Києво-Могилянської академії).

63. Кириченко В. Є. Інтегративний підхід при визначенні методології історико-правового дослідження / В. Є. Кириченко // Історико-правова реальність у глобальному і регіональному вимірах : матеріали XXVII Міжнар. історико-правової конф., Євпаторія, 21–23 вересня 2012 р. / редкол.: І. Б. Усенко (голова), О. О. Малишев (відп. секретар), О. А. Гавриленко та ін. – Київ; Сімферополь : Доля, 2012. – Ч. 1. – С. 48–56.

64. Кобилецький М. М. Магдебурзьке право в Україні (XVI – перша половина XIX ст.): іст.-прав. дослідження / М. М. Кобилецький. – Львів : ПАІС, 2008. – 405 с.

65. Колотілова Н. А.Риторика в системі середньовічної освіти : навч. посібник / Н. А. Колотілова. – Київ : Центр учбової літ., 2007. – 232 с.

66. Костенко І. В. Наукова титалатура України в контексті світового досвіду: витоки, розвиток, сучасні правові реалії : монографія / І. В. Костенко. – Київ : НТУУ «КПІ», 2011. – 204 с.

67. Крайова табуля м. Львів (Galizische Landtafel Tabula Krajowa we Lwowie). – Ф. 166. – Спр. 45095, 1632–1939 рр. – (Описи польськ., лат., нім. мовами).

68. Кралюк П. М. Особливості взаємовпливу національної та конфесійної свідомості в українській суспільній думці XVI – першої половини XVII ст. : дис. ... доктора філос. наук : 09.00.11 / Кралюк Петро Михайлович ; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 1998. – 373 с.

69. Кралюк П. М. Роль Острозької та Замойської академій в українській культурі [Електронний ресурс] / П. М. Кралюк. – Режим доступу : http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Kraluk13.htm

70. Кралюк П. М. Ян Лятос: ренесансна філософія та наука на українських землях / П. М. Кралюк, М. М. Якубович. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2011.– 144 с.

71. Крестовська Н. М. Апологія дескриптивного методу / Н. М. Крестовська // Методологічні проблеми історико-правових досліджень : матеріали XXIII Міжнар. іст.-прав. конф., 24–26 вересня 2010 р. / редкол.: І. Б. Усенко (голова) та ін. – Київ; Сімферополь : Доля, 2011. – С. 109–114.

72. Крестовська Н. М. Герменевтика та семіотика в історико-правових дослідженнях / Н. М. Крестовська// Поняття, терміни і категорії історико-правової науки : матеріали XXI Міжнар. іст.-прав. конф., Миколаїв, 23–26 квітня 2009 р. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 50–56.

73. Крестовська Н. М. Теорія держави і права: елементарний курс / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеєва. – Харків : Одіссей, 2007. – 432 с.

74. Крестовська Н. М. Цивілізаційний підхід та закономірності правового розвитку [Електронний ресурс] / Н. М. Крестовська. – Режим доступу : http://www.academia.edu/18681545/ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ_ПІДХІД_ТА_ЗАКОНОМІРНОСТІ_ПРАВОВОГО_РОЗВИТКУ

75. Ле Гофф Ж. Интеллектуалы в Средние века / Гофф Ж. Ле ; пер. с фр. А. Руткевич. – Санкт-Петербург : Издательский Дом СПб.ГУ, 2003. – 160 с.

76. Левицький Г. О. Український шляхтич Прокіп Верещага і його пригоди під час Хмельниччини / Г. О. Левицький. – 1917. – Кн. 1–2. – С. 20–37.

77. Литвинов В. Д. «Католицька Русь» (Внесок українців католицького віросповідання в духовну культуру України XVI ст.) : іст.-філос. нарис / В. Д. Литвинов. – Київ : Укр. Центр духовної культури, 2005. – 273 с.

78. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні / В. Литвинов. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2000. – 472 с.

79. Літвін Г. З народу руського. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569–1648) / Г. Літвін ; пер. з польськ. Лесі Лисенко. – Київ : Дух і літера, 2016. – 616 с.

80. Лотоцький О. Українські джерела церковного права / О. Лотоцький. – Варшава : Укр. наук. ін-т, 1931. – 318 с.

81. Мазлиш Б. Глобальное и локальное: понятие и проблемы / Б. Мазлиш // Социологические исследования. – 2006. – № 5.– С. 23–31.

82. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник / В. С. Макарчук. – [4-е вид., доп.]. – Київ : Атіка, 2004. – 616 с.

83. Марченко О. В. Освітній простір епохи Середньовіччя: проекція символічної реальності / О. В. Марченко // Практична філософія. – 2011. – № 2 (40).– С. 100–106.

84. Матвієнко П. М. Філософські основи трансформації освітніх концепцій від Середньовіччя до Модерну (у контексті проблем вітчизняної освіти) / П. М. Матвієнко // Практична філософія. – 2010.– № 4 (38).– С. 115–121.

85. Мединський Є. М. Братські школи України і Білорусії в XVI–XVII століттях : монографія / Є. М. Мединський. – Київ : Рад. шк., 1958. – 210 с.

86. Микитась В. Л. Давньоукраїнські студенти і професори / В. Л. Микитась. – Київ : Абрис, 1994. – 288 с.

87. Мироненко О. М. Історія вчень про державу і право : навч. посібник / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. – Київ : Академія, 2010. – 456 с.

88. Мицик Ю. А. Петро Могила / Ю. А. Мицик, В. М. Нічик, З. І. Хижняк. – Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2013. – 400 с.

89. Мицько І. Роль Острозького культурно-освітнього осередку в розвитку української духовної культури / І. Мицько, Я. Стратій // Українське бароко. – Київ, 1993. – Вип. 3. С. 154–166.

90. Міхневич Л. В. Розвиток юридичної науки і освіти в Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства (1906–1930 рр.) / Л. В. Міхневич ; за заг. ред. І. Б. Усенка. – Київ : КНЕУ, 2011. – 286 с.

91. Музика І. В. Методологічна роль категорій історіософії права у дослідженні українського права / І. В. Музика // Наукова спадщина професора В. С. Кульчицького (1919–2009) і сучасність : матеріали XXIV Міжнар. іст.-прав. конф., Львів, 28 квітня – 01 травня 2011 р. / редкол.: А. М. Бойко (голова), І. Б. Усенко (заст. голови), І. Й. Бойко (відп. секр.) та ін. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 120–124.

92. Музика І. В. Методологічна роль категорійно-поняттєвого апарату історіософії в осмисленні змісту категорії «історико-правова реальність» / І. В. Музика // Методологічні проблеми історико-правових досліджень : матеріали XXIII Міжнар. іст.-прав. конф., Алушта, 24–26 вересня 2010 р. / редкол. : І. Б. Усенко (голова), А. Ю. Іванова (відп. секретар), Є. В. Ромінський та ін. – Київ; Сімферополь : Доля, 2011. – С. 135–138.

93. Музика І. В. Проблеми окреслення предметного поля історико-правової науки: сучасний науковий дискурс / І. В. Музика // Юридична наука. – 2011. – № 2. – С. 12–19.

94. Муніципальний суд 2-го округу м. Замостя, Люблінської губернії (Sądgminny 2-gookregu w Zamosciu). – Ф. 615. – Спр. 227, 1914–1915 рр. – (Опис нім., польськ. мовами).

95. Нерсесянц В. С. Философия права : учебник для вузов / В. С. Нерсесянц. – Москва : Издательская група ИНФРА-М–НОРМА, 1997. –653 с.

96. Нестеров В. Між двох вогнів [Електронний ресурс] / В. Нестеров. – Режим доступу : http://www.art.lutsk.ua/art/nizkinich/tkt5.html

97. Нєдзьвєздь Я. Значення шкільної риторики в Україні в першій половині XVIII ст. / Я. Нєдзьвєздь // Схід-Захід : Історико-культурологічний збірник. – Харків; Київ : Критика, 2005. – Вип. 7. – С. 13–22. – (Спец. видання: Університети та нації в Російській імперії).

98. Нічик В. М. Києво-Могилянська академія і духовна культура східних та південних слов'ян / В. М. Нічик // Історія і культура слов'ян. – Київ, 1993. – С. 51–69.

99. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України / В. М. Нічик. – Київ : Укр. центр духов. культури, 1997. – 225 с.

100. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс) : экзаменационный справочник / Ю. Н. Оборотов. – Одесса : Юрид. лит., 2006. – 184 с.

101. Огородник І. В. Історія філософської думки в Україні [Електронний ресурс] / І. В. Огородник. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/16850303/filosofiya/kasiyan_sakovich

102. Панов М. Проблеми формування понятійного матеріалу юридичної науки: методологічні аспекти / М. Панов // Вісник академії правових наук. – 2003. – № 3 (34). – С. 54–62.

103. Певцов В. Г. Лекции по церковному праву / В. Г. Певцов. – Санкт-Петербург : Типолитогр. С.-Петерб. одинок. тюрмы, 1914. – 240 с.

104. Петришак Б. «Кицар Пера і Каламаря» – Писар міста Львова Войцех Зимницький (1583–1639 рр.) / Б. Петришак. – Львів : Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України; ЦДІА України, 2011. – 208 с.

105. Петрушенко В. Л. Історія світової філософії. Фундаментальні проблеми філософії : навч. посібник / В. Л. Петрушенко. – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2002. – 116 с.

106. Пискорский В. Итальянские университеты. (По поводу нового устава) / В. Пискорский. – Казань : Типогр. Казанского импер. ун-та, 1910. – 11 с.

107. Піонтковська Т. В. Логіка в Острозькій та Замойській академіях (XVI–XVII ст.): компаративний аналіз : автореф. дис. … канд. філос. наук : 09.00.06 / Піонтковська Т. В. ; Київський національний ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2012. – 20 с.

108. Плешков Е. В. Каноническое право средневековой Европы : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01 / Плешков Е. В. ; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2002. – 27 с.

109. Покровский И. А. История римського права / И. А. Покровский. – Петербург, 1918. – 234 с.

110. Покровский И. А. Лекции по истории римского права, читанные в осеннем семестре 1897 г. И. А. Покровским, приват-доцентом Ун-та св. Владимира / И. А. Покровский. – Киев : Изд. студентов Н. Болотина, Гадасевича, Москвера и др., 1897. – 275 с.

111. Покровский И. А. Роль римского права в правовой истории человечества и в современной юриспруденции / И. А. Покровский // Ученые записки Юрьевского университета. – 1894. – Т. 3. – С. 1–30.

112. Полдников Д. Ю. Договорные теории классического lus commune (XIII–XVI вв.) / Д. Ю. Полдников ; рец.: В. А. Томсинов, Л. Л. Кофанов ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа». – Москва : Academia, 2011. – 525 с.

113. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного похода : курс лекций / А. В. Поляков. – Санкт-Петербург : Изд. дом С.-Петербургского гос. ун-та, 2004. – 863 с.

114. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – Київ : АртЕк, 1998. – 727 с.

115. Порівняльне правознавство : навч. посібник / [О. О. Погрібний, І. М. Погрібний, О. В. Волошенюк та ін.] ; за заг. ред. О. Н. Ярмиша. – Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – 298 с.

116. Пролеєв С. Культурно-історичне покликання університету / С. Пролеєв // Покликання університету : зб. наук. праць / відп. ред. О. Гомілко. – Київ : Янко; Веселка, 2005. – С. 31–32.

117. Протасов В. Н. Лекции по общей теории права и теории государства / В. Н. Протасов, Н. В. Протасова. – Москва : Городец, 2010. – 752 с.

118. Решетніченко А. В. Ґенеза розвитку права в епоху Відродження та за нових часів /А. В. Решетніченко // Грані. – 2010. – № 6 (1741) (листопад-грудень). – С. 10–19.

119. Риторика загальна та судова : навч. посібник / С. Д. Абрамович, В. В. Молдован, М. Ю. Чікарькова. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

120. Рогович М. На варті держави і закону [Електронний ресурс] / М. Рогович. – Режим доступу : http://ae-lib.org.ua/texts/rohovych__cicero__ua.htm

121. Савенко Б. В. Православне канонічне право в Україні: зародження, розвиток та перспективи : монографія / Богдана Василівна Савенко. – Київ : Дух і літера, 2012. – 248 с.

122. Савиньи Ф. Средневековые университеты / Ф. Савиньи. – Москва : Типо-лит. т-ва И. Н. Кушнерев и Ко, 1898. – 254 с.

123. Сас П. М. Коли народився Петро Конашевич-Сагайдачний? / П. М. Сас // Український історичний журнал. – 2011. – № 3. – С. 36–49.

124. Семеніхін І. В. Правова доктрина в системі юридичної науки та практики : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01 / Семеніхін І. В. ; Національний юридичний ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2012. – 20 с.

125. Сєряков С. Єзуїтське шкільництво як чинник національно-культурного розвитку в польській історіографії XIX–XX ст. / С. Сєряков // Схід-Захід.

Історико-культурологічний збірник . – Харків; Київ : Критика, 2005. – Вип. 7: Університети та нації в Російській імперії. – С. 23–44.

126. Симчич М. Могилянці в західних університетах / Микола Симчич // Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській Академії: Європейський контекст / редкол.: В. С. Горський (голова) та ін. – Київ : Академія, 2002. – С. 269–286.

127. Скакун О. Ф. Методы, общие (методологические) подходы и принципы в юридических исследованиях / О. Ф. Скакун // Історико-правова реальність у глобальному і регіональному вимірах : матеріали XXVII Міжнар. іст.-прав. конф. : в 2 ч., Євпаторія, 21–23 вересня 2012 р. / редкол. : І. Б. Усенко (голова), О. О. Малишев (відп. секретар), О. А. Гавриленко та ін. – Київ; Сімферополь : Доля, 2012. – Ч. 2. – С. 19–28.

128. Скакун О. Ф. Общее сравнительное правоведение:Основные типы(семьи)правовых систем мира : учебник / О. Ф. Скакун. – Київ : Ін Юре, 2008. – 464 с.

129. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

130. Стасюк Г. Є. Освіта як чинник державотворення : автореф. дис. … канд. філос. наук : 09.00.10 / Стасюк Геннадій Євстахійович ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова.. – Київ, 2008. – 18 с.

131. Статути Великого князівства Литовського : [у 3 т.] / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; тексти староукр. мовою опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков ; пер. тексту на укр. мову здійснили: Л. Бондар, П. Музиченко, А. Паньков ; комент. зробили: С. Ковальова, М. Крумаленко, П. Музиченко. – Одеса : Юрид. літ., 2002–2004. – Т. 2: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – 2003. – 560 с.

132. Страхов М. М. Історія держави і права зарубіжних країн / М. М. Страхов. – Харків : Право, 2003. – 415 с.

133. Страхов М. М. Методологічні засади історико-правової думки / М. М. Страхов // Проблеми вищої юридичної освіти : тези доповідей та наук.

повідомлень Наук.-метод. конф., Харків, 21 квітня 2000 р. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2000. – С. 36–39.

134. Страхов М. М. Методологічні основи історико-правової науки / М. М. Страхов // Методологічні проблеми правової науки : матеріали Міжнар. наук. конф., Харків, 13–14 грудня 2002 р. – Харків : Право, 2003. – С. 99–110.

135. Струков Б. Г. Университеты Германии как центры образования и культуры в средние века (XIV – первая пол. XV вв.) : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.01 / Струков Б. Г. ; Моск. пед. ин-т им. В. И. Ленина. – Москва, 1980. – 194 с.

136. Суворов Н. С. Учебник церковного права / Н. С. Суворов. – Ярославль, 1884. – 396 с.

137. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / відп. ред.. О. В. Зайчук ; наук. ред. Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.

138. Тихомиров О. Д. Проблеми визначення філософських та теоретичних засад сучасних порівняльно-правових досліджень / О. Д. Тихомиров // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. праць / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка, І. С. Гриценка ; упоряд. О. В. Кресін, І. М. Ситар. – Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2012. – С. 10–21.

139. Тищик Б. Й. З історії Львівського університету і юридичного факультету / Б. Й. Тищик. – Львів : Vivat Justitia, 2001. – 153 с.

140. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки) / Б. Й. Тищик. – Львів : Світ, 2006. – 384 с.

141. Тищик Б. Й. Історія держави і права Польщі (X ст. – 1795 р.) : текст лекцій / Б. Й. Тищик. – Львів : Видавничий центр юрид. ф-ту ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 128 с.

142. Тищик Б. Й. Польща: історія державності і права (X – початок XXI ст.) / Б. Й. Тищик. – Львів: Світ, 2012. – С. 119.

143. Ткаченко В. Д. Порівняльне правознавство : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов. – Харків : Право, 2003. – 274 с.

144. Уколова В. И. Марциан Капелла и средневековая школа / В. И. Уколова // Городская жизнь в средневековой Европе. – Москва, 1987. – 330 с.

145. Усенко І. Б. Українська історико-правова наука на початку XXI ст.: здобутки та перспективи / І. Б. Усенко, Т. І. Тарахонич // Правова держава. Щорічник наукових праць. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – Вип. 25. – С. 44–65.

146. Харитонов Є. О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова. – Харків : Одіссей, 2002. – 592 с.

147. Харламповичь К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века / К. Харламповичь. – Казань : Типогр. Император. Ун-та, 1898. – 599 с.

148. Хацаюк Н. С. Розвиток зарубіжних експериментальних навчально-виховних закладів / Н. С. Хацаюк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. – 2013. – Т. 26 (65), № 2. – С. 96–215. – (Серия: «Проблемы педагогики средней и высшей школы»).

149. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія: Історичний нарис / З. І. Хижняк. – Київ : Видавничий Дім «KMAcademia», 2001. – 20 с.

150. Хижняк З. І. Ректори Києво-Могилянської академії. 1615–1817 рр. / З. І. Хижняк ; худож. Б. О. Плюта. – Київ : Видавничий Дім «КМ Академія», 2002. – 190 с.

151. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / уклад.: В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький ; за ред. В. Д. Гончаренка. – [3-є вид., перероб.]. – Київ : Ін Юре, 2003. – 796 с.

152. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : [в 2 т.] / К. Цвайгерт, Х. Кетц. – Москва : Междунар. отношения, 2000–2000. – Т. 1. – 2000. – 480 с.

153. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України). – Ф. 256 (родина Замойських).

154. Харитонов Є: О. Цивільне право України : підручник. / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – Київ : Істина, 2003. – 776 с.

155. Шагуна А. Краткое изложение канонического права единой, святой и апостольской Церкви / А. Шагуна. – Санкт-Петербург, 1872. – 637 с.

156. Шевченко Т. Рекрутація русинів до єзуїтського ордену (остання чверть 16 – середина 17 ст.): на прикладі викладацького складу шкіл в українських землях Польської провінції Товариства Ісуса [Електронний ресурс] / Т. Шевченко // Богословський портал. – 2013. – 23 вересня. – Режим доступу : http://theology.in.ua/ua/bp/bp_history/ukrainian_history/53772/

157. Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XIV–XVII ст. / Н. М. Яковенко. – Київ : Критика, 2002. – 416 с.

158. Яковенко Н. М. Протестантські і католицькі школи, Замойська академія / Н. М. Яковенко // Історія української культури : [у 5 т.] / за ред. Я. Д. Ісаєвича. – Київ : Наук. думка, 2001–2013. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть). – 2001. – С. 575–591.

159. Яковенко Н. М. Вибір імені versus вибір шляху (назви української території між кінцем XVI – кінцем XVII ст.) / Н. М. Яковенко // Міжкультурний діалог : [в 1 т.] / за ред. О. Бетлій, К. Диси. – Київ : Дух і Літера, 2009–. – Т. 1: Ідентичність. – 2009. – С. 57–95.

160. Ярмиш О. Н. Актуальні проблеми історико-правових досліджень в Україні / О. Н. Ярмиш // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3 (33–34).– С. 161–170.

161. Acta Praecipua Academia Zamoscensis. – Biblioteka Narodowa, – Sygn. – BOZ Nr. 1604.

162. Acta rectoralia. – Biblioteka Narodowa, – Sygn. – BOZ Nr. 1598.

163. Akademia Zamojska i jej tradycje : Referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu // Jubileusz 400-lecia Akademii Zamojskiej 1594–1994 / red. Bogdan Szyszka. – Zamość, 1994. –147 s.

164. Album studentów Akademii Zamojskiej. 1595–1781 / oprac. Henryk Gmiterek; Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Zakład Dziejów Oświaty. – Warszawa: IHN PAN, 1994. – 604 s.

165. Album studiosorum secundum. – Biblioteka Narodowa, – Sygn. BOZ Nr. 1599.

166. Album Studiosorum tertium. – Biblioteka Narodowa, – Sygn. BOZ Nr. 1600.

167. Banach A. K. Szkoly akademicrie w Rzepospolitej Obojga Narodow w XVII–XVIII wieku / A. K. Banach // Universitati Leopoliensi : Materialy sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie. – Krarow : Polska Akademia Umiejetnosci, 2011. – S. 9–18.

168. Bieliński J. Uniwersytet Wilenski (1479–1831) / J. Bieliński. – Krakow, 1899–1900. – T. I. – 486 s.

169. Bielowski A. Szymon Szymonowicz / A. Bielowski // Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie / Wydz. filolog. i hist. filozof. – Kraków, 1875. – T. 2. – 290 s.

170. Bukowska K. Tomasz Drezner, polski romanista XVII wieku i jego znaczenie dla nauki prawa w Polsce / K. Bukowska. – Warszawa, 1979. – 232 s.

171. Catalogus generalis libro rumexistentium in Bibliotheca Academiae Zamoscensis. – Biblioteka Narodowa, – 1800. – Sygn. BOZ 1654.

172. Chachaj M. Profesorowie Akademii Zamojskiej i ich wklad do staropolskiej nauki / M. Chachaj // Замойська академія та Острозька академія в історично-культурній перспективі: сучасні імплікації для транскордонної співпраці / упоряд.: Г. Халупчак, Ю. Місянгієвіч, Е. Балашов. – Замость : Вид-во О. Сімонідіс, 2010. – С. 51–66.

173. Chachaj M. Wykształcenie profesorów Akademii Zamojskiej / M. Chachaj // W kręgu akademickiego Zamościa : Materiały z międzynarodowej konferencji na

temat Akademia Zamojska na tle praktyki edukacyjnej w Europie Środkowo-Wschodniej (koniec XVI – koniec XVIII wieku), Lublin – Zamość, 11–13 maja 1995 / red. Henryk Gmiterek. – Lublin : Wyd. Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 1996. – S. 113–142.

174. Ciekliński P. Potrójny z Plauta – Zamosc [Zasób elektroniczny] / P. Ciekliński. – 1597. – 151 s. – Dostęp : http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=1693&from=publication/

175. Copia legum veterum, quae solent appellari Privilegium Vetus Academiae Zamoscensis, cum vero ongxnalicollatumata. – Biblioteka Narodowa, – Sygn. – BOZ Nr. 1591.

176. Daniłowich I. Rzut oka historycznyna prawodawstwo litewskie / I. Daniłowich // Pamietnik naukowe. – Kraków, 1817. – T. 1. – S. 235–267.

177. Decisiones juridico-civiles ex Libro I. Institutionum Imperialium. – Biblioteka Ossolineum we Wrocławiu, – 1774. – Sygn. XVIII-4885-III.

178. Dyjakowska M. Prawo rzymskie w akademii Zamojskiej w XVIII wieku / M. Dyjakowska. – Lublin : Redakcja wydawnictw katolickiego uniwersytetu Lubelskiego, 2000. – 323 s.

179. Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764 : praca zbiorowa. – Kraków : PaństwoweWydaw. Naukowe, 1964. – T. 1. – 376 s.

180. Erlich L. Z Dziejow wydzialu prawa uj w wieku XV / L. Erlich // Studia z dziejow wydzialu prawa uniwersytetu Jagiellonskiego / pod red. M. Patkaniowskiego. – Krakow, 1964. – S. 35–48.

181. Explanatio institutionum Justiniani nec non institutionum iuris Poloni ab anno 1612. – Biblioteka Narodowa, – BOZ. – Rps. 1526.

182. Gielecki J., Żurada A. Terminologia anatomica in the past and the future from perspective of 110th anniversary of Polish Anatomical Terminology, N. Osman Folia Morphol. –Vol. 67, No. 2. – P. 87–97.

183. Gmiterek H. Promocje doktorskie w Akademii Zamojskiej W kręgu akademickiego Zamościa : Materiały z międzynarodowej konferencji na temat Akademia Zamojska na tle praktyki edukacyjnej w Europie Środkowo-Wschodniej

(koniec XVI – koniec XVIII wieku), Lublin – Zamość, 11–13 maja 1995 / red. Henryk Gmiterek. – Lublin : Wyd. Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 1996. – S. 224–248.

184. Groicki B. Porządek sadow i spraw miejskich prawa magdeburskiego w Koronie Polskiej [Zasób elektroniczny] / Grocki B. –1953. Dostęp : http://www.obc.opole.pl/dlibra/docmetadata?id=734&from=pubstats

185. Grzybowski S. Jan Zamoyski – Europejczyk I Sarmata / S. Grzybowski // Akademia Zamojska i jej tradycje : referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu: jubileusz 400-lecia Akademii Zamojskiej 1594–1994 / red. nauk. i przedm. Bogdan Szyszka. – Zamość : Muzeum Okręgowe, 1994. – S. 14–26.

186. Herburt J. Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta [Zasób elektroniczny] / J. Herburt. – Dostęp : http://www.obc.opole.pl/dlibra/docmetadata?id=1521&from=pubstats

187. Instt. D. Justin. Impeatoris Libri quatuor seu Jus Commune. – Biblioteka Narodowa, BOZ. – Sygn. 1325.

188. Inwentarz rekopisyw do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej / oprac. Jerzy Kaliszuk, Sławomir Szyller. – Warszawa : Biblioteka Narodowa, 2012. – 296 s.

189. Janik A. Notariusze publiczni mianowani w Akademii Zamojskiej w latach 1607–1767 / A. Janik // Studia Źrydłoznawcze. – 1977. – S. 173–177.

190. Jasienica P. Rzeczpospolita Obojga Narodów. Srebrny wiek / P. Jasienica. – Warszawa : Prószyński i S-ka, 2007. – 504 s.

191. Kawałko D. Materiały do bibliografii Akademii Zamojskiej / D. Kawałko // Akademia Zamojska i Akademia Ostrogska w perspektywie historyczno-kulturowej: współczesne implikacje dla współpracy transgranicznej // Henryk Chałupczak, Justyna Misiągiewicz, Ėduard Balashov. – Zamośc : Wydawn. Officina Simonidis,2010. – 378 s.

192. Klementowski M. Kompetencje i główne zasady postępowania przed sądami polubownymi w Ordynacji Zamojskiej w świetle diariusza Bazylego Rudomicza (1656–1672) / M. Klementowski // Polska lat dziewięćdziesiątych : przemiany państwa i prawa : materiały z Konferencji, Lublin-Kazimierz, 27–29 kwietnia 1998 r. – Lublin : Wydaw. UMCS, 1998. – S. 379–396.

193. Klementowski M. L. Udzial profesorow Akademii Zamojskiej w sadownictwie miasta s ordynacii w 16–18 wieku / M. L. Klementowski // W kręgu akademickiego Zamościa : Materiały z międzynarodowej konferencji na temat Akademia Zamojska na tle praktyki edukacyjnej w Europie Środkowo-Wschodniej (koniec XVI – koniec XVIII wieku), Lublin – Zamość, 11–13 maja 1995 / red. Henryk Gmiterek. – Lublin : Wyd. Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 1996. – S. 143–144.

194. Kochanowski J. K. Dzieje Akademii Zamojskiej / J. K. Kochanowski. – Krakow, 1899–1900. – 466 s.

195. Kołłątaj H. Raport z wizytacji Akademii Krakowskiej odbytej w r. 1777 : Wybór pism naukowych / H. Kołłątaj. – Warsaw, 1953. – 155 s.

196. Kondraciuk P. Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne [Zasób elektroniczny] / P. Kondraciuk, J. Kuśnierz, A. Urbański. – Zamosc, 2005. – T. I–IV. – Dostęp : http://muzeum-zamojskie.pl

197. Kowalczyk J. Jan Zamoyski – fundator i mecenas [Zasób elektroniczny] / J. Kowalczyk // Jan Zamoyski wódz-mecenas-polityk 1542–1605 : Zamojsko – Wołyńskie Zeszyty Muzealne. – Zamość, 2006/2007. – T. IV. – S. 13. – Dostęp : http://muzeum-zamojskie.pl/wp-pdf/jz2.pdf

198. Królikowska J. Szymon Szymonowic. W trzechsetną rocznicę zgonu autora «Sielanek» / J. Królikowska. – Zamość, 1929. – S. 1–19.

199. Kuryłowicz M. Historia i współczesność prawa rzymskiego / M. Kuryłowicz. – Lublin, 1984. – 80 s.

200. Kurylowicz M. Nauczanie prawa w Akademii Zamojskiej w świetle wybranych tekstów źród-łowych, «Łacina w Polsce» / M. Kurylowicz. – 1999. – S. 199.

201. Kuryłowicz M. Notariat w europejskiej kulturze prawnej / M. Kuryłowicz // II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej : Referaty i opracowania / red. R. Sztyk. – Poznań–Kluczbork, 1999. – S. 135–148.

202. Kuryłowicz M. Prawo rzymskie oraz prawo kanoniczne w programie studiów prawniczych Akademii Zamojskiej / M. Kuryłowicz // Akademia Zamojska i jej tradycje : referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu: jubileusz 400-lecia Akademii Zamojskiej 1594–1994 / red. nauk. i przedm. Bogdan Szyszka. – Zamość : Muzeum Okręgowe, 1994. – S. 35–48.

203. Kuryłowicz M. Środowisko prawnicze Akademii Zamojskiej i Zamościa w XVI–XVIII wieku. Problematyka badawcza / M. Kuryłowicz, W. Witkowski // Rocznik Zamojski. – 1984. – T. 1. – S. 3–14.

204. Łempicki S. Działalność Jana Zamoyskiego na polu szkolnictwa. 1573–1605 / Łempicki S. – Kraków, 1921. – 293 s.

205. Łempicki S. Padwa uczynila mnie mezem…, Renesans I humanizm w Polsce : Materiale do studiow / S. Łempicki // Warszawa Czytelnik. – 1952. – 474 s.

206. Łukasiewicz J. Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794 / J. Łukasiewicz. – Poznań, 1849. – T. 1. – 472 s.

207. Lukaszewicz J. Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794/ J. Łukasiewicz. – Poznań. – T. III. – 460 s.

208. Lutosławski J. Notariat w łodzi w okresie międzywojennym [Zasób elektroniczny] / J. Lutosławski. – Dostęp : www.archivia.com.pl/.../notariusze-lodzcy-w-okresie-miedzywojennym.pdf

209. Malinjwska I. Mikolaj Zalaszowski polski prawnik XVII stuliecia na tle owczesnej nauki prawa / I. Malinjwska. – Krakow, 1960. – S. 298–299.

210. Mikucki S. Początki notariatu publicznego w Polsce / S. Mikucki // Przegląd Historyczny. – Warszawa, 1937–38. – T. XXXIV. – S. 10–26.

211. Myk S. Drukarnia Akademii Zamojskiej, jej dzieje i wydawnictwa / S. Myk. – Zamość, 1994. – 94 s.

212. Myk S. Zamojska oficyna akademicka w swietle nowech zrodel / S. Myk // Akademia Zamojska I jej tradycii : referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu: jubileusz 400-lecia Akademii Zamojskiej 1594–1994 / red. nauk. i przedm. Bogdan Szyszka. – Zamość: Muzeum Okręgowe, 1994. – S. 84–102.

213. Opalek K. Nauka prawa w uniwersytecie Jagielonskim w okresie oswiecenia / K. Opalek // Studia z dziejow wydzialu prawa uniwersytetu Jagellonskiego. – Krakow, 1964. – S. 4–71.

214. Osuchowski W. Zarys rzymskiego prawa prywatnego / W. Osuchowski. – Warszawa, 1966.– S. 122–139.

215. Patkaniowski M. Dzieje wydzialu prawa uniwersytetu Jagiellonskiego od reformy Kollatajowskej do konca XIX stulecia / M. Patkaniowski. – Krakow, 1964. – 501 s.

216. Pauli L. Die polnische Literatur des Magdeburger Rechts im 16 Jahrhundert / L. Pauli // Studien zur Geschichte des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Deutschland und Polen / Hg. v. D. Willoweit und W. Schich. – Frankfurt am Main : Lang, 1980. – 450 s.

217. Pelczar R. Dzialalnosc oswiatowo-kulturalna kolegiow jezuickich na obszare diecezji przemyskiej obrzadku lacinskiego w latach 1573–1773. Zarys problematyke / R. Pelczar // W kregu akademickiego Zamosca / red. Nauk. I pzredmowa H. Gmiterek. – S. 63–71.

218. Petrani A. Szkolnictwo teologiczne w Polsce. Księga Tysiąclecia katolicyzmu polskiego / A. Petrani. – Lublin, 1969.– T. 1. – 296 s.

219. Polski Słownik Biograficzny [Zasób elektroniczny]. – Dostęp : http://www.ipsb.nina.gov.pl/index.php/Home/

220. Popiel P. Jan Zamoyski w Padwie i Wenecji / P. Popiel // Przegl. Polski. – X : – 1876. – T. 2. – S. 36.

221. Regestrum Quaestoriale Academiae Zamoscensis. – Biblioteka Narodowa, – BOZNr. 1572.

222. Remiszewski I. Propositiones ex jurę canonico et civili desumptae / I. Remiszewski. – Biblioteka im. H. Łopacińskiego w Lublinie. – 1779.– Sygn. P-18-o-1133.

223. Remiszewski I. Propositiones Juridicae ex jure Regni desumptae / I. Remiszewski. – Biblioteka im. H. Łopacińskiego w Lublinie. – 1778. – Sygn. P-18-o-l134.

224. Rituale Legum Academiae Zamoiscensis minibus Fundatoris Joannis Zamoiski tum Stanislaw Gomolinski Episcopi Chełmensis Subsignatumet Sigilli seorumfirmatum // Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciółów Nauk (BPTPN). – Rękopis № 2110.

225. Rudomicz B. Efemeros czyli Diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1656–1672 / Bazyli Rudomicz ; przekł. z jęz. łac. Władysław Froch ; oprac. historyczne i historycznoprawne Marian Lech Klementowski ; oprac. filologiczne Wł. Froch. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002. – Cz. 1. – 376 s.

226. Rudomicz B. Leo leopoliensis Sub Auspiciis loan. Casim / Bazylego Rudomicz // Źródła do dziejów literatury i cywilizacyi polskiej w XVI. i XVII. stuleciu. Bazylego Rudomicza Leo Leopoliensis / wyd. K. Juliusz Heck. – Stryj, 1889. – 32 s.

227. Similium iuris Poloni cum iure Romano centuria una [Zasób elektroniczny]. – Paryż : drukarnia C. Morelli, 1602. – 76 s. – Dostęp : https://play.google.com/books/reader?id=a95fAAAAcAAJ&printsec=frontcover&output=reader&hl=uk&pg=GBS.PP1

228. Skrypty wykładów 1609–1612. Rękopisy Biblioteki Narodowej w Warszawie // Zbiory Biblioteki Ordynacji Zamojskiej ; Seria 3. T. 2. Rękopisy od XVI do XIX wieku (sygn. BOZ do 1050) / oprac. B. Smoleńska, K. Muszyńskiej. – Warszawa, 1991.

229. Skupieński K. Notariat w Polsce do końca XVIII wieku / K. Skupieński // Notariat polski: Historia i współczesność / red. D. Malec, K. Skupieński. – Warszawa, 2005. – 213 s.

230. Smoter F. Zamość – Jan Zamoyski – Czas nauk [Zasób elektroniczny] / Franciszek Smoter // Cykl 14 artykułów drukowanych od lutego do kwietnia 1998 roku w Kronice Tygodnia. – Dostęp : http://www.roztocze.net/miasta/zamosc/rod/

231. Smoter G. Regina. Z przeszłości Zamojszczyzny zbiór tekstów publikowanych na łamach Zamojskiego Kwartalnika Kulturalnego, Tygodnika Zamojskiego, a także nigdzie nie publikowanych [Zasób elektroniczny] / Smoter Grzeszkiewicz Regina. – Dostęp : http://scebreshinum.republika.pl/plus/past_zam.pdf

232. Sobieske W. Archiwum Jana Zamoyskiego, Kanclerza i Hetmana Wielkiego Koronnego. T. I: 1553–1579 / W. Sobieske. – Warszawa, 1904. – 535 s.

233. Sobieske W. Trybun ludu szlacheckiego / W. Sobieske // Pisma historyczhe. – Warszawa, 1978. – S. 89–96.

234. Sochaniewicz K. Trybunał Zamojski. Studium z dziejów dawnego prawa sądowego polskiego / K. Sochaniewicz // Szymon Szymonowie i jego czasy. Rozprawy i studia / red. S. Łempicki. – Zamość, 1929. – S. 275–314.

235. Sojka-Zielinska K. Historia prawa od średniowiecza do wieku oświecenia / K. Sojka-Zielinska. – Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1979. – 191 s.

236. Sondel J. Nauczanie prawa w akademii Krakowskiej / J. Sondel // Krakowskie studia z historii panstwa i prawa / pod red. W. Uruszczaka, D. Malec. – 2008. – T. 2. – S. 55–70.

237. Staszic S. Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana w.k. do dzisieyszego stanu Rzeczypospolitey Polskiey przystosowane [Zasób elektroniczny] / S. Staszic. – Dostęp : http://www.polona.pl/dlibra/doccontent?id=25564 &from=PIONIER%20DLF

238. Statuta capituli insignis collegiate. – Biblioteka Jagiellońska, – Sygn. 227462 II.

239. Szust R. Lwowianie i Akademia Zamojska w XVII-XVLII wieku / R. Szust // W kręgu akademickiego Zamościa. Materiały z międzynarodowej konferencji na temat Akademia Zamojska na tle praktyki edukacyjnej w Europie Środkowo-Wschodniej (koniec XVI – koniec XVIII wieku), Lublin–Zamość, 11–13 maja 1995 / red. Henryk Gmiterek. – Lublin : Wyd. Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 1996. – S. 249–257.

240. Szyszka B. Akademia Zamojska. 1594–1874 / B. Szyszka. – Zamosc : Regionalna Pracownia Krajoznawcza PTTK w Zamościu, 1988. – 36 s.

241. Szyszka B. Geneza Akademii Zamojskiej i jej wklad w rozwoj cywilizacijny Europy / B. Szyszka // Замойська академія та Острозька академія в історично-культурній перспективі: сучасні імплікації для транскордонної співпраці / упоряд.: Г. Халупчак, Ю. Місянгієвіч, Е. Балашов. – Замость : Вид-во О. Сімонідіс, 2010. – С. 19–35.

242. Ustawy Akademii Zamojskiej z opisaniem różnych Nauk ku pożytkowi Polskiej Młodzi ściągających się, zebrane, a teraz przy otwarciu nowego Konwiktu na perswazyą wielu Godnych Osób, do publiczney wiadomości Podane. – Відділ стародруків НБУВ. – Інд. 4222.

243. Vetulani A. U progu dzialalnosci krakowskiego Wydziału Prawa / A. Vetulani // Studia z dziejow wydziału prawa uniwersytetu Jagielonskiego / pod red. M. Patkaniowskiego. – Krakow, 1964 – S. 9–35.

244. Visitatio Academiae Zamoscensis. – Biblioteka Narodowa, – Sygn. – BOZ 1632.

245. W kręgu akademickiego Zamościa : Materiały z międzynarodowej konferencji na temat Akademia Zamojska na tle praktyki edukacyjnej w Europie Środkowo-Wschodniej (koniec XVI – koniec XVIII wieku), Lublin – Zamość, 11–13 maja 1995 / red. Henryk Gmiterek. – Lublin : Wyd. Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 1996. – 343 s.

246. Wadowski J. A. Wiadomosc o profesorach Akademii Zamojskiej (Anacephaleosis professorum Academiae Zamoscensis) / J. A. Wadowski. – Warzawa : Drukarnia «Gazety Rolniczej», 1899–1900. – 343 s.

247. Walenty M. T. Dissertatio juridico-civilis de haereditatibus quae ab intestato deferuntur, conformiter ad jus civile Romanum cum nonnullis annotationibus juris Austriaci et Polonici / M. T. Walenty. – Zamość, 1779. – Biblioteka Narodowa, – Sygn. – BOZ 1.4064.

248. Witkowski W. Nauczanie prawa krajowego w Akademii Zamojskiej w XVI–XVIII stuleciu / W. Witkowski // Akademia Zamojska i jej tradycje : referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu: jubileusz 400-lecia Akademii Zamojskiej 1594–1994 / red. nauk. i przedm. Bogdan Szyszka. – Zamość : Muzeum Okręgowe, 1994. – S. 49–66.

249. Witkowski W. Notariat w XVI–XVIII-wiecznej Polsce (w związku i kształceniem notariuszy publicznych w Akademii Zamojskiej) / W. Witkowski // Rejent. – 1994. – Nr. 10. – S. 39–44.

250. Witusik A. A. Memorial w obronie akademii Zamojskiej / A. A. Witusik // Akademia Zamojska i jej tradycje: referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu: jubileusz 400-lecia Akademii Zamojskiej 1594–1994 / red. nauk. iprzedm. Bogdan Szyszka. – Zamość : Muzeum Okręgowe, 1994. – S. 110–117.

251. Witusik A. A. Mlodosc Tomasza Zamoyskiego / A. A. Witusik. – Lublin, 1977. – 268 s.

252. Witusik A. A. Szymon Szymonowic – współ organizator Akademii Zamojskiej / A. A. Witusik // Akademia Zamojska i jej tradycje : referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu: jubileusz 400-lecia Akademii Zamojskiej 1594–1994 / red. nauk. iprzedm. Bogdan Szyszka. – Zamość : Muzeum Okręgowe, 1994. – S. 26–34.

253. Wojtyska H. D. Nauczanie przedmiotów teologicznych w Akademii Zamojskiej / H. D. Wojtyska // Dzieje teologii katolickiej w Polsce. – Lublin, 1975. – T. 2.– S. 43–50.

254. Zamoyski J. De Senatu Romano libri duo (1608) [Zasób elektroniczny] / J. Zamoyski. – Dostęp : https://play.google.com/books/reader?id=OUNqxckdrQcC&printsec=frontcover&output=reader&hl=uk

255. Zamoyski T. Scholia in. M. Tullii Ciceronis libros tres de legibus / T. Zamoyski. – Biblioteka Narodowa, – Sygn. – BOZ Rps. 1518.

256. Zamoyski T. De monarchia et imperio Persarum et de republica Lacedaemoniorum, Atheniensium, Romanorum / T. Zamoyski. – Biblioteka Narodowa, – Sygn. – BOZ rps. 1519.

257. Zamoyski T. Explanatio institutionum Justiniani nec non institutionum iuris Poloni ab anno / T. Zamoyski. – Biblioteka Narodowa, – Sygn. – BOZ rps. 526.

258. Zbiór materiałów do historii Akademii Zamojskiej // Biblioteka Narodowa, – Sygn. – BOZ 1578.

259. Zamość : z przeszłości twierdzy i miasta [Zasób elektroniczny] / Praca zbiorowa – Dostęp : http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/docmetadata?id=197&from=publicatio.

ДОДАТКИ

Додаток А

Булла папи Клеменса VIII від 29 жовтня 1594 року про заснування Академії та надання їй привілею надання докторських ступенів та підготовки нотаріусів

Clemens Papa VIII. Ad pcrpetuam rei memonam ect. Nos singulari Ipsius Joannis Institutoris pictatc ac magniludine animi et praecipua in Nos et Apostolicam sedem observanlia adducti Universitati praefatac, sicut praefertur erectae, ut omnibus et singulis privilegiis, gratiis, indultis, exemptionibus, libertatibus, praerogativis, honoribus, praeeminentiis, favoribus et facultatibus etiam circa doctores in artibus philosophiae, scientiaque civili et utroque jure ac Medicina et Notarios creandos aliosque Studiorum gradus conferendos et aliis, quibus aliae similium Studiorum generalium universitates ubivis locorum et genlium institutae, de jure, usu et consuetudine, aut alias quomodolibet, tam ex Apostolica, quam imperiali, seu regali auctoritatibus utuntur, fruuntur, potiuntur et gaudent, atque uli, frui, potiri et gaudere possunt et poterunt, pariformiter et aequcprincipaliter, uti, frui, potiri et gaudere possit, valeat et debeat, concedimus et indulgemus. ect.

Додаток Б

Статут Замойської академії 1594 року

«Privilegiam vetus» 1594

Praefatio. Cum optimus et beneficentissimus Pontifex Clemens VIII. novae hujus academiae in hac nova Civitate Zamoscensi institutae professores et doctores, in omni prope genere facullatis creandi et leges pro via commiini atque academica lam professorum qnam studeritium condeudi poiestatem fecerit, hac sedis apostolicae authoritate, constitutis primum non paucis statutorum quasi capitibus quidquid e re hujus universitatis fore ad posteritatem judicatumque, consensu unanimi et consilio, ad hac ipsa capita contulimus, conscripsiinus, conscriptum promulgavimus. Caeterum Illustrissimus D. Joannes Zamojski Gymnasii hujus conditor quum aequum censerct, ne ulla lex absque scitu illius et approbatione ferretur, libellum legum sibi offeri jussit, perlegit, quidquid de re sentiret, exposuit, comprobavit. Sed et Illustris Dominus ac Reverendissimus Stanislaus Gomoliński. episcopus chełtnensis, pro ea jurisdictione, quam illum solum sedes Romana in hanc academiam habere perpetuo voluit, itidem festos ac feriatos Academiae istius dies cum Illustrissimo Fundatoris et Uniyersitahs consensu celebrandos et observandos sanxit. Relicta tamen in posterum omne tem pus, plena facultate professoribus pro usu et necessitate, sive leges has scriptas antiquandi, sive abrogandi, aut derogandi, aut alias scribendi, promulgandi, perferendi, haee omnia cum Fundatoris et post cum haeredum ejus placito et conapprobatione Exc. et Illustris. fundatoris et Reverendissimi Antistitis. ect.

Album in quod inscribuntur studentes.

1) Albi Universitatis Rector quemadmodum immunitatum sive a Sede apostołka, sive a rege, sive a fundatorc concessarum custos esto.

2) Nomina studentium rector in album referat. Ubi retulerit studentem examinaadum ad decanum remittat. Relatus et census stipem relationis et ceusurae rectori idem ipse persolvat.

3) Studentes relati in album et censi, ditiores denos grossos persolvant, egentiores senos grossos, egentissimi Deum pro ineremeutis Academiae Zamoscensis exorent.

4) Nullus professorum alumnum disciplinae in fidem et curam suam recipere audeat, nisi primum Rectori exhibilus et a Decano examinatus fucrit. Si secus faxit et dies octo studentem non professum in cura habeat professor, giossos quinque persolvat.

De decano ejasque officio.

Decanus juratus munus suum udo anno, nisi illi in sequentem annum prorogatum fuerit, administrabit fideliter et ad perscriptum legum, cujus ea prima lex erit.

1) Ut non prius studentem examinet, quam a reetore visus et ad se ablegatus fuerit examinu causa. Si secus faxit, grossos quinque persolvat.

2) Examinato adolescentc classem assignabit et professori classis illius tradct, nec quidquam juris ad studentem habebit araplius, nisi peculiariter a parentibus vel propinquis sibi commendatus suo utatur contubernio, aliquin quinos grossos persolvat.

3) Singularium mensium extremis diebus sabbathi exatninibus intererit in scholis inferioribus, propter cognoscendos profectus studentium. Si alium se praestet, quinos grossos persolvat.

4) Illud etiam videbit, ut statis boris, ut integris omnibus temporibus praeter festos dies et ab inferioribus et a superioribus professoribus lectiones non frivole, sed sedulo ad praescriptum fundationis praelegantur.

5) Si negligentias aliquas professorum tam inferiorum quam superiorum classium deprehenderit, ad rectorem vocari a bedello professorem jubebit, a quo pro qualitate negligentiae punietur. Id vero si negligit, negligentias ipsius solvat.

6) Die illo, qui in renovatione aestiva consequetur mandationem faonorum, decanus classium inferiorum studentibus in auditorium eloquentiae vel philosophiae hora aliąua antemeridiana convocatis, examinatos ad classes

superiores, quibus digni videbunt promovere tenebitur; quod si neglexerit is aut rector, unus ex profes soribus de mandato exequetur.

7) Postridie Festi s. Galii Abbatis, in renovatione hybcrna, nisi sit dies Dotninicus, alioquin die s. Lucae, tempore pomeridiano Dectnus clsssium inferiorum studentibus, in auditorium Eloquentiae vel philosophiae coactis, examinatos, ad classes superiores, quibus digni videbuntur promovere identidem tenebitur. Alioquin duodenos grossos persolvat. Sed et a reetore negligentiarum singularum nomine in jus vocari, ac pro cjualitate delieti puniri poterit. Munus vero id, qui interim obeat propter importunitatem horninis, quasi cxtraordinarie alii cuilibet professorum demandabit.

8) Decanus solus dc novitiis censeto ad quam ulteriorum classium reponendi.

9) Promovendos singulis commutationibus, vel extra commutationes cum rectore et praeceptore examinato. Quo in examine praeceptoris praecipua fides erit, cuł alteruter, aut rector, aut decanus accesserit.

10) Campanae potestatem habeto. Horas statutas observato, tam lectionuin, quam reliquorum actuum omnium. De iis omni bus, qnicquid rector cum collegio statuerit, illo negotium exequitor.

Leges de disciplina studiosorum.

1) Studehtes quicunque aliunde venerint in academiam Żarno scensem studii causa etiam sex annorum sisti rectori debebunt,ze nomen statim dare in album.

2) Juramenti formam sibi praescriptam praestare tenebuntur, eo tempore quo in classes superiores promovebuntur. Qua lege isti tan tum tenebuntur qui 14 annum non excesserint. Et qui excesserint, etiatnsi in classis inferioribus studeant, nonnisi juratos esse oportebit.

3) Unusquisque studentium privatum praeceptorem habeto, cujus consilio lectiones audiet; quas si negligat, arbitrio praeceptoris punitor.

4) Si studentium aliquis lectiones a praeceptore assignatas inemoriae non mandaverit et horis designatis memoriter non recitaverit, ex sententia praeceptoris punietur.

5) Nisi quis ex studentibus tam inferiorum, quam superiorum classium omni loco et tempore gracce aut latine (quibuscum propter linguarum peritia commode dicere poterit) loquatur, poenam praeceptoris sui sentencja subeat.

6) Qui excesserit ex ephebis adolescens probrumque parentum alicui objecerit, ad rectorem delatus 5 grossos persolvet. Alioquin plagas accipiet et palinodiam canet. Si non excesserit a praeceptore suo sententia rectoris vapulabit.

7) Si adulti scholares convitiis se mutuo exccperint, iisque indignis, quinos grossos persolvant. Si aegestate praemantur, ut solvendo esse... possint, flagri plagas accipiant.

8) Si capilatio intercedat muttia, vel calophi inutui sine sanguine, denis grossis mulctentur ambo. Si egestas obsit, flagri plagas accipiant.

9) Studentium aliquis ab aliquo pulsatus vel pugno, vel palma, duobusque testibus comictus, decem grossos persolvat. Alioquin in carcercm hujus diei noctisque conijciantur. Si mutua haec injuria fuerit, utraque pars testibus convicta viginti persolvat, vel in carcere diem integrum maneat, sententia rectoris et consiliariorum.

10) Si ad effusionem sanguinis usque, florenum numeret, vel in carcerem tridui totius conjiciatur sententia rectoris et consiliariorum.

11) Si ibidem mutua Fuerit et signis hoc aliquibus monstretur ac testes ad summum dno producantur, duos florenos ambo numerabunt, vel tribus diebus in carcere manebunt.

12) Si aliqnis factionis alicujus vel domesticae vel civilis author fuerit, pro gravitate sceleris et sententia Consiliariorum a Rectore punietnr.

13) Si aliquis ex studentibus professorem vel absentem vel praesentem convicio laeserit, duorum testimonio convictus nummum nummum persolyat, caeteroque plagas accipiat, aut quatriduo in carcere detineatur.

14) Si aliquis studentium in taberna cauponaque potens deprehensus fuerit, vel choreas ducens larvatus et id genus, talerum persolvat. Si egestas obsistat, plagas flagri vel virgarum accipiat.

15) Ex studentibus aliquis a rectore in jus vocatus, si primum non paruerit inobedientiae reus erit. Si iterum non paruerit, solvat florenum unum, vel si egeat, periractus flagris caedatur. Si pertrahi non poterit, excludatur, sententia rectoris et consiliariorum.

Cautio. Ubi aliquod novum facinus ab aliquo studentium patratum fuerit, lege nova cavere, ne id in posterum fiat, universitatis esto.

16) Si aliquis ex studentibus cujuspiam studentis honorem verbis vel literis laeserit, ad rectorem voeabitur, apud quem qui detractor habebitur, probare suae orationis veritatein tenebitur. Si pro baverit, iste in quem vere dictum aliquid est, curabit ut oinnes in posterum de se małe sentiendi et dicendi occasiones praecidat. Si probare non poterit, illc qui existitnatione offendit, 15 grossos persolvat et pro qualitate detractionis publice vel privatim sententia rectoris et consiliariorum loco et tempore competenti offensum reconciliet.

17) Si aliquis ex studentibus apud rectorem aut in judicio, non eo habitu, qui suum ordinem deceat, neque exteriori veste decenter amictus comparuerit, quinos grossos reponat.

Додаток В

Засновницький (фундаційний) акт Академії від 5 липня 1600 року

«Fundatio Academiae Zamoscensis»

Sigismundus, Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Livoniae, пес non Suecorum, Gottorum, Vandalorumque REX.

Significamus praesentibus Litteris Nostris quoruminte-rest Universis et Singulis. Detulisse ad Nos Illustrem et Magnificum JoannernZamoiski de Zamoście Fundationem suam Academiae Zamoscensis, a se, magno sumptu condi-tae, de communi sententia Reverendorum. Stanislai Gomoliński Episcopi Chełmensis Nominati Luceoriensis, ac Georgii Zamoiski Electi Abbatis Czervenensis et Nominati Episcopi Chełmensis, conscriptam; et ab iisdern atque a se subscriptametobsignatam, inhancsententiam, ethisverbis quae sequuntur conceptam:

Nos Stanislaus Gomoliński Dei gratia Episcopus Chełmensis Nominatus Luceoriensis, Universis et Singulis quo-rum interest hisce nostris praesentibus significamus, testa-tumque perpetuis aetatum omnium temporibus esse volu-mus. Cum Illustrissimus et Magnificus Dominus Joannes de Zamoście Zamoiski nobiscum egisset: ut quae ad Aca-demiam Zamoscensem, liberalitate sua, stabili censu instruendam, pertinerent ex communi sententia constitueremus, literisque mandaremus, subscriptione manus nostrae, et sigilli appensione corrumunita laudatissimum negotium, et ad maximum fructum totius Reipublicae redundaturum: Nos magnopere approbavisse, et quam a Nobis opera postulavisset Vir ad optime merendum de patria sua natus, eam Nos praestitisse. Est autem in haec verba Fundatio ACADEMIAE conscripta:

Ioannes Zamoiski Regni Poloniae Supremus Cancellarius et Exercituum Generalis, Bełzensis, Marieburgensis, Derpatensis, Knyszynensis, Medzyrzecensis, Grodecensis, Javoroviensisque etc. Capitaneus. Universis et Singulis, quorum interest, significo. Cum omnes homines, primum quidem

Principi Deo cunctarum rerum clementissimo Procreatori sua ornnia debeant; secundo vero loco, ei Patriae in qua progeniti lucem aspexerunt maxime sint obstricti; aequissimum est, ut secundum religionem, cultumque Divinum, pietatemque suam erga Patriam omni grato animo declarent. Animadvertens igitur quam uberes fructus in Patriam universam ex instituta, et recte boni artibus expo-lita juventute redundent, cum aetas excipiat aetatem, et tales soleant esse Respublicae, cujusmodi sunt mores et institutio Civium; propterea in Civitate mea Nova – Zamoście Acaderniam extruxi. Quod quidem longe fructuo-sissimum propositum ut ipse et successores mei perpetuo tenere possint, dono huic eidem Academiae Jure perpetui-tatis villam dictam BUKOWINA in terra Premiśliensi et districtu Prevorscensi consistentem rnille florenorum pro-ventus. Erudiendae autem Juventutis, hosce Doctores esse volo. Unum Juris Civilis, Alterurn Juris Polonici, Tertium Philosophiae de vita et moribus, ac re Civili. Quartum Physices et Medicinae. Quintum Logicae et Metaphisicae. Sextum Mathematicae. Septimum Rhetoricae aequali du-centorum triginta florenorum annuo in singulos stipendio. Octavum professorem elementorum Philosophiae ac Rhe-toricae Humaniorumque Literarum centum quinquaginta florenorum. Nonum Prosodiae et Syntaxis centum triginta florenorum. Postremum Analogiae et Orthographiae centum triginta florenorum salario. Qui quidem artes et disci-plinas ea ratione tradent. Imprimis Analogiae et Orthographiae Praeceptor traditos sibi tyrunculos alphabetopolonico a Kochanovio composito, hora nona instruet; postea Grae-cum et latinum proponet; maximeque in id incumbet, ut a teneris annis recte singulas literas, earumque vim nosse, syllabas vincire, accentum observare discant; simul faciliora vocabula rerum vulgarium tam graeca quam latina ex puris authoribus decerpta illis injungat. Ita deinde instruc-tis, latinam D. Augustini et Donati Grammaticam hora octava leget, Declinationes et Conjugationes Latinas et graecas, primum communi forma et dialecto, deinde cir-cumflexas et aliis dialectis et graeca Analogiae praecepta, ex Gaza et Lascare decerpta tum rerum graviorum vocabula graeca et latina eisdem tradet. Diebus autem festis,

Orationem Dominicam, Salutationem Angelicarn, Symbolum Apostolorum, Decalogum graece et latine et mane et vespere, cum puerili Cathechismo pro captu ipsorum exponet. Prosodiae et Syntaxis Magister, hora nona antę meridium utriusque linguae Syntaxim, sententias Ciceronis et Demo-sthenis insigniores tradet. Hora quarta pomeridiana, quae mane illis proposita. fuerint, repetent; nomina verbaque inflectent; sententias et narratiunculas morales graece et latine discent. Hora octava antemeridiana Syn taxi eruditos praecepta Prosodiae graece et latine docebit. Epigrammata graeca ex Antologio atque latina ex Catullo et Martiałe et Comoediam aliquam Terentii illis interpraetabit, versus metientur; interrogatique, legibus artis respondebunt. Hora tertia pomeridiana Syntaxi et Prosodia eodem modo exer-cebuntur, Ciceronis epistolas faciliores, et ex Volumine epistolarum graecarum aliquas audient; reliquum temporis repetitionibus, argumentis componendis et curae corporis tribuent. Diebus festis reliquum Catholici Cathechismi. Pri-mordiorum Philosophiae et artis dicendi Professor figuras verborum et sententiarum, Progymnasmata Aphthonii, et Rhetoricam ad Herennium hora septima antemeridiana explicabit eaque exemplis graecis, latinis, polonicis illustra-bit. Hora pomeridiana secunda; Orationem pro Archia Poeta et pro Q. Ligario; post Justini Historiam ad res usque Graecorum et Macedonum; Ciceronis Librum Acad. 2 argumenta discipulis suis apta doctrinae proponet, ut stylum et orationem juxta praescriptum Aphthonii exerceant. Mathematices Professor hora decima ante meridiem Logisticen Gemmae Frisii, post Elementa Geometriae Euclidis, alternis diebus Melae Cosmographiam docebit. Hora prima pome-ridiana Pselli Arithmeticam et Musicam, ac Procli Sphaeram vel Sacro Bosci, Arati Phaenomena, et Theorias Plane-tarum Peurbachii. Canicularibus diebus, deambulando cum nobili juventute, metiendarum magnitudinum periculum faciet. Logices et Metaphysices Doctor Libros Logicae Aristotelis, alios mane, alios vespere explicabit, extremum vero Elementorum, canicula vigente; dialecticis Juventuti imbutae Metaphysicam deinde Aristotelis et Parmenidem Platonis legat, matutino tempore; pomeridiano Dialecticam Stoicorum aperiat, et

Ciceronis Lucullum interpretetur. Diebus festis Epitomen Confessionis Hosii. Philosophiae Naturalis et Medicinae Professor, hora octava antemeridiana, descriptionis Universae Physicae Jacobii Carpantarii Libros tam prioris quam posterioris partis interpretabitur; post vero, Artem parvam Galleni, cum etiam nobilis hominis intersit corporis sui notitiamhabere, artisque Medicinae summam scire. Hora quarta pomeridiana, Librum secundum Ciceronis De natura Deorum. Eloquentiae seu dicendi Doctor, hora septima antemeridiana, Aristotelis de arte dicendi Libros et Hermogenis de Statibus Doctrinam, post, Ciceronis Partitionum, Hermogenis Libros de Ideis dicendi et Dionysii Halicarnassei de Verborum compositione expli-cabit, Oratoremque ad Brutum adjunget. Hora pomeridiana secunda, Orationes Ciceronis et Demostenis praecipuas interpretabit; ordinem scriptorum Historiae Graecae et Ro-manae juxta seriem temporum auditoribus ostendet; tum Herodoti etLhucididis, deinde Livii aliquos libros perpetuo praeleget, et quid in historia suo Martę legenda Nobilitas Observare debeat, docebit. Imprimis autem dabit operam, ut declamando et scribendoexerceantur. Canicularibus diebus Locum de Jocis Lib. 2 Cic. de Orat. Diebus festis Sulpitii Severi Historiam explanabit Ejus vero Philosophiae quae de vita et moribus, ac de тe civili tractat, Professor, hora antemeridiana nona Aristotelis Libros ad Nicomachum de moribus graece et latine interpretabitur. His explicatis Oeconomica Xenophontis, et postea Politica Aristotelis docebit. Tum generatim Platonis de Legibus libros tradet. Pomeridiana vero hora tertia Ciceronis libros de Of ficiis explicabit; secundo loco sententiam Ciceronis de Republica ex his quae extant apud varios authores, Librorum ejus de Republica reliquias indicabit; tum Q. Ciceronis Librum de petitione Consulatus ad M. Fratrem proponet; deinceps selectas Epistolas Ciceronis ad Civilem artem maxime pertinentes, de modo consiliorum, de Nobilitatis excellentia, de admi-nistranda provincia, adjunget; sub aestum Caniculae, recreationis causa Poeticam docebit. Itaque Aristotelis de Re Poetica Libros, mane eadem hora explanabit, post meridiem vero, per annorum vices, aliquas Pindari et Horatii graviores Odas, Homeri aliquem librum et Virgilii;

tum aliquam Tragoediam Aeschylis, aut Sophoclis, aut Euripidis, aut Senecae interpretabitur. Jurisprudentiae Doctor, mane leget Institutiones Justiniani, deinde ea, quae Pandectis et Codice continentur breviter comprehendet; inde ałiquos titulos perpetuos interpretabitur. Post meridiem Jus feudorum tractabit, in eoque Juris Saxonici et Magdebur-gensis a quo fere id fluxit origines demonstrabit, tum Jus Saxonum et Magdeburgense compendio persequetur. Alter vero Institutiones Juris Polonici exhibebit. Leges patrias quae Statutis et Constitutionibus continentur, interpretabitur; ac Processus Judiciales Formulasque Cancellariae do cebit. Ea quae singulis Professoribus cornmittuntur, ab ipsis uno anno doceri non possunt, multo minus a Discipulis edisci. Quae igitur uno anno non possunt commode perfi-cere, deinceps persequantur. Diebus Saturni, quae per sex priores dies didicerint, omnes omnium Professionum et Artium discipuli renovabunt, ac extremo cujusvis mensis Saturni die, quae per integrum mensem extremo anno exa-minabunt, et ingenii specimina exhibebunt. Scripta sua tam versu quam soluta oratione proponent, disputabunt, decla-mabunt. Actionum Romanarum et Atticarum formam repraesentabunt, ac maxime Judiciorum, Senatus, Concio-num, Comitiorum; convenientesque huic instituto veterum orationes et conciones, et contrarias quae in veteribus libris non extant a se conceptas memoriter recitabunt. Quotidie suis horis pietati operam dabunt, et praeces dicent. Cum autem bona praedictae villae Bukowina aliis bonis meis vicina sint et contigua, finibus eorum contenti erunt Scho-lasticus et Capitulum Ecclesiae Resurectionis Domini et testis ejus D. Thomae Apostoli memoriae dicatae tanquam Directores et Praesides, ac Rector et Professores Academiae Zamoscensis, quos ipse determinavero, vel si mihi humanitus aliquid accidet, Tutores filii mei a me constituti et inscripti terminabunt. De conferendis sacerdotiis Professoribus ac Vicariis, in fundatione Ecclesiae ejusdem praescripsi. De iis vero Professoribus, qui vitam saecularem mallent, ita statuo, ut quemadmodum aliorum mihi Successo-ribusque meis deservientium in assignandis dandisque Ad-vocatiis ratio haberi debet, ita etiam Professorum habeatur. Quot attinet ad controversias

et crimina quae acciderint patrari et moveri, a Professoribus et Discipulis ejus Academiae, ita cognoscendum judicandumque statuo: ut primum Professores de omnibus controversiis inter se et cives Za-moscenses ac alios quosvis, a Scholastico Ecclesiae praefatae Zamoscensis j ud icentur, adhibitis in consilium Praelatis et Canonicis, qui aciesse poterunt. Discipuli a Rectore illorum judicabuntur; a quo appellandi Scholastici jus erit. Si a Scholastico justitia obtineri non poterit, pro ratione controversiarum, nobiles ab illis quibus obligati erunt, vel dam-na dederint, ad fora nobilitatis competentia citabuntur; plaebeijudiciolegitime civili ad satisfaciendum compellen-tur. In criminibus prosequendis Fora in Jurę communi Reg-ni descripta observanda, et ordinaria Regni ratio tenenda est. De recentibus violentiis per Nobiles patratis, juxta Sta-tuti dispositionem cum officio dviii, officium Castrense Crasnostaviense cognoscet et judicabit. De Plebaejorum vero facinoribus ac criminibus Magistratus Civilis, alias juxta dispositionem Juris Communis Regni. Scholasticus nunc quidem is erit, quem ipse delegero, post eum deligetur ratione praescripta in Fundatione Ecclesiae supra memoratae, ex professoribus vir doctus et emeritus, honestis pra-editus moribus et existimatione. Theologo et Juris Canonici Doctori stipendia Reverendus Dominus Nominatus Episcopus Chełmensis, et electus Abbas Cervenensis Georgius Zamoiski justa stabiliaque, quae pietas ejus est, constituet. Cujus promissi ipsius talis est ab eodemprodita descriptio: Georgius Zamoiski Nominatus Episcopus Chełmensis et electus Abbas Cervenensis. Universis et singulis quorum interest significo: me secutum Illustrissimi Domini de me optime meriti Joannis Zamoiski de Zamoście Suprerni Regni Cancellarii et Exercituum Ducis pietatem in Patriam suam, atque in RernpublicamUniversam, omnem daturum operam, ut certam eamque perpetuam duobus Doctoribus pensionenn videlicet Theologo, et Juris Canonici Doctori constituarn, deque ea jurę cavearn. Qui quidem Doctores in Acadernia Zamoscensi uterque professionem scientiae doctrinaeque suae quo poterunt accuratissime studio obi bunt: cum altera harum quae Theologiae est ad firmandam fidem catholicam, haereticosque devinciendos pertineat; altera quae

ad vitam, ac ordinemet jurisdictionem spectent, contineat. Quod me facturum esse, praesenti meo scripto, promitto et spondeo, et manus meae subscriptione, ac Sigilli appositione confirmo. Datum Zamoscii die V Mensis Julii, Anno Domini M.D.C.

Quod vero ad reliquos omnes Professores attinet ex Bukowinae villae provenru salaria sua accipient, qui quidem proventus si ad integram solutionem non poterunt sufficere, id ex arca mea depromam et exolvam, donec alia bona comparabo, et pro usu Academiae adjungam. Quod si mihi prius aliquod humani contingeret, Tutores filii mei ex reditibus bonorum meorum quam primum compara-bunt, Academiaeque inscribi curabunt sub conditionibus supra dictis. Bona Academiae Scholasticus ex sententia Ca-pituli administrabit, Professoribusque cum Rectore stipendia statis temporibus adnumerabit. Curandum vero erit, idque summa cura et studio Scholastico et Rectori Academiae, ut diligenter lingua graeca et latina ac artes supra-scriptae doceantur, studiosi in officio contineantur, modestiam, tranquillitatem, pacem, concordiam, temperantiam, mores ad urbanitatem compositos, musis deditionem priopria esse, doceant; contraria longe ab eis abhorrere; fontem vero hauriendae, comparandaeque sapientiae, timorem ve-nerationis plenum omnia tuentis et donantis Dei, esse. Cum autem in omnes partes intersit, bona quae supra nominatim recensui donavisse me Jurę perpetuo Academiae Zamoscensi in Doctores et Magistros, ut firma stabiliaque sint, cautum et sancitum esse volo, et caveo, sancioque, ut ne praefatorum bonorum Bukowina et aliorum, quae a me vel a Tutoribus adjungentur, quidque ex his bonis Scholasticus et Capitulum ac Rector cum Academia ulla ratione, ullocolore ab humani ingenii ade profecto, aut periculi, aut majoris ernolumenti, utilitatis loci, necessitatisve specie cu-juscunque, alienent, vendant, commutent, oppignorent, mancipent, ullave obligatione obstringant; Successoresque mei in eam rem consensurn et Episcopus ne dent, et si quidquam contra, atquecaviet sanxi, ausi fuerint attentare, perinde habendum decerno atque ea quae nullo jurę facta et ob eam rem irrita habentur; id quod omnibus Magistra-tibus, omnibus et singulis

Judicibus denuntio; eos vero quos penes rerum Spiritualium saecularumquesumma po-testas est, per Sacra orania, per Judicem humani generis Dominum Jesum, Cujushaec omnia gloriae dicavi, obtestor, ut ne cautionem hanc sancitumque meum infringere, ten-tatibus suffragari, assentiri, authoritatemque suam addere velint; tueantur potius et Quidquid his litteris complexus sum sarturn tectumque conservent; sin minus haec mea obtestatio apud illos valuerit, voco eos ad Summi Iudicis DEI Tribunał. Hanc dotationem Academiae eo modo constituam pro me successoribnsque meis firmarn, perpetuo-que ratam f uturam proraitto sancteque spondeo, manu mea subscribo et sigillum appono, Juribus meis directi dominii, ac successorum meorum salvis manentibus. Datum Zamoscii V Julii M.D.C.

Quod quidem factum cum sit et Reipublicae fructuosis-simum, et priscae pietatis Virorum laudatissirnam consuetudinem renovet, qui nobis Templa, qui Academias, et alia praeclara reliquerunt; faciendum omnino putavimus ut subscriberemus ejus modi fundationi Academiae. Deo Optimo gratias agendas irnmortales, qui difficillimis et fere extremis temporibus, cum vetus pietas relanguit, et varia errorum genera proseminata radices agant, habeat suos quorum studio propagand£e suae pietatis, excitandarum bonarum artium, Catholico ritu morum instituendorum, Juventutisque erudiendae laudabili eupiditate, et sacro-sancto amore succedant [sic!]. Subscribo igitur et authoritate Episcopali approbo, et sacrosancte servanda perpetuo confirmo, Sigillum meum appono. Zamoscii V Julii M.D.C. Supplicaturn deinde Nobis ab eodemque est, ut Funda-tionem eam authoritate Nostra Regia confirmaremus. Visa Nobis est res summa laude digna et charitatis in Rempub-licam singularis, cujus maximum fundamentum est, recte et ordine Juventus erudita ad utrumque Reipublicae tem-pus pacis et belli cum salute et dignitate administrandum. Siquidem ex eruditione, et disciplina eo modo quo hic descriptam perspeximus instituta efflorescit pia et vera sapienti a totius felicitatis Rerumpublicarum faecundissima Parens, et ejusdem incorruptissima Custos. Assentimus ita-que justae supplicationi Authoritate Nostra Regia praesen-tibus Nostris litteris

Fundationem Academiae Zamoscensis confirmamus Jura, Immunitas et privilegia Academicarum tribuimus. Bona terrestria donata illi et donanda illi, ac Schołastico et Capitulo tanquam directoribus et praesidi-bus et Rectori, ac Professoribus, juxta atque Nobilitas possidet, potestatem facimus possidendi tenendique. Id quod omnibus et singulis, praesertim Magistratibus Judicibus-que Regni Nostri omnium ordinum denuntiamus; tum pro Regia Nostra authoritate mandamus, ut quae Fundatio ista Academiae Zamoscensis singillatim in se complectitur, omnia et singula, idque sine ulla derogatione ita teneantur et observentur, quemadmodum sunt verbis sententiisque descripta. In cujus rei fidem, praesentis manu Nostra subscriptas, Sigillo Regni Nostri consignari jussimus. Datum in Castris ad Kokenhausim XXIII Septembris Anno Domini M.D.C.I. Regnorum Nostrorum Poloniae XIV, Sueciae Anno VIII. Sigismundus Rex (Locus Sigilli).

Додаток Г

Титул і зміст скрипту «JUS COMMUNE» з цивільного (римського) записаний з викладів Вавжинца Жлоби

1325 III
Instit: D: Iustin: Imperator
LIBRI QUATTUOR
SEU
JUS COMMUNE
In quatuor Libros cum sufficienti Claritate juxta
normam ac Methodum Novissimam
DIVISUM
Rejectis ex Lib: SS. Tit. de V: S: et Tit. de R: J:
Atque
In Alma Universitate Zamoscensi Nobilissimis
Suis Auditoribus biennali Cursu a M:
Laurentio Złoba Canonico Zamoscensi
TRADITU ac EXPLIC

Institutiones D. Justin. Imperator.

LIBRI QUATTUOR

seu

JUS COMMUNE

in quattuor Libros cum sufficienti Claritate juxta

Normam ac Methodum Novissimam

DIVISUM

Rejectis ex. Lib: SS. Tit. de VS: etTit. deRJ:

atque

In Alma Universitate Zamoscensi Nobilissimis

Suis Auditoribus biennali Cursu

a M: Laurenti Złoba Canonico Zamoscensi

TRADITUM ac EXPLIC[atum]

LIBER PRIMUS

Titulus

1. De iure et Iustitia

2. De Iure natura li, Gentium et Civili

§ 1. De Iure Na tura li

§ 2. De Iure Gentium

§ 3. De Iure Civili Titulus

3. De Iure Personarum

4. De Ingenuis

5. De Libertinis

6. Qui et quibus ex causis manumittere non possunt

7. De legę Fufia Caninia tollenda

8. De his qui sunt sui vel alieni iuris

9. De Patria Potestate

10. De nuptiis

11. De Adoptionibus

12. Quibus modis Jus Patriae Potestatis tollitur

13. DeTutelłis

14. Qui testamento Tutores dari possunt.

15. De legitima Adgnatorum tutella.

16. De Capitis Deminutione.

17. De Legitima Patronorum Tutella.

18. De Legitima Parentium Tutella.

19. De Fiduciaria Tutella.

20. De Attiliano Tutore et de eo qui ex legę Julia at Titia dabatur.

21. De AuthoritateTutorum.

22. Quibus modis Tutella fimtur.

23. De Curatoribus.

24. De SatisdationeTutorum et Curatorum.

25. De Excusationibus Tutorum vel Curatorum.

26. De Suspectis Tutoribus et Curatoribus.

LIBER SECUNDUS

Titulus

1. De Rerum Divisione et Adquirendo ipsarum Dominio.

2. De Rebus Corporalibus et Incorporalibus.

3. De Servitutibus.

4. De Usufructu

5. De Usu et Habitatione

6. De Usucapionibus sive Praescriptionibus

7. De Donationibus

8. Quibus alienare licet vel non

9. Per quas personas cuique acquisitur Dominium

10. De Testamentis Ordinandis

11. De Testamento militari

12. Quibus non est permissum facere testamentum

13. De Exheredatione Liberorum

14. De Haeredibus Instituendis

15. De Vulgari Substitutione

16. De Pupillari Substitutione

17. Quibus modis Testamenta infirmantur ?

18. De Inoffidoso Testamento

19. De HaeredumQualitate et Differentia

20. De Legatis

21. De Ademptione etTranslatione Legatorum

22. De Legę Falcidia

23. De Fideicommissis Haereditatibus et ad Senatus consulturn Trebellianum

24. De Rebus per Fideicomissum relictis

25. DeCodiallis

LIBER TERTIUS

Titulus

l. De Haereditatibus quae ab Intestato deferentur

§ 1. De Successione Descendentium

§ 2. De Successione Ascendentium

§ 3. De Successione Collateralium

§ 4. De Successione Mariti et Uxoris

§ 5. De Successione Fisci Titulus

2. De legitima Adgnatorum Successione

3. De senatus consulto Tertulliano

4. De senatus consulto Orphitiano

5. De Successione Cognatorum

6. De Gradibus Cognationum

7. De servili Cognatione

8. De Successione Libertorum

9. De Assignatione Libertorum

10. De bonorum Possessionibus

11. De acquisitione per Arrogationem

12. De eo cui libertatis causa bona addicuntur

13. De Successionibus sublatis quae fiebant per bonorum Venditiones et ex Senatus Consulto Claudiano

14. De Obligationibus

15. Quibus modis Re contrahitur Obligatio

16. De Verborum Obligationibus

17. De Duobus Reis stipulandi et promittendi

18. De Stipulatione servorum

19. De Divisione Stipulationum

20. De Inutilibus Stipulationibus

21. De Fideiussionibus

22. De Literarum Obligationibus

23. De Obligationibus ex consensu

24. De emptione et venditione

25. De Locato et conducto

26. De Societate

27. De Mandatu

28. De Obligationibus ex quasi conrractu

29. Per quas personas nobis obligatio acquis itur

30. Quibus modis Obligatio tollitur

LIBER QU ARTUS

Titulus

1. De Obligationibus quae ex Delicto proveniunt

2. De vi bonorum raptorum seu de Spolia

3. De legę Aquilia

4. De Iniuriis

5. De Obligationibus quae ex quasi Delicto nascuntur

6. De Actionibus

7. Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum efficłtur

8. De Noxalibus Actionibus

9. Si Quadrupes pauperiem fecisse dicatur

10. De iis per quos agere possumus

11. De Satisdationibus

12. De Perpetuis et temporabilibus Actionibus et quae in descen-dentes et ad haeredes transeunt

13. De Exceptionibus

14. De Replicatione

15. De interdictis

16. De poena temere Litigantium

17.De Officio Judicis

18. De publicis iudiciis

19. De verborum Significationibus

20. De Regulis Iuris

Перед кожним питанням було коротке резюме, та питання, які мали стати відомі після опрацювання теми. Нижче приклади таких резюме та запитань.

Liber primus, titulus 1 De Justitia et Jure

Summarium

1. Quid est Justitia etquotuplex?

2. Quid et quotuplex est Jus et quid est Jurisprudentia?

3. Quae sunt praecepta iuris communia?

4. Quot sunt Juris studii positiones?

Liber primus, titulus 1, § 3: De Jurę Civili

Summarium

1 Quid est Jus Civile et Quotuplex?

2. Quod est discrimen inter Jus Civile Publicum et Privaturr?

et quaenam Jura component Jus Publicum?

3. Quinam legibus publicis obligentur?

4. Quid sit civile privatum et quotuplex?

5. Quae sunt Species eiusmodi Juris Civilis?

Liber secundus, titulus 1: De rerum divisione et acquirendo ipsarum Dominio

Summarium

1. Quae sunt principales rerum divisiones?

2. Qui sunt modi acquirendi Domini] rerum deJureNaturali гe Gentium?

Liber secundus, titulus 10: De Testamentis ordinandis

Summarium

1. Quid est haereditas et quotuplex?

2. Quid est testamentum et quae olim fuerint genera et quae hodie sunt genera testamentorum?

3. Quaesuntsollemnitates acRequisita advaloremtestamentinonscripti alias Nuncupatici?

Liber tertius, Titulus 30: Quibus modis Obligatio tollitur?

Summarium

1. Qualiter obligatio tollitur solutione?

2. Quomodo eadeni tollitur acceptilatione?

3. Quomodo tollitur Novatione?

4. Quomodo tollitur Dissensu?

Liber quartus, titulus 1: De Obligationibus quae ex delicto proveniunt

Summarium

1. Quid est et quotuplex delictum? et quomodo obligationes ex delictis nascuntur?

2. Quando et in qua causa delicti agi civiliter, et quando criminaliter?

3. Quid est, quotuplex Furtum et quarum rerum fieri dicitur?

4. Quid iuris sit de eo, cujus opera et consilio furtum perpetratum sit?

5. Quin de illis, qui Domini et Patris res justo accipiunt?

6. Cui competat actio furti?

7. Quae actiones ex furto in iure statuantur et quae poenae?

Liber quartus, titulus 18: De publicis iudiciis

Summarium

1. Quid sunt et quatuplicia judicia Publica?

2. Quae sunt crimina Judiciis Publicis coercenda?

3. Quid est Crimen laesae Majestatis, et quid de eo in jurę sciendum.

Додаток Д

Докторські тези Даніеля Нико (Daniel Nyko) і Валентина Шчеського (Walenteg Szczeskiego) опубліковані 16 липня 1778

PROPOSITIONES JURIDICAE

Ex Jurę Canonico et Civili

DESUMPTAE

PROPOSITIONES JURIDICO-CANONICAE

I

Cum Jus Ecclesiasticum sit ex Scriptura, Traditione, Canonibus Conciliorum, Decretis Pontificum et Doctrinis Patrum desumptum. Fontes Juris Ecclesiastici, ex quibus genuina Ejus principia hauriri debent, sequentes assignari possunt: 1. Sacra Scriptura, 2. Traditio, 3. Symbola, 4. Consensus Ecclesiae, 5. Decreta Summorum Pontificum, 6. Concilia, 7. Corpus Juris Canonici, 8. Corpus Juris Civilis, 9. Utriusque Analogia, 10. Observantia, 11. Authoritas Patrum. Acce-dunt Constitutiones Regnorum et Concordata cum Sancta Sede Apostołka inita.

II

Decretum Gratiani per se non habet authoritatem legałem et vim decisivam Juris quoad omnia.

III

Jus Canonicum in utroque foro observandum: 1. quando aliquid agitur de Ecclesiis, Personis vel rebus Ecclesiasticis. 2. quando agi rur de rebus spiritualibus. 3. quando agitur de conscientia et peccatis.

IV

In materia indifferenti quodlibet Jus observandum in suo foro.

V

Provisi de Canonicatu, vel Dignitate in Ecclesia Cathedrali, item Provisi de Beneficio Curato, si intra duos menses ab obtenta posses-sione culpabiliter omiserint edere professionem Fidei, non possunt fructus facere suos post illud

bimestre perceptos, donec dictam professionem emittant; sed eos non obstante professione postea secuta tenentur in pauperes erogare, aut in Ecclesiae fabricam. Fructus dicti probabilius restituendi sunt antę omnem sententiam Judicis.

VI

Rescriptum tam justitiae, quam gratiae per dolum sub-, vel ob-reptitie obtentum, est ipso jurę nullum, et vitiatur totaliter, etiamsi suppressio veri, vel expressio falsi non fuerit causa finalis, modo tamen pertineat ad substantiam rei petitae.

VII

Secluso privilegio Apostolico Laici non possunt eligere Praelatum Ecclesiasticum, nulloque alio modo ad id juris habilitari.

VIII

Si postulatio concurrit, cum postulatione requiritur et sufficit conspiratio majoris partis Capituli: si vero cum electione, postulan-dus debet habere duas tertias, ut ejus postulatio sortiatur effectum.

IX

Delegare potest, quivis Judex habens Jurisdictionem ordinariam: Delegatus tamen non potest subdelegare, nisi sit delegatus ad uni-versitatem causarum, vel Delegatus Juris, aut Principis Supremi.

X

Spectato Jurę Naturali valet actus et contractus etiam mętu gravi injuste incusso extortus: imo et spectato Jurę positivo regulariter: quamquam tales actus rescindibiles sint, et per sententiam Judicis rescindi debeant.

XI

Exemptio Personarum Ecclesiasticarum a foro et jurisdictione Laicali non solum statuta est a SS. Canonibus (ut nemo negat), sed etiam Jurę Divino, et quidem probabilius immediate saltem in thesi, hoc est in genere, et abstrahendo a casibus particularibus.

XII

Etsi de Jurę scripto quasi certum sit quod Laicus non possit reconvenire Clericum coram Judice Laico: nihilominus spectato Jurę consuetudinario probabilius est, quod possit.

XIII

Si Judex ita longum, aut ita breve dilationis tempus determinet, ut alterutra pars meritoconqueri queat, conceditur eidem appellatio. XIV

Spoliatus vi petiti Remedii Redintegranda, debet restitui etiarn a possessore bonae fidei.

XV

SequesterCastri, quod Jus Patrona tus, aut eligendi ad Beneficium sibi annexum habet, lite pendente eligere, vel piaesentare ad Beneficium vacans potest, idque sive sit sequester voluntarius, sive neces-sarius.

XVI

Scriptura privata, causam debiti nullarn expressam habens, scri-benri etiam recognoscenti illam regulariter non praejudicat, nisi ad-versarius, qui in tali scriptura se fundat, causam debiti alia ratione probare possit.

XVII

Materia Juramenti promissorii debet esse licita, adeoque jura-mentum de re illicita factum, nullam parit obligationem, uti et Jura-mentum de re indifferente, aut impeditiva majoris boni, si fiat soli Deo.

XVIII

Juramentumnonconfirmatactum vel contractum vi, mętu injusto vel dolo extortum, vel injuriam continertem ex parte illius, cui juratur, ita, ut rescindi non possit item jurę naturali invalidum: item solo jurę positivo irritum irritatione facta immediate principaliter propter bonum commune; confirmat tamen actu immediate et principaliter propter utilitatem privatam agentium, sive contrahentium irritatos.

XIX

Juramentum Judiciale specifice sumptum in defectu sufficientis probationis tam reus Actori, quam Actor reo deferre potest, non tamen Actor reo, si nihil ad huc prorsus probavit, idque regulariter in omnibus causis civilibus; delatum vero praestari, vel referri neces-sario debet, et recusari sine justa causa nequit. XX

In Curatis obligatio residendi est ex Jurę Divino et Naturali saltem in thesi.

XXI

Nulla consuetudo absque justa causa, potest efficere, ut quis licite habeat plura Beneficia incompatibilia, bene tamen, si adsit justa causa. XXII

Coadjutorem perpetuum seu cum Jurę successionis sołus Papa; temporalem vero episcopis et Praelatis exemptis regulariter etiam solus Papa; inferioribus autem non exemptis Episcopus vel superior Ordinarius dare potest. XXIII

Promissio Beneficii nondum vacantis sive certi, sive incerti, aut proxime vacaturi est ipso Jurę nulla, etsi Juramento, vel scriptura firmata, sive a Collatore, sive a Patrono facta sit. XXIV

Alienatio rerum Ecclesiasticarum, immobilium, vel mobilium pretiosarum sine aliqua justa causa et sine solemnitatibus debitis attentata, ipso Jurę est irrita, inquantum exigit favor Ecclesiae.

PROPOSITIONES JURIDICO-CIVILES EX LIBRO I INSTITUTIONUMIMPERIALIUM

I

Jurisprudentia est Scientia proprie dicta, eaque practica. Quae speciei habitus practici soli Prudentiae accensenda est.

II

Justitia legalis a reliquis virtutibus est virtus distincta. III

Inadministrationejustitiae, si verba Legis sintclara, jusstrictum observandum est, si recipiant interpretationem, aequitatis ratio ma-gis habenda est.

IV

In impositione paenarum proportio arithmetica, non geometrica servanda est.

V

Juri tam publico, quam privato nemo pactis propriis contravenire et derogare potest.

VI

Jus naturae recte definitur, quod sit ordinatio Divinae Sapientiae per dictamen Synteresis naturae rationali manifestata, praecipiens rectae rationi consentanea, et prohibens dissentanea. Nulla ejus divi-sio, <nisi> in primarium, quod brutis ethominibus commune est, et secundarium, quod solis hominibus proprium est.

VII

Jus naturale proprie tale, mutationis verae est incapax. Unde falsa esteorum opinio, qui juri naturali mutabilitatem universalern astru-unt.

VIII

Jus Divinum tam Mosaicum morale, quam Evangelicum, si sit praeceptivum, aut prohibitorium, aeque ac Jus naturale a potestate humana est immutabile.

IX

Datur Jus Gentium, illudque a Jurę naturali, et positivo specie distinctum.

X

Materia Juris Gentium sunt ea ornnia, quae ex fine suo tendunt ad convenientem communicationem et emolumentum Gentium, qua talium, utsunt:

Divisio Gentium, bellumjustum, pax, faedera,Lega-torum admissio et immunitas, repressaliae, commerciorum libera facultas, servitus; Jus sepulturae, jus praescriptionis, usus monetae, jus cudendae, et valoris tribuendi.

XI

Legislator humanus non recognoscens superiorem, si se solo legem ferre possit, neque vi legum suarum coactiva, neque directiva directa, imo neque directiva indirecta tenetur, si legis observatio non aeque Legislatorem ac subditos deceat.

XII

Peregrini tenentur legibus loci, per quem transeunt. Absentes vero non tenentur legibus proprii domicilii, si existant in alio territo-rio a legę tali immuni, vel in loco quidem sui territorii, sed a legę tali exempto.

XIII

Lex prohibens de Jurę Civili actum reddit invalidum.

XIV

Legislator humanus actus merę internos directe praecipere non potest; obligare tamen in conscientia potest.

XV

Ad obligationem legis populi acceptatio non requiritur.

XVI

Ad validam Privilegii concessionem nulla requiritur causa; bene vero ad licitam.

XVII

Consuetudo per actus formaliter malos potest introduci, ad quam introducendam sufficit Principis consensus legalis.

XVIII

Potestas patria competit in Liberos ex justis nuptiis procreatos, etiam exhaeredatos, non tamen emancipatos, aut expositos.

XIX

Potestatem Patriam tribuunt justae nuptiae, legitimatio et adoptio.

XX

Legitimatio per subsequens matrimonium non confert jus primogeniturae.

XXI

Adoptio in specie ab ascendente facia efficit patriam potestatem, secus, si ab extraneo fiat. Unde ignobiłis adoptatus ab extraneo et nobili non consequitur nobilitatem.

XXII

Corruente testamento ex defectu solemnitatum; corruit tutelae datio; datus tamen tutor propter judicium patris a Judice confirman-dus est.

XXIII

Tutela legitima non solum agnatis, sed etiam cognatis deferri debet.

XXIV

Judex propria auctoritate, et non imploratus potest dare tutorem, eumque etiam invitum ad tutelam administrandam cogere. XXV

Omnis tutor potest eon veniri ad reddendas administrationis suae rationes de jurę communi post pubertatem; secundum Recessus Jmperii, singulis annis.

XXVI

Auctoritas a Tutore interposita si non accedat, nullus contractus a pupillo, vel cum pupillo, nullaque negotia, quibus conditionern suam deteriorem reddat, gęsta valent.

XXVII

Minor (idem de pupillo dicendum) ex contractu etiam cum con-sensu Curatoris celebra to notabiliter laesus, potest petere restitutio-nem in integrum.

XXVIII

Tutores et Curatores regulariter cavere debent per fidejussores, non per pignora. Excipiuntur tamen tutores dativi cum inquisitione et testamentarii.

XXIX

Quamvis omnis de populo tutorem suspectum postulare potest, pupillo tamen ejusmodi postulatio de jurę non conceditur.

XXX

Insistendo Juris Civilis principiis probabilius est tutorem, vel curatorem remotum ob culpam latam aeque fieri infamem, ac remo-tum ob dolum; sed in praxi non est tenendum.

EX LIBRO II

Rerum divisio non praejudicat extremae necessitati.

II

Res Divini Juris vere tales, ut sunt Sacrae, religiosae; vel quasi tales, nimirum, Sanctae eximuntur humano commercio.

III

Res humani juris, ut sunt: communes, publicae, universitatis, et privatae subsunt humano commercio; sed secundum diversitatem essentiae, prioprietas et usus earum est diversus.

IV

Datur verum dominium non solum rerum corporalium, sed etiam incorporalium.

V

Bonae fidei possessor fructus formaliter exstantes revocabiliter facit suos consumptos vero irrevocabiliter, licet factus sit locupletior.

VI

Possessor bonae fidei impensas in rem universalem, aut singula-rem factas, tam necessarias, quam utiles, imo et voluptuarias, si dominus probabiliter eas facturus fuisset, aut res prostet venalis, deducit.

VII

Servitutes tam continuae, quam discontinuae eodem tempore praescribuntur, scilicet; inter praesentes decennio, inter absentes vicennio, ad quarum praescriptionem sufficit titulus praesumptus.

VIII

Usus fructus ab emphyteuta, etiam inconsulto domino, constitui potest.

IX

Usus rerum unico usu consumptibilium tam revocabiliter, quam irrevocabiliter concessus, separabilis est a dominio. X

Praescriptio in foro interno et externo quemque securum reddit. XI

Nulla praescriptio cum dubio speculativo, vel practico inchoari potest; quae tamen semel riteinchoata superveniente dubio specula-tivo non interrumpitur.

XII

Donatio omnium bonorum valet; indefinite tamen facta non com-prehendit bona futura.

XIII

Donatarius omissa insinuatione excessum salva conscientia reti-nere potest, donec a donante, aut ejus haeredibus repetatur, vel per Judicis sententiam donatio revocata fuerit.

XIV

Donatio non solum ob causas ingratitudinis, sed etiam ob adven-tum liberorum revocari potest.

XV

Pupillus (idem de minore) non interveniente auctoritate tutoris rem suam alienare non potest.

XVI

Maritus rem dotalem immobilem aut mobilem servando servabi-lem alienare nequit.

XVII

Creditor esto dominus pignoris non sit, illud tamen, sive pactum adjectum sit de ałienando, sive non, alienare non prohibetur. XVIII

Filius in peculio adventitio extraordinario plenam consequitur proprietatem.

XIX

Legatarij aeque in testamento nuncupativo, ac scripto testes esse possunt.

XX

Non valet testamentum, si nuncupatio haeredis fiat per relatio-nem ad schedam.

XXI

Testamentum in ratione scripti attentatum, sed ob defectum ali-cujus solemnitatis invalidum, saltem in vim nuncupativi valet, si habeat omnia requisita ad nuncupativum.

XXII

Legitima quoad congruam sustentationem de Jurę naturae, quo-ad excessum, vel portionem legibus constitutam, vel jus succedendi de Jurę Civili Liberis debetur.

XXIII

Testamentum, cui nulla exhaeredationis causa, aut alia, quam relata in Novella 115, Cap. 3. inserta est, ipso jurę nullum est; ast quoad legata et fideicommissa sustinetur.

XXIV

Probatio causae exhaeredationis in testamento allegatae est de essentia exhaeredationis.

XXV

Repudiante haereditatem filio, pater a substituto excluditur. In quem autem jurę sanguinis, vel jurę deliberandi haereditas transmit-tur, potior est substituto.

XXVI

In quaerela inofficiosi testamenti datur locus edicto successorio, sive in eodem ordine, sive in diverso veniant succedendi.

XXVII

Non solum in conjunctione reali tantum, sed etiam in verbali tantum datur jus accrescendi.

XXVIII

Hypotheca, quam habent legatarii, aeque ipsam rem lega tam, ac reliqua bona testatoris afficit.

XXIX

Filius fideicommisso universali gravatus praeter legitimam, po-test deducere Trebellianicam.

XXX

Si testamento filius sit praeteritus, aut illegitime exhaeredatus, et testator clausulam codicillarem adjecerit, ejusmodi testamentum flectitur in fideicommissum.

Ad Maiorem DEI Gloriam.

Defendentur publice in Collegio Studii Universitatis Zamoscensis, Disputantibus in contrarium Religiosis PR Sacrae Theologiae Doctoribus et Studii Regentibus Minorum Conventualium, ac P. P. Sacrae Theologiae Lectoribus, Reformatis, Ordinis S. FRANCISCI, Conventuum Zamoscensium. Ad objecta respondentibus V. DANIELE NYKO AA. LL. et Philosophiae Baccalaureo, et Generoso VALENTINO SZCZĘSKI Juris Utriusque Auditoribus. Anno Domini 1778, Die 16 Mensis Julii.